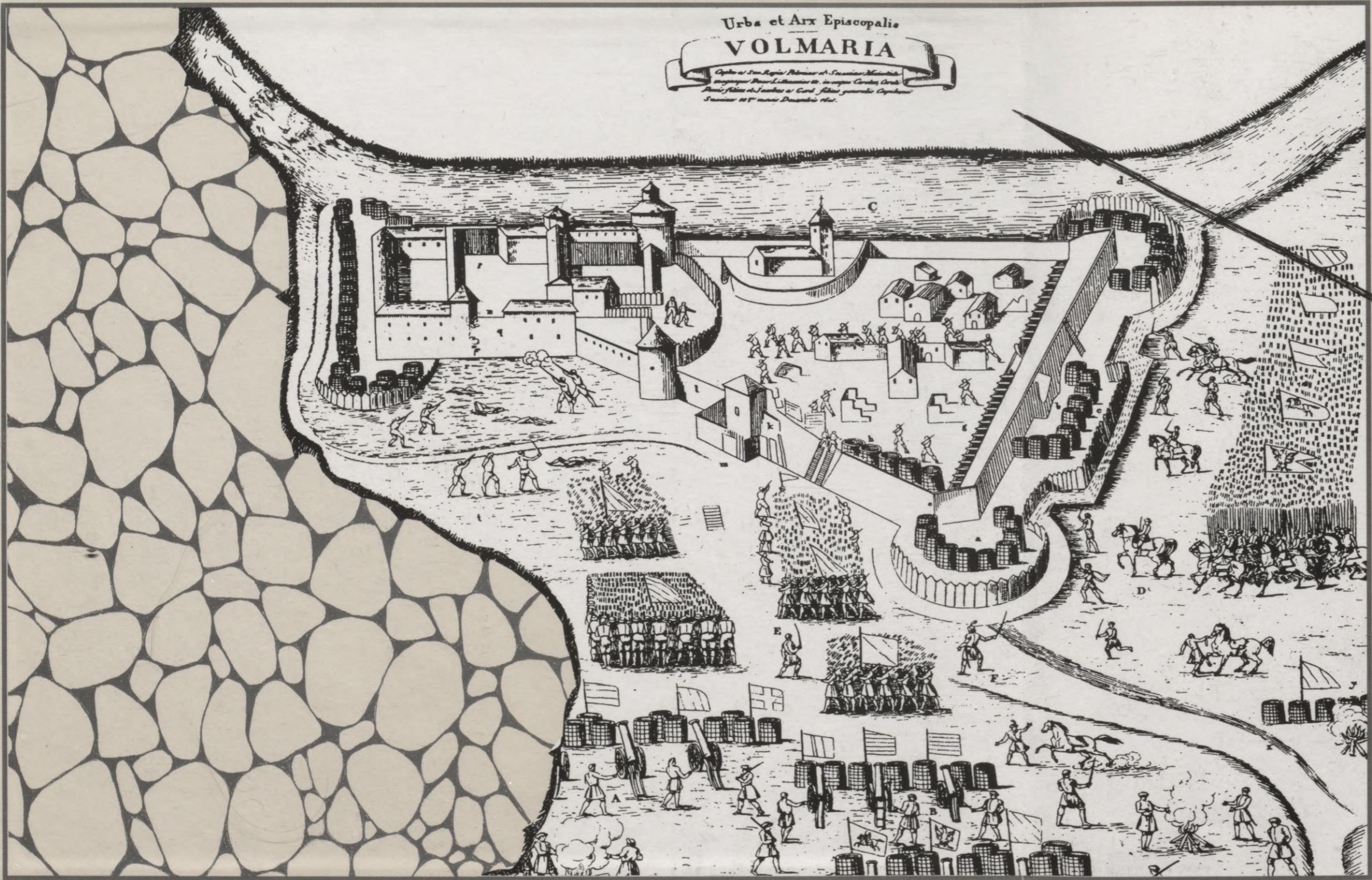

Tatjana Berga

VALMIERAS PILS

arheologa stāsts

245424

2003-4
L 277

L
9

TATJANA BERGA

VALMIERAS PILS

ARHEOLOGA STĀSTS

Veltījums Valmieras pilsētas 720 gadiem

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Grāmatas izdošanu atbalstījuši

Kultūrkapitāla fonds

Valmieras pilsētas dome

A/S «Valmieras stikla šķiedra»

Firma «Triāls»

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

~~03030663200~~

0303064200

Māksliniece

Ārija Pakere

Foto

Ivars Bivalovs

Tatjana Berga

Senlietu zīmējumi

Daiga Pjatkovska

Dzintra Zemīte

Angļu valodas tulkojums

Valdis Bērziņš

Krievu valodas tulkojums

Tatjana Berga

Vāks

Ivars Bivalovs

Ārija Pakere

Atbildīgā par izdevumu

Guna Medne

Iespiesta SIA «VALMIERAS TIPOGRĀFIJA LAPA»

Valmieras novadpētniecības muzejs

2003. gads

ISBN 9984-19-489-2

Ievads

Valmieras ordeņa pils celta kā pirmais Livonijas ordeņa nocietinājums Gaujas labajā krastā. Par pils celšanas gadu precīzu ziņu nav. Iespējams, ka tā celta drīz pēc Tālavas sadalīšanas 1224. gadā, kad Zobenbrāļu ordenis ieguva savā īpašumā zemi Gaujas augštecē abos tās krastos. No Baltazara Rusova hronikas izriet, ka pils uzcelta pusgadsimtu vēlāk, Livonijas ordeņmestra Vilekina fon Endorpes (1281-1287) laikā: «1281.gadā Vilandē ievēlēja par mestri Vilhelmu Šurborgu (ko citi saucot arī par Vilekinu no Endorpes). Viņš veda lielus karus ar leišiem, žemaišiem un zemgaļiem un uzcēla Svētā kalnā pili Zemgalē un trīs pilis: Valmieras, Burtniekus un Trikātu. Beidzot zemgaļi viņu kādā kaujā uzvarēja un nokāva kopā ar 33 ordeņbrāļiem.» Savukārt Hermana Vartberges Livonijas hronika liecina, ka 1283. gadā tika uzcelta Valmieras baznīca. Tātad būtu jāsecina, ka pils celta vai nu vienlaicīgi ar baznīcu, vai arī vēlāk. Tomēr parasti vispirms cēla pili un tad tikai baznīcu. Ordeņa brāļiem pils bija nepieciešama gan kā atbalsta punkts vietējo tautu pakļaušanai, gan kā nocietināta dzīves vieta un pārvaldes centrs. Livonijas ordeņa augstākā amatpersona bija ordeņmestrs, bet ordeņa kodolu veidoja mūki - bruņinieki. Ordeņa brāļi, stājoties ordenī, deva paklausības, šķīstības un nabadzības zvērestu, kā arī zvērestu cīnīties pret «neticīgajiem». Mestra rezidence bija Rīgas pils, bet vēlāk - Cēsu pils. Nocietinātās mūra pilis bija ordeņa militārais balsts. Livonijas ordeņvalsts bija sadalīta vairākos apgabalos, kurus pārvaldīja komturi, kas pārstāvēja militāro varu, vai fogti, kas pārstāvēja civilo, tiesas varu. Komtura pienākums bija gādāt par ordeņa brāļu uzturu, apbruņojumu un disciplīnu. Aplenkuma gadījumā pili bija jābūt pietiekamām

pārtikas, ūdens un malkas rezervēm. Apgabala centrs bija stipra nocietināta pils, bet komturejā varēja būt vairākas pilis. Livonijas ordenim kopumā piederēja apmēram 60 pilis. Valmieras, Āraišu, Burtnieku, Cēsu, Lugažu un Trikātas pils ietilpa Cēsu komturejā un bija mestra tiešā pakļautībā. Sākotnēji ordeņa karaspēka pamatu veidoja smagā bruņinieku kavalērija, bet 15. gs. beigās - 16. gs. sākumā stāvoklis mainījās - palielinājās kājnieku loma. Tagad armiju veidoja profesionāli algotņi (*Landsknechte*), kas karoja tā pusē, kas maksāja. Pēc kara karaspēks tika izformēts. Pēc Livonijas valstiņu sabrukšanas 16. gs. beigās Valmieras pili dzīvoja tās iekarotāji - poļu vai zviedru garnizona kareviņi.

Pēc Igaunijas viduslaika piļu pētnieka Armina Tūlses domām, 13. gs. vispirms vācieši Valmierā uzcēlušī pagaidu koka nocietinājumus un tikai vēlāk sākušī būvēt mūra pili. Ja koka nocietinājumi pastāvējuši jau agrāk, tad kļūst skaidrs, kāpēc mūra pils un baznīcas celšana notika vienlaicīgi. Diemžēl arī arheoloģiskie izrakumi pagaidām nav precizējuši pils celšanas laiku. Tāpat varam tikai minēt, kāda tā toreiz izskatījies.

Arheoloģiskie pētījumi pils austrumu daļā, vietā, kur šodien atrodas muzeja galvenā ēka, lielos izrakumu laukumos vēl nav veikti, un koka nocietinājumu paliekas nav atrastas. Pili cēla vācu meistari, bet galvenais darbaspēks bija vietējie iedzīvotāji - latgaļi. Grūtais piespiedu darbs vēl ilgi saglabājās tautas atmiņā un tika pārstāstīts teikās: «Valmieras pils kad celta, darbā bijis jāiet arī sievietēm. Mātēm atļauts bērnus zīdīt: puikas divreiz dienā un meitenes tikai vienu reizi. Un pašiem strādniekiem devuši tikai pusdienu paēst. Tad pat, kad pils celta, braukuši apkārt ar mucām un visiem rītos bijis jādod piens, vienalga, vai bijusi viena vai divas govīs. Ar pienu esot micījuši kaļķus, tādēļ arī vecais mūris tik stipri turoties.»

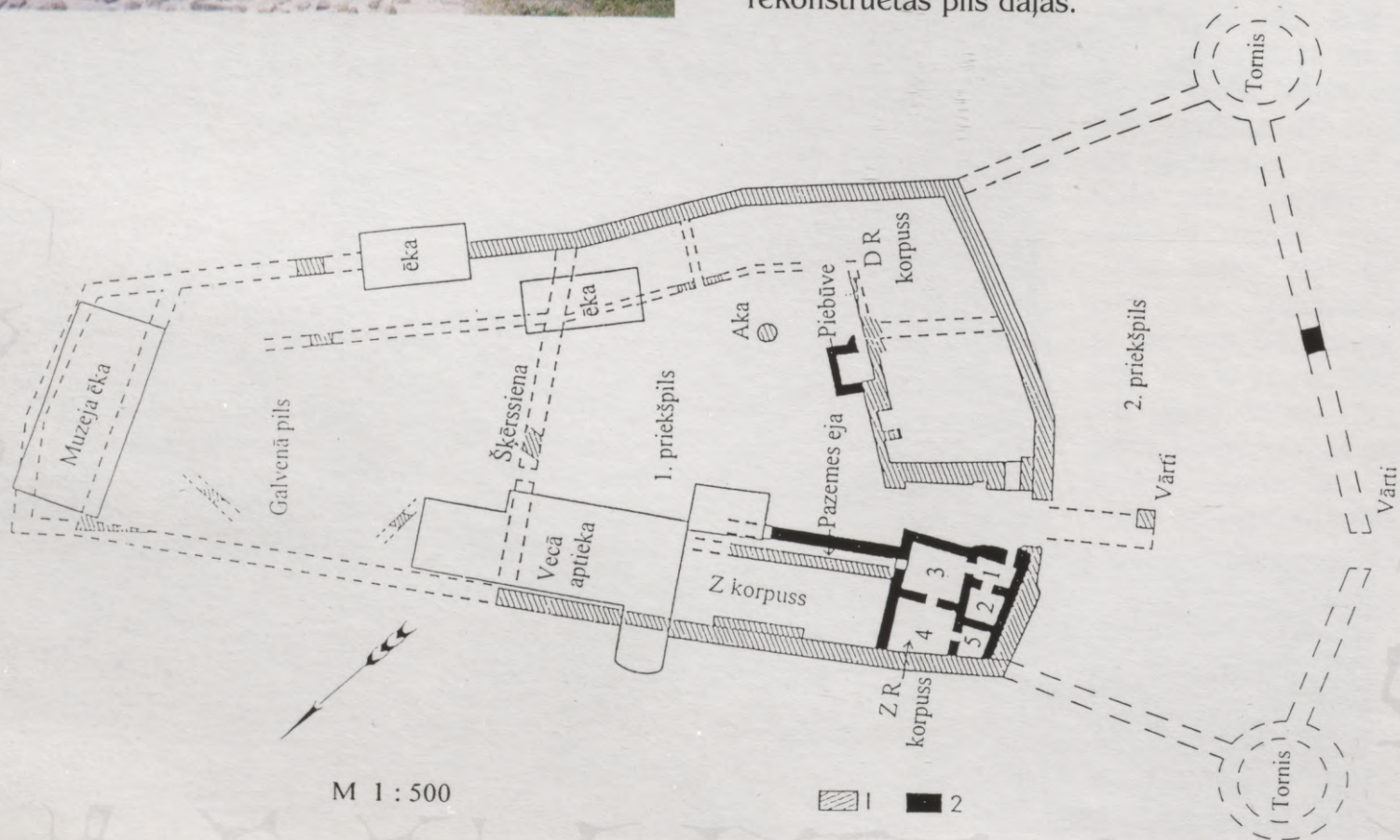
Ceļojums pa pili

No kādreiz varenās un nepieejamās Valmieras ordeņa pils pašlaik ir palikušas pāri vienīgi drupas. Par pils kādreizējo izskatu var spriest tikai pēc esošajiem aizsargmūriem, pēc arheologu atsegtajām dzīvojamo korpusu sienām un pagrabiem, kā arī pēc 17. gs. plāniem un aprakstiem.

Lai neapmaldītos, ceļojumā ņemsim līdzi pils plānu. To veidojusi autore, ņemot vērā gan esošos mūrus, gan vecās kartes, gan arheoloģisko izrakumu rezultātus. Tās pils daļas, kuras redzamas virs zemes pašlaik vai arī tika atraktas arheoloģisko izrakumu laikā, plānā ir klātas ar svītrojumu (13.-16. gs.), vai iekrāsotas melnas (17. gs.). Ar pārtrauktu līniju atzīmētas autores rekonstruētās pils daļas.

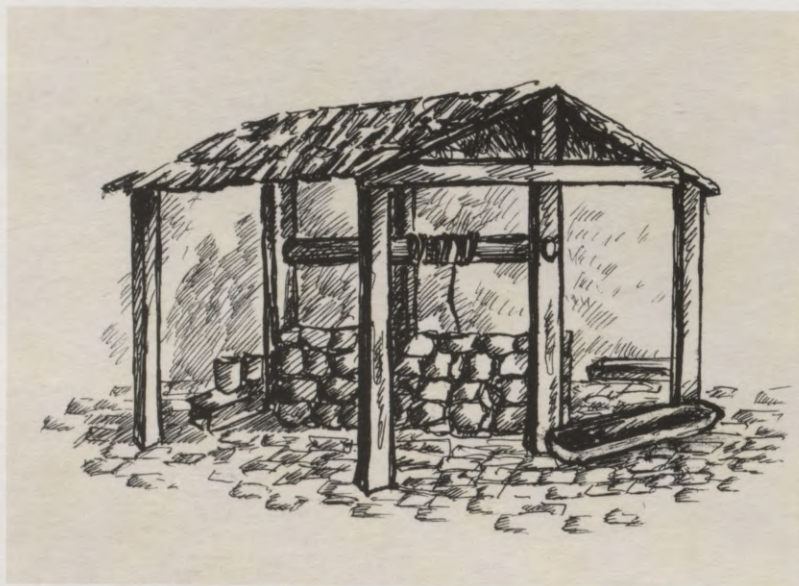

Pils celta militāriem nolūkiem, stratēģiski izdevīgā vietā uz trīsstūrveidīga paugura, ko veido augstais Gaujas krasts un Rātsupītes dziļā grava. Pils celtniecība tika pielāgota paugura konfigurācijai, tāpēc pils apkārtmūri veido izstieptu četrstūri - austrumos mūris ir stipri īsāks nekā rietumos, bet dienvidos atkārt Gaujas krasta kraujas līniju ar ielauzumu. Pils ir vairākkārt pārbūvēta, paplašināta un nostiprināta. Par pili 17. gadsimtā mēs zinām samērā daudz, mazāk ziņu ir par 16. gadsimtu, bet pavisam trūcīgi dati ir par 13.-15. gadsimtu - šeit galvenais informācijas avots ir arheoloģiskais materiāls. Saglabājušos aizsargmūrus zinātnieki datē ar 14. gadsimtu.

Pils aptuveno izskatu mēs varam iztēloties, tikai sākot ar 16. gadsimtu. Pilsdrupās iebraucamā ceļa vietā senatnē atradās pils **vārtu vieta**. Nokļūšanu līdz vārtiem apgrūtināja 30 m plats un 5,5 m dziļš aizsarggrāvis, kas savienoja Gauju un Rātsupīti un, iespējams, senatnē bija pilns ar ūdeni. Aizsarggrāvi aizbēra tikai 16. gs. beigās. Grāvi pils priekšā atklāja arheologi, veicot izrakumus vietā starp pils mūriem un baznīcu. Kā visās viduslaiku pilīs, arī šeit pie vārtiem pāri aizsarggrāvim bija jābūt paceļamam un nolaīžamam tiltam. Izrakumos bija atsegtas arī dažas tilta balstu mūra paliekas.

Iedomāsimies, kā tilts ar smagām ķēdēm tiek nolaists pāri aizsarggrāvim - un mēs ieejam **1. priekšpilī**. Apkārt ir 2 m biezas un aptuveni 10 m augstas pils aizsargsienas, kas mūrētas no lieliem laukakmeņiem, starpas pieķīlējot ar granīta šķembām un dolomīta fragmentiem, visu sasaistot ar kaļķu javu. Gar aizsargmūriem izbūvēti regulāri četrstūra formas dzīvojamie un saimnieciskie korpusi, savukārt mūrētie pagrabi izmantoti kā noliktavas un amatnieku darbnīcas. 16. gadsimtā pili bija divi pagalmi - 1. priekšpils pagalms un galvenās pils pagalms. Ziemeļu-dienvidu

virzienā tos atdala mūra **šķērssiena**, kas atzīmēta visos pils plānos, bet līdz šim precīza tās atrašanās vieta nebija zināma. Arheologiem izdevās atrast sienas ziemeļu galu, kas zem zemes bija saglabājies 1,25 m augstumā. Tas atradās vietā, kur beidzas tagadējā Vecās aptiekas ēka. Siena bijusi 2 m bieza un tikpat augsta kā pils aizsargmūri. Aiz šīs šķērssienas atradās galvenā pils daļa, kur varēja nokļūt pa nelieliem vārtiem. 1. priekšpils pagalms bija bruģēts, tajā bija ierīkoti noteku grāvīši. Pagalma vidū atradās liela piltuvveida **aka** - tās diametrs bija 2 m, bet sienas ieslīpi izliktas ar lieliem akmeņiem. Arheologiem izdevās izpētīt aku līdz 4 m dziļumam, bet kopējais dziļums, iespējams, sasniedza apmēram 7 metrus. Līdzīga piltuvveida aka atrasta tikai Cēsu Riekstu kalnā - tai bija no akmeņiem izlikta apmale. Pēc 17. gs. apraksta ir zināms, ka akai bijusi pārsedze, kas turējusies uz sešiem stabiem. Viena koka staba vieta tika atklāta. Tā kā pamatzeme šeit ir mālaina, tad blakus akai bijusi no plakaniem akmeņiem izlikta ūdensnoteka. Pie akas dzirdēja zirgus, mazgājās, bet liekais, izlietotais ūdens tika novadīts zem mūriem uz Gauju. Viduslaiku pili akai vienmēr bijusi liela nozīme, nodrošinot tās aizstāvjus ar dzeramo ūdeni aplenkuma gadījumā.

Pa labi no pils vārtiem atradās pils lielākais - **dienvidrietumu** dzīvojamais **korpuss**. Tas bija izbūvēts gar pils rietumu aizsargmūri. Mūra sienā vēl tagad var redzēt korpusa otrā stāva zāles logu ailas. Arheoloģiskajos izrakumos tika atsegta korpusa ziemeļu daļa ar sienām, kas saglabājušās tikai 0,5 - 1 m augstumā, un aprakstos minētā 1 m platā **ieejas vieta**. Tās kreisajā pusē tika atsegti divi pakāpieni no kāpnēm, kas vedušas uz otro stāvu. Uz pirmā stāva telpām veda durvis, no kurām mūrī palikuši stenderes balņa nospiedumi.

1688. gadā, zviedru valdīšanas laikā, bija veikta Valmieras pils inventarizācija, kuras apraksts ir lielisks avots pils pētniekiem. Kaut arī tas ir nedaudz haotisks, reizēm grūti saprast, kur celtnes un telpas atradušās, tomēr kopā ar mērnieka Eberharda Tolka izgatavoto plānu un paskaidrojumiem sniedz labu priekšstatu par 17. gadsimta pils apbūvi. Šis inventarizācijas apraksts glabājas Latvijas Valsts arhīvā. Valmieras pils pētnieks Roberts Malvess apraksta tulkojumu no zviedru valodas iekļāva savā zinātniskajā darbā «Valmieras senatne» (Rīga, 1981). Inventarizācijas laikā pils dienvidrietumu korpusa tehniskais stāvoklis jau bijis ļoti slikts - jumti tecējuši, krāsnis, kamīni un dūmvadi bija sabrukuši. Korpusa lielākā daļa bija izvietota gar rietumu mūri, bet mazākā - gar dienvidu mūri, Gaujas pusē. Pēc apraksta var noprast, ka ēka kalpojusi jau vismaz divus - trīs gadsimtus. Jāsecina, ka korpusam bija divi stāvi ar vairākām telpām, kas nav atradušās vienā līmenī. Pirmajā stāvā atradās vairākas telpas ar flīžu, ķieģeļu, dēļu vai baļķu grīdu, griesti nereti bija velvēti. Daži logi bija ar dzelzs režģiem un koka slēģiem. Izrakumos atrasti loga rūsū fragmenti un dažas veselas rombveida stikla rūtis. Nelielās rūtis savā starpā savienoja ar svina ietvaru palīdzību. Lielākā daļa rāmju bija iestiprināta nekustīgi, bet dažiem logiem bija virināmie vēdlodziņi. Telpas apkurinātas ar kamīniem vai podiņu krāsnīm. Dažās telpās mūros bijuši izbūvēti skapīši ar durvīm. Šeit atradās arī kanceleja ar ķieģeļu grīdu, zaļo podiņu krāsni un sienā izbūvētu skapi ar dažādiem nodalījumiem, kur tikuši glabāti «veci raksti». Blakus kancelejai bija virtuve ar maizes cepamo krāsni un mūrētu pavardu. Daļu no pils korpusa dienvidu daļas pirmā stāva telpām arheologi atsedza - tie bija divi ar šķērssienu nodalīti telpu stūri ar ķieģeļu flīžu grīdu. Pirmajā stāvā dažās telpās glabājušies lieli lielgabalu riteņi un lafetes.

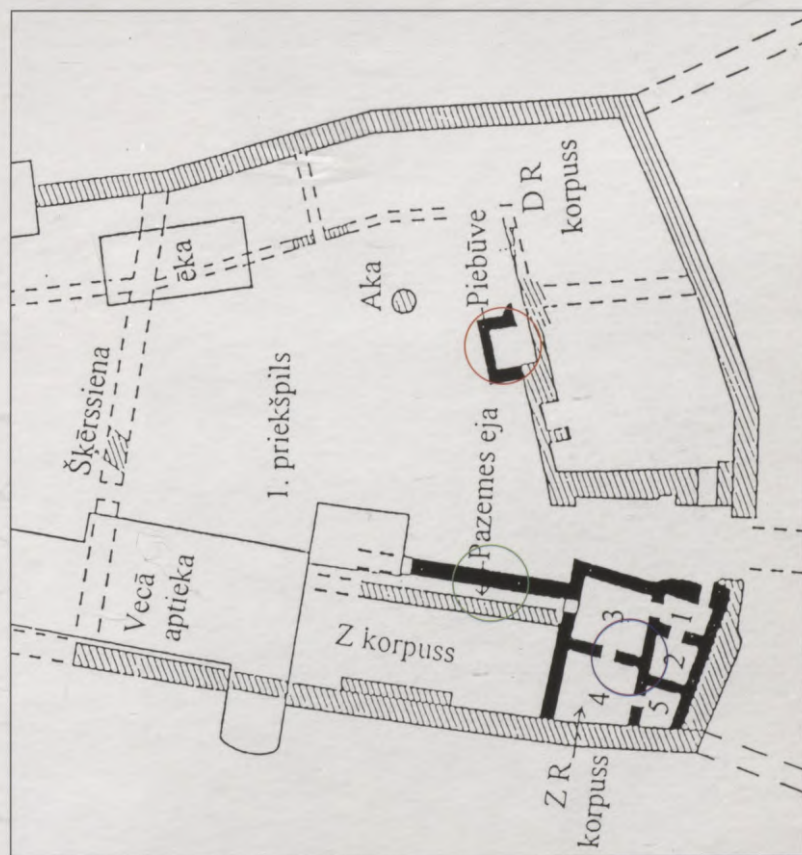

Uz korpusa otro stāvu veda mūri izbūvētas šauras kāpnes - tika atsegti divi kāpņu pakāpieni ieejas vietas kreisajā pusē. Otrajā stāvā bijušas vairākas telpas un vismaz divas velvētas zāles: pret baznīcu vērsta liela zāle ar trīs logiem un zaļu podiņu krāsni un zāle, kas vērsta pret Gauju, ar četriem, vairākkārt dalītiem logiem. Tieši šajā zālē 15. un 16. gadsimtā, iespējams, notikuši landtāgi - Livonijas valstiņu pārstāvju sanāksmes, kurās izlēma Livonijas dzīves svarīgākos jautājumus. Mūsdienu izpratnē landtāgs bija Livonijas «saeima», bet tajā piedalījās tikai augstāko kārtu pārstāvji. 16. gs. landtāgu parasti sasauca ordeņmestrs kopā ar arhibīskapu visbiežāk Valmierā, retāk Valkā. Tā kā Valmiera atradās gandrīz Livonijas ģeogrāfiskajā centrā, tad vienlīdz ātri pili varēja nokļūt gan no Rēveles (Tallinas) vai Rīgas, gan no Tērbatas (Tartu), Sāmsalas -Vikas (Sāremā - Lēnemā) vai Kurzemes bīskapijas. Nocietinātā pils ar vairākiem dzīvojamiem korpusiem un saimniecības ēkām bija labi piemērota šādiem pasākumiem. Landtāgu veidoja četras kūrijas: pirmā - Rīgas arhibīskaps un visi Livonijas bīskapi, otrā - Livonijas ordenis, kuru pārstāvēja ordeņmestrs ar padomniekiem, trešā - visu Livonijas valstu vasaļu pārstāvji, ceturta - Rīgas, Tērbatas, Tallinas un citu pilsētu rātskungi. Katrai kūrijai bija viena balss, un lēmumus varēja pieņemt tikai vienbalsīgi. Sēdes ilga no trim līdz septiņām dienām. Valmieras pili tika pieņemti daudzi Livonijas vēsturē svarīgi lēmumi gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā. 1554. gadā reformācijas laikā tieši Valmierā landtāgs apstiprināja Lutera mācības oficiālo statusu un pasludināja ev. lut. ticības brīvību Livonijā.

Pie dienvidrietumu korpusa austrumu sienas arheologi atsedza nelielu **piebūvi**. Tās sienas sākotnēji bijušas ap 0,8-1,0 m biezas. Vēlāk piebūves ziemeļu un dienvidu sienas no ārpuses tikušas apmūrētas, tādējādi to biežums sasniedzis pat 1,8 metrus. Sienu savienojuma šuves ir ļoti labi saredzamas. Piebūves dienvidrietumu stūrī atrodas atsevišķa ieeja no pagalma. Izrakumos tika atsegti divi ieejas pakāpieni, kuri veda uz pagrabu, kā arī niša ziemeļu sienā - viens no aprakstā minētajiem skapišiem, kura sānu malas bija izliktas ar ķieģeļiem. Piebūves pagrabā tika atrasta lielgabala lode, vairākas svina lodītes, pakava puse, naži, īleni, dzīvnieku kauli, baltā māla pipīšu kātu fragmenti, stikla lauskas un lielo pudeļu dibeni, kā arī Rīgā no 1587. līdz 1622. gadam kaltais poļu karaļa Sigismunda III šiliņš. Spriežot pēc dubultbiezajām sienām un atsevišķās ieejas, iespējams, ka šī piebūve ir 1688. gada aprakstos minētais pulvera pagrabs, virs kura bijusi municijas noliktava. Piebūve redzama pils 1688. gada plānā, bet senākajā - 1634. gada plānā tā nav iezīmēta. Tomēr, spriežot pēc atrastās monētas, piebūve datējama ar 16. gs. beigām - 17. gs. sākumu.

Valmieras pils dienvidrietumu korpusa otrajā stāvā vēl atradās ēdamistaba, «rakstu kantoris» u.c. telpas, kā arī ieeja aprakstos pieminētajā atejā (*Dancker*). Kanalizācijas šahta bija izbūvēta mūrī un vērsta uz ārpusi.

Pils aprakstā minēts, ka korpusa jumts bija klāts ar kārņiem. 17. gadsimtā griesti vairākās telpās bija jau sabrukuši, jumts tecēja. Korpusam bijuši vairāki pagrabi, dažos agrāk ticis uzglabāts kaļķis, bet vienā «*atrodas divi lieli lielgabalu riteņi*». Netālu no korpusa virtuves bija izvietoti stāļi, šķūņi un telpas siena un labības glabāšanai. Kultūrslāņa biežums pagalmā un pie dienvidrietumu korpusa sienas sasniedza 3,5 metrus. Pēc atrastajām senlietām var spriest, ka ēka varēja būt uzcelta jau 14.-15. gadsimtā.

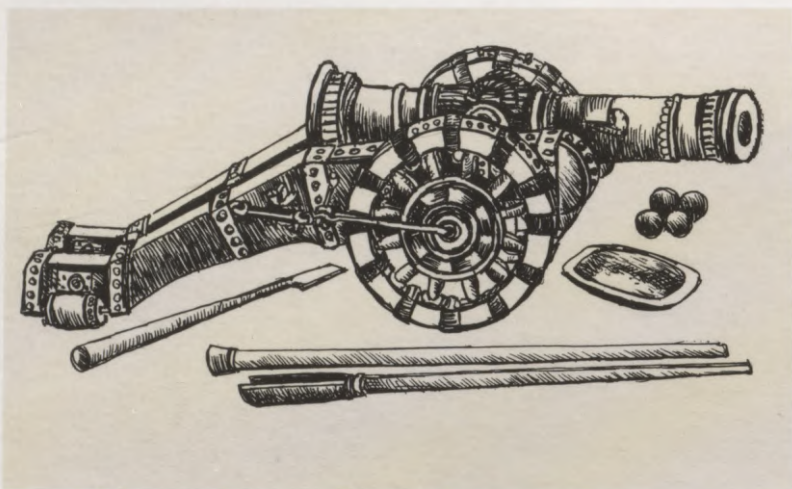
Mēs apceļojām 1. priekšpils dienvidu daļu; bet kas bija priekšpils ziemeļu daļā, pa kreisi no vārtiem? Spriežot pēc 1601. gada gravīras un 1634. gada kartes, 17. gs. sākumā un acīmredzot arī 16. gs. pa kreisi no pils vārtiem atradies kāds korpuss - vai tas bija dienvidrietumu korpusa turpinājums vai atsevišķa celtne, to grūti noteikt, jo 1680. gadā ēku nojauca un šajā vietā sāka celt jaunu korpusu. Vēl tagad ziemeļu aizsargmūrī 5 m augstumā var redzēt divas ar dolomīta plāksnēm izliktas šauras vertikālas šaujamlūkas, kas liecina, ka senāk šeit bijusi sarggalerija (*Wehrgang*), kura gan nav redzama nevienā 17. gs. pils plānā. Ja uzmanīgi apskatāmies Valmieras pils plānus, tad redzam, ka arī pie pils ziemeļu sienas senāk atradies kāds korpuss, kurš 1688. gada plānā vairs nav iezīmēts. 17. gs. pazemes ejas ziemeļu siena, kas atrodas tuvāk pils ārējam mūrī, kādreiz bijusi senākā **ziemeļu korpusa** daļa. Aizsargmūrī vienu metru zem šaujamlūkām redzamas regulāri izvietotas četras kvadrātveida ligzdas balņu galu stiprinājumam, kas sākotnēji varēja balstīt sarggalerijas grīdu, bet vēlāk izmantotas piebūvētā korpusa griestu pārsegumam. 17. gs. beigās kādreizējā korpusa sienas augšējo daļu nojauca, bet apakšējo daļu izmantoja pazemes ejai, paralēli piemūrējot otru sienu. Par šī ziemeļu korpusa datējumu var spriest pēc monētas, kas atrasta blakus sienas pamatiem - tas ir Rīgas arhibīskapijas šiliņš, kalts 1479.- 1483. gadā. Par ziemeļu korpusa esamību 15.- 16. gs. liecina tā pagrabtelpu līmenī - 1,8 m dziļumā - atsegtā **akmens krāsns**. Tās kontūras veidoja ovāls, uz garenšķautnēm liktu laukakmeņu vainags, ap kuru bija sakrituši mazāki, melni, stipri apdeguši akmeņi no iebrukušās krāsns velles. Krāsns pamats bija likts no vairākiem dažāda lieluma guļus novietotiem akmeņiem. Starp vainaga akmeņiem vienā pusē atradās 0,45 m plata krāsns kurtuve.

Netālu no krāsns atrastas trīs salīpušas, droši vien nozaudētas monētas: Tartu bīskapa Johana II Bertkova (1473-1485) šiliņš un divi Livonijas ordeņmestra Freitāga fon Loringhofena (1483-1494) Cēsu šiliņi, kas pagraba krāsni datē ar 15. gadsimta beigām. Spriežot pēc atradumiem, šis ziemeļu korpuss 1. priekšpili noteikti pastāvējis 16. gadsimtā, taču uzcelts vēl agrāk - iespējams, jau 15. gadsimtā.

Pārbaudot pagrabtelpas un veicot tur nelielus izrakumus, atklājās, ka Valmieras Vecā aptieka ir uzcelta uz pils aizsargmūra pamatiem. Šeit izdevās atrast 1. priekšpils ziemeļu aizsargmūra trūkstošo posmu. Mūra turpinājums labi redzams uz austrumiem un rietumiem no Vecās aptiekas ēkas. Pils ārsienas mūra biezums visur ir 2 m, bet aptiekas pagrabā - tikai 1 metrs. Tātad, būvējot aptiekas ēku, mūra ārējā daļa, kura vērsta uz Rātsupītes pusi, tikusi daļēji izlauzta un vēlāk, izmantojot ķieģeļus, labota.

Aiz šķērssienu atradās **galvenā pils daļa**, kurā varēja iekļūt pa nelieliem vārtiem. Par tās arhitektūru mēs zinām ļoti maz. Šī pils daļa visvairāk cietusi daudzajos karos, nav saglabājušies pat tās apkārtmūri. Vienā no šeit izraktajām tranšējām atklājās daļa no pagalma bruģējuma ar ūdensnoteku. Bruģis bija veidots no lieliem, plakaniem granīta akmeņiem. Spriežot pēc 1602. gada gravīras, gar mūriem bija izvietoti trīs korpusi, iespējams, senāk augšējos stāvos bijušas sarggalerijas ar šaujamlūkām. Dažas daļēji aizmūrētās šaujamlūkas vēl tagad redzamas aizsargmūrī Gaujas pusē. Sākotnēji šī pils daļa bija visvairāk aizsargāta. Augstie mūri, upju kraujas un stipra priekšpils rietumos padarīja galveno pili grūti pieejamu. Taču situācija mainījās, parādoties šaujamo ieroču. Lielgabalu novietošanai uzbrucēji izmantoja blakus esošo Lucas kalnu. 1688. gada pils inventarizācijas aktos minēts, ka pils austrumu daļas mūri sagrauti līdz zemei.

Arheoloģiskie izrakumi lielos laukumos šajā pils daļā nav veikti, uzraudzības darbos rakti tikai nelieli pārbaudes šurfi un tranšejas. Tādā veidā tika fiksēts pils ārsienu ziemeļaustrumu stūris, kura pēdas biezums bija 2,7 m, un pils korpusu iekšsienas. Konstatēts, ka muzeja ēka daļēji uzcelta uz pils austrumu sienas pamatiem. Divās vietās - pie mūsdienu gaisa tilta un pretējā, pie Gaujas puses kraujas - bija atsegti pils aizsargmūru pamati un karadarbības rezultātā nobrukušās mūra daļas. Mūru ārpusē atrastās liелgabala lodes un daži kritušo karavīru kauli liecināja, ka tie nobrukuši apšaudes rezultātā.

Blakus Valmieras pilij jau 14. gs. bija izveidojusies amatnieku un tirgotāju pilsēta, kas dokumentos pirmo reizi minēta 1323. gadā. Valmiera bija to nedaudzo Livonijas pilsētu skaitā, ko apjoza aizsargmūri. Pils bieži mūri un pilsētas aizsargmūri ar torņiem veidoja vienotu aizsardzības sistēmu, tāpēc karadarbības aprakstos pils un pilsēta vienmēr minētas kopā. Livonijas kara laikā (1558-1583) Valmiera izturēja nopietnus pārbaudījumus. Tā 1560. gada augustā krievu karaspēks kņaza Pētera Šuiska vadībā aplenca pili un pilsētu. Kaut arī ap 100 pils aizstāvju tika nogalināts, bet vairāki gūstekņi aizvesti uz Maskavu, ieņemt Valmieras pili un pilsētu tomēr neizdevās. Valmieras Svētā Sīmaņa baznīcas kora kontrforsā pret kādreizējo tirgus laukumu tikušas iemūrētas divas akmens lodes, ko ienaidnieks izšāvis uz pilsētu. 1561. gadā Livonijas valsts beidza pastāvēt un Valmieru ieņēma poļu karaspēks. Valmieras pili kādu laiku uzturējās 1564. gadā no Krievijas aizmukušais karavadonis un opozīcijas pārstāvis Andrejs Kurbskis, pili uzrakstīti viņa vēstījumi caram Ivanam Bargajam. 1577. gadā Ivans Bargais iebruka Vidzemē un ieņēma vairākas pilis. Valmierā kņazs Bogdans Beļskis ar 3000 vīriem ieradās septembrī. Valmieras pils garnizons bija apkauts, bet pilsēta nodedzināta. Livonijas kara beigās Valmieru atguva poļi.

Kāda izskatījās pils 17. gadsimtā? Tā tikusi paplašināta. Pils rietumu pusē uzcelta 2. priekšpils - aizsargmūris ar diviem apaļiem torņiem. 1603. gadā tapušajā Džakomo Lauro gravīrā mēs redzam pili ar divām priekšpilīm, tātad grāvis bijis jau aizbērts. Jāsecina, ka 2. priekšpils uzcelta 16. gs. beigās - 17. gs. sākumā. Šo secinājumu apstiprina arī arheoloģiskie izrakumi. Sakarā ar ugunsieroču izplatību Eiropā arī Latvijas pilīm - galvenokārt 15. gs. beigās un 16. gs. Sākumā - piebūvēja lielgabalu torņus. Spriežot pēc pils 1688. gada apraksta, Valmieras pili 2. priekšpils bija ar diviem rondeļiem - lielgabalu torņiem līdzīgām zemām, apaļām nocietinājuma būvēm. 1936. gada tūristu ceļvedī pa Valmieru aprakstītas šo torņu paliekas: *«no pils mūra drupām vēl tagad var pieminēt kāda apaļa pils torņa nelielas atliekas baznīcas laukuma stūrī, kur kāpnes ved lejā uz pilsētas pirti. Tikai jaunus namus ceļot, uzduras uz viņu apakšzemes biežiem pamatiem.»* Kā atklāja arheologi, 2. priekšpils aizsargmūra apakšējai daļai vēlāk virsū uzmūrēts baznīcas kapsētas žogu. No apraksta izriet, ka pils vārti bija izvirzīti uz āru un sastāvēja no trim arkām, divviru durvis atradās zem vidējās arkas. Pili 17. gadsimtā bija divi dzīvojamie korpusi - ziemeļrietumu un dienvidrietumu, abi daļēji izvietoti 1. priekšpilī gar rietumu aizsargmūri. Dienvidrietumu korpusa bija ļoti sliktā tehniskā stāvoklī. 17. gadsimtā aka vairs nebija lietojama un, spriežot pēc atradumiem, izmantota kā atkritumu bedre. Akas pildījumā atrasts liels skaits dažādu priekšmetu: monētas, trauku lauskas, krāsns podiņi, pipīšu kātu fragmenti. 1680. gadā pa kreisi no ieejas vārtiem tika uzsākta **ziemeļrietumu korpusa** celtniecība. Pēc pils inventarizācijas apraksta zināms, ka 1688. gadā jau bija izmūrēti pieci pagrabi, virs kuriem atradās četras istabas un četri kambari, bet augšā - zemi bēniņi.

Jumtu sedza dakstiņi. Celtne bija būvēta pildrežģa konstrukcijā. Korpusa sienas virs zemes nav saglabājušās, bet arheoloģiskajos izrakumos izdevās atsegt piecas pagraba telpas. Korpusa ziemeļu sienu veidoja daļa no pils ārējā mūra, bet rietumu sienu piemūrēja pie pils aizsargmūra, tāpēc mūru biezums šeit sasniedza gandrīz 3 metrus! Pagrabtelpām bija divas ieejas: pirmā - no ķieģeļiem mūrētas kāpnēs, kas veda no pagalma uz pirmo pagrabu, otrā atradās austrumu sienā - tā bija izeja no pazemes ejas. No tās saglabājušās durvju aillas ar augstu sliekšni. Pagrabus atrakt nebija viegli, jo aizbērumā bija daudz laukakmeņu. Tā kā te gandrīz nebija atradumu, var secināt, ka korpusš gājis bojā karadarbības rezultātā, tā sienas sabrukušas un aizpildījušas pagrabtelpas. Trīs pagrabi bija nelieli, tikai 11 - 12 m² platībā, bet divi lielāki - 30-35 m² platībā. Nokāpsim pagrabtelpās. No šaurajām kāpnēm bija saglabājušies tikai augšējie pakāpieni. Pašlaik kāpnēs ir restaurētas. **Pirmā pagraba** dienvidu siena bija gandrīz pilnīgi nojaukta. Pie pašas grīdas, kuru sedza smalka grants, tika atrasts samērā daudz senlietu: dzelzs būvdetaļas, nazis, bronzas katla fragments, logu rūšu svina ietvari, rombveida logu stikls, krāsns podiņš, kā arī monētas: Zviedrijas karalienes Kristīnes Livonijas šiliņš - viens bez kalšanas gada, otrs kalts 1649.gadā, un Kārļa XI Rīgas šiliņš, kalts 1661.-1665. gadā. No pirmā pagraba varēja nokļūt nelielajā **otrajā pagrabiņā**. Šeit glabāja pārtiku. Mazās telpas ziemeļrietumu stūrī tika atsegts ar sīkiem akmeņiem izlikts segmentveida laukums, iespējams, tas bija paredzēts mucas novietošanai. Pretējā - dienvidrietumu stūrī atsegts tikpat liels tumšas, oļģainas zemes laukums, arī, domājams, mucas pamatnei. Durvīm pretējā sienā bija 0,22 m plats un 0,3 m augsts izvirzījums, segts ar plakaniski mūrētiem ķieģeļiem. Uz tā tika atrasts baltā māla pīpītes kāta fragments. No Holandes un Anglijas atvestajām pīpēm bija ļoti gari un trausli kāti. Laikam kāds no pils iemītniekiem pīpējot nokāpis pagrabā pēc pārtikas, pīpe izkritusi - un garais kāts nolūzis. Pili atrasti vairāki simti salūzušu pīpīšu kātu.

No pirmā pagraba durvis veda arī uz **trešo pagrabu**. Tā dienvidu sienā redzam loga ailu - no ķieģeļiem mūrētu šauru trapeceveida atvērumu, kas pakāpeniski sašaurinās virzienā uz ārpusi. Tas bijis pagraba logs uz pagalmu. Blakus logam atsegta durvju aila ar ļoti augstu sliksni. Durvju ailas aizbērumā bija redzami sadeguši durvju šķērskoki. Aiz šīm durvīm sākas pazemes eja. No trešā pagraba var nokļūt **ceturtajā pagrabā**, kuram uz pagalma pusi bijuši divi logi. Viena no logu ailām bija ļoti slikti saglabājusies, restaurējot tā aizmūrēta. Pa kreisi no durvīm, gandrīz pie pašas grīdas, arheologi atrada daļēji sadegušus cilvēku un zirgu kaulus. Šeit ugunsgrēkā gājuši bojā vismaz divi cilvēki - spriežot pēc kauliem, vīrietis un sieviete. Tiem līdzās uzieti vēl trīs apdeguši zirgu galvaskausi. Pelnu, oglišu, apdegušo un kalcinēto kaulu slānis bija līdz 0,4 m biezs. Starp pelniem un kauliem daudz apdegušu ķieģeļu un zilgana māla gabalu. Visi šie atradumi tika atsegti 1 x 1,5 m lielā laukumā. Stipri apdegušas bija arī pagraba sienas. Starp kalcinētajiem kauliem un tiem blakus tika atrasts dzelzs īlens ar kaula spalvu, dzelzs jostas sprādze, dedzis šūnakmens pludiņš, dzelzs kaltiņš, naglas, dzelzs stienis, māla podu lauskas, rombveida logu rūšu stikli un to svina ietvari. Atradumu vidū bija vēl deguši sīko dzīvnieku kauli, bet blakus pludiņam atrastas lidakas, sapala, salates, plauža un asara zvīņas un asakas. Ugunsgrēka pēdas - daudz ogļu un pelnu, apdeguši griestu balķi - konstatētas arī citās šī pagraba daļās. Iespējams, ka cilvēki bija sadeguši dzīvojamās telpās augststāvā, bet, grīdai zem krāsns iebrūkot, iekrituši pagrabā, kur turpinājuši degt. Zirgi, varbūt, atradušies pagrabā, kur viņus, jādodomā, sadzina briesmu brīdī. Spriežot pēc pils 1688. gadā plāna, zirgu stalli atradušies netālu no korpusa pagrabiem. Pie pašas grīdas tika konstatēts arī daudz būvdetaļu: naglas, piekaramās slēdzenes, stikli, logu rūšu svina ietvari. Zem pelnu un ogļu slāņa uz grīdas atrasts Kārļa XI 1661.-1665. gada Rīgas šiliņš. Sadegušo cilvēku un zirgu kaulu atradumi liecina, ka korpuss gājis bojā ugunsgrēkā. Kad pili varēja notikt tik liels ugunsgrēks? 18. gs. sākumā sākās Ziemeļu karš (1700 -1721). Jau otrajā karadarbības gadā tas skāra Valmieru.

1702. gadā liels krievu karaspēks grāfa Borisa Šeremetjeva vadībā uzbruka pilsētai. Ir ziņas, ka Valmieru aizstāvējis zviedru pulkvedis I. Brants ar apmēram 1000 vīriem. Pie Valmieras krievi pienākuši pa kādu sānu ceļu. Pilsēta tika aizdedzināta. Daudz cilvēku noslika Gaujā, citi tika nonāvēti vai sagūstīti. Pils un pilsēta bija nodedzināta. Pilnīgi droši var teikt, ka ziemeļrietumu korpusa atradumos atbalsojās traģiskie 1702. gada augusta notikumi.

Viduslaiku pils pagrabtelpas bieži izmantoja amatnieku vajadzībām. **Piektajā pagrabā** tika atsegta amatnieka krāsns. Tā bija krauta no vidējiem un nelieliem laukakmeņiem. Visi akmeņi stipri apdeguši un nokvēpuši. Pie durvju sliekšņa no ķieģeļiem un diviem granīta akmeņiem bija izveidots gluds klons - šeit bijusi kurtuve. Blakus krāsnij atradās neliels sarkana granīta dzirnakmens. Pagraba grīda bijusi klāta ar dzeltenām smiltīm, ko sedza apmēram centimetru biezs tumšas, ogļainas zemes slānis. Pie pašas grīdas tika atrasts dzelzs naža fragments, divas dzelzs plāksnītes, baltā māla pīpītes galviņas fragments.

Viduslaiku pils un pilsētās bieži ierīkoja gan papildu izejas, gan slēptas apakšzemes ejas. Šādas ejas sākās pils pagrabos un beidzās ārpus nocietinājumu mūriem. Aplenkuma laikā pa pazemes ejām varēja aizbēgt vai arī sūtīt izlūkus. Citas - saimnieciska rakstura ejas savienoja līdzās esošo korpusu pagrabus. Par Valmieras pils slepenajām ejām bija zināmi dažādi nostāsti. Kā parādīja arheoloģiskie izrakumi, **pazemes eja** saistījusi pils ziemeļrietumu korpusa pagrabus ar kādas citas celtnes pagrabiem. Tā tika atsegta tikai 13-16 m garumā. Vai Valmieras pili atklātā eja tikai savienoja pagrabus, vai veda arī ārpus pils mūriem, to pagaidām mēs nezinām. Ejas sānu sienu augstums 1,7 m, platums - vidēji 1,1 metrs. Pamatzemes dzelteno smilšu grīda bija segta ar rupju granti.

Eja sākās ziemeļrietumu korpusa trešajā pagrabā. Tās austrumu sienā saglabājusies durvju aila ar ļoti augstu sliksni - 0,72 m virs grīdas. Durvju ailas dienvidu stūrī atklāts arī kvadrātveidīgs iedziļinājums durvju stenderes balķim. Vienīgā ejā atrastā senlieta bija zirga pakava fragments, kuru uzgāja pie pašas grīdas. Šis atradums liecina par to, ka eju briesmu brīdī varēja izmantot, pārvedot zirgus no stalla uz ziemeļrietumu korpusa pagrabiem, - atcerēsimies sadegušos zirgus ceturtajā pagrabā! Ejas austrumu gals ticis nopostīts, ceļot aptiekas ēku, tāpēc diemžēl nevar izsekot, kur tā turpinājusies.

17. gadsimtā Vidzeme kļuva par kaujas lauku starp poļiem un zviedriem. Zviedru-poļu kara laikā Valmiera uzbrukumus pārdzīvoja piecas reizes. Tā 1600. gadā Valmieru ieņēma zviedri, bet 1601. gada rudenī - poļi. Par šo notikumu saglabājusies kā apraksti, tā arī zīmējums. Uzbrukumu vadīja poļu karavadonis Jans Zamoiskis. Pili aizstāvēja 2000 vīru liels zviedru garnizons Jakoba de la Gardijas vadībā. Poļi atveda 40 lielgabalus un uzstādīja tos Lucas kalnā. Pili apšaudīja dienu un nakti, līdz kādu nakti tās austrumdaļā izgāzās liels aizsargmūru posms, zem savām drupām aprakdams daudzus pils aizstāvjus. Abi rietumdaļas torņi vēl bija lietojami. No tiem ar spēcīgu lielgabalu uguni varēja atvairīt poļu uzbrukumus Tērbatas vārtiem. Aplenkuma laikā daudzi kareivji no pils aizstāvju garnizona nomira badā. Zviedru karavadoņi Kārlis Gillenhjelms un Jakobs de la Gardija krita gūstā. 19. decembrī zviedri kapitulēja - un Jana Zamoiska karaspēks, ciešot lielus zaudējumus, ieņēma Valmieru. Šo pils aplenkumu attēlo itālieša Džakomo Lauro gravīra. Vēlāk Valmiera vairākkārt pārgāja te poļu, te zviedru rokās.

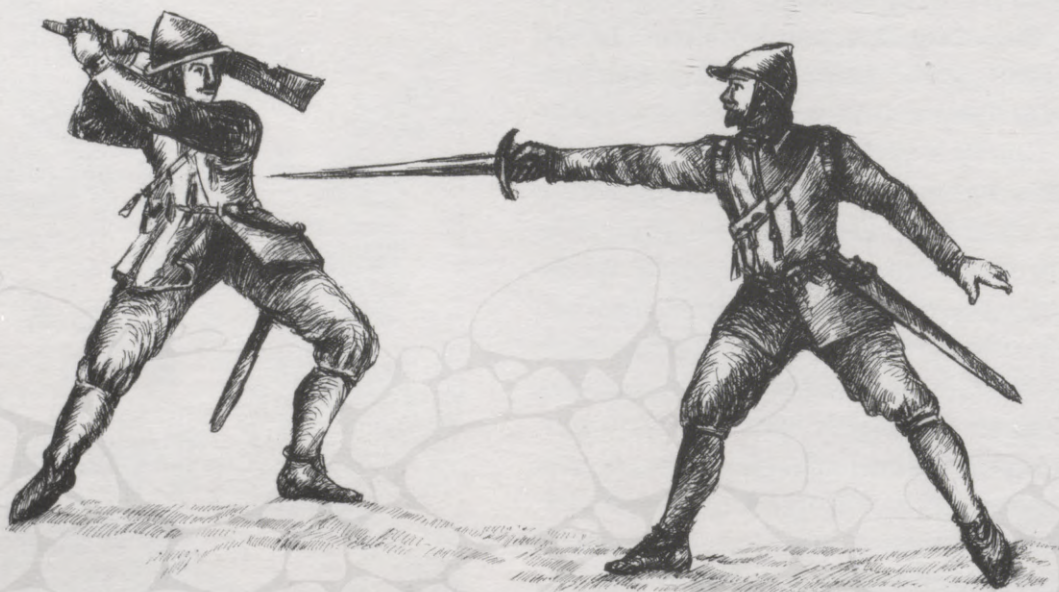
*Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa
1625. gadā kalta pusēre (klipe).*

1622. gada 4. janvārī Valmieru iekaroja zviedri. Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs (1611-1632) iejāja pilsētā kā uzvarētājs un dievkalpojumā Svētā Sīmaņa baznīcā pateicās Dievam par uzvaru. Zviedru valdīšanas laikā Valmierā tika izveidota jauna - zviedru nocietinājumu sistēma ar zemes vaļņiem un sešām uz āru izvirzītām redutēm - bastioniem. Divi no sešiem bastioniem bija uzbērti ordeņa pils austrumos - viens ziemeļaustrumu pusē aiz pašreizējās muzeja ēkas, otrs, tagadējais Valterkalniņš, dienvidrietumu pusē. Spriežot pēc esošajiem pils plāniem un aprakstiem, 17. gadsimtā galvenajā pils daļā gar mūriem atradās jau tolaik izdemolētas dzīvojamās telpas, saimniecības ēkas,

labības klētis un zirgu stalli. 1688. gada plānā pils austrumu galā redzam noslēgtu telpu - divas mūra sienas bija saglabājušās no kāda zviedru - poļu kara laikā sabrukušā korpusa.

Pils bija sagrauta un zaudēja savu militāro nozīmi 1702. gadā, kad krievu karaspēks ieņēma Valmieru un nodedzināja gan pili, gan pilsētu. Diemžēl ugunsgrēkā gāja bojā arī pilsētas arhīvs, līdz ar to zudušas daudzas ziņas par Valmieras pils un pilsētas vēsturi. Vēlāk pils teritorijā sāka būvēt ēkas, to celšanai izmantojot sagrauto mūru akmeņus. Intensīvā apbūve pils teritorijā reizēm ļoti apgrūtinā arheoloģiskās izpētes darbus.

Arheoloģisko izrakumu vēsture Valmieras pilī

Pirmie arheoloģiskās izpētes darbi Valmieras ordeņa pils teritorijā veikti jau 1937. gadā. Tos vadīja pirmā latviešu arheoloģe sieviete Elvīra Šnore. Izpēte veikta pēc senatnes pētnieka Hermaņa Enzeliņa ierosinājuma. Pēc viņa iniciatīvas 1938. gadā Valmierā nodibināta Tālavas senatnes pētišanas biedrība un turpmākiem izrakumiem Valmierās pili, kā arī Tālavas novada zinātnisko pētījumu finansēšanai savākti prāvi līdzekļi - 5000 latu. Valmieriešu patriotisms bija apbrīnojami liels, H. Enzeliņš rakstīja: *«Pateicoties Valmieras pilsētas pašvaldības, daudzu organizāciju un pilsoņu atsaucībai, Valmiera ir pirmā vieta mūsu valstī, kur izrakumus izdara ar vietējiem līdzekļiem.»* 1938. gadā izrakumus turpināja arheologi Hugo Riekstiņš un Pēteris Stepiņš, bet 1939. gadā - H. Riekstiņš. Galvenais 1937.-1939. gada izrakumu mērķis bija atrast liecības par seno latgaļu pilskalnu - Beverīnas vai Autīnes - pastāvēšanu Valmieras ordeņa pils vietā laikposmā pirms vācu ienākšanas. Tomēr pierādījumi par senlatviešu pilskalnu netika atrasti. Bagātīgais izrakumu materiāls attiecās tikai uz Valmieras ordeņa pils laiku, galvenokārt, uz 15. -17. gadsimtu. Izrakumos tika atsegta daļa no pils dienvidrietumu korpusa iekšsienām un divi ar šķērssienu nodalīti telpu stūri ar flīžu grīdu. Kultūrslānis pagalmā un pie dienvidrietumu korpusa sienām sasniedza 3,5 m biezumu un saturēja daudz senlietu, no kurām senākās datējamas ar 13.-14. gadsimtu. Pils pagalmā tika atsegts bruģis ar noteku un aka. Tika izpētīta daļa no pils rietumu aizsarggrāvja un 2. priekšpils aizsargmūra apakšējā daļa. Meklējot agrākus slāņus, izrakti vairāki šurfi kalna nogāzēs, pils galvenajā pagalmā, Valterkalniņā, Lucas kalnā un citur. 1939. gada izrakumu materiāli ziemā nav saglabājušies, tāpat nav zināms, kur tieši atradušies izrakumu laukumi. Pēc avīžu rakstiem varēja noprast, ka pētījumi veikti kādā pils pagrabā pie dienvidu aizsargmūriem. Izrakumi bija paredzēti arī 1940. gadā, taču arī to rezultāti nav zināmi.

1988. gadā, t.i., gandrīz pēc 50 gadiem, izrakumi pili tika atsākti. Tos vadīja Latvijas vēstures institūta arheoloģe Tatjana Berga. Izrakumu iniciatore un finansētāja atkal bija Valmieras pašvaldība, taču šoreiz bija izvirzīts cits mērķis - lai iegūtu jaunus datus par pils plānojumu un noskaidrotu būvniecības hronoloģiju, tika paredzēta plānveidīga visas pils teritorijas izpēte. Arheoloģiskie pētījumi notika galvenokārt 1. priekšpilī. Pilnībā tika izpētīti ziemeļrietumu korpusa pagrabi ar pazemes eju, atsegta dienvidrietumu korpusa virszemes sienas un piebūves pagrabs, daļa mūra, kas atdalīja pils pagalmus, galvenās pils pagalma bruģis ar noteku. Diemžēl jau 1991. gadā nācās samazināt pētījumu apjomus. Tika nolemts dienvidrietumu korpusu atšķirībā no ziemeļrietumu korpusa nepētīt līdz pamatiem, izsmelot pagrabus, bet tikai noteikt korpusa telpu plānojumu. Pēc 1993. gada, sarūkot finansējumam, arheoloģiskā izpēte bija jāpārtrauc. Turpmāk pili T. Bergas un viduslaiku pilsētu arheoloģes Viktorijas Bebres vadībā veikti tikai arheoloģiskās uzraudzības darbi vai aizsardzības izrakumi šurfos un tranšējās.

Visvairāk neskaidru jautājumu pašlaik ir par galvenās pils daļu apbūvi visā pils pastāvēšanas laikā. Vēl joprojām trūkst skaidrības ne tikai par to, kur atradušies dzīvojamie korpusi un citas ēkas, bet arī par precīzu aizsargmūru atrašanās vietu, it īpaši pils austrumu daļā. Lai precizētu pils celšanas laiku un noskaidrotu būvniecības hronoloģiju, būtu nepieciešams turpināt arheoloģiskos pētījumus. Tieši šeit, labi nocietinātajā galvenās pils daļā, 13. gadsimta vidū varēja būt uzcelti pirmie vācu koka nocietinājumi. Nav izslēdzams, ka šeit 10.-12. gadsimtā atradusies leģendārā Beverīna vai, iespējams, kāda cita latgaļu pils, kuras kultūrslānis varēja būt iznīcināts vācu ordeņa pils mūru un dziļo pagrabu celtniecības gaitā.

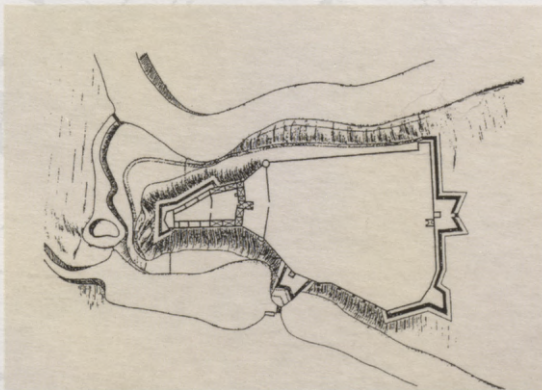

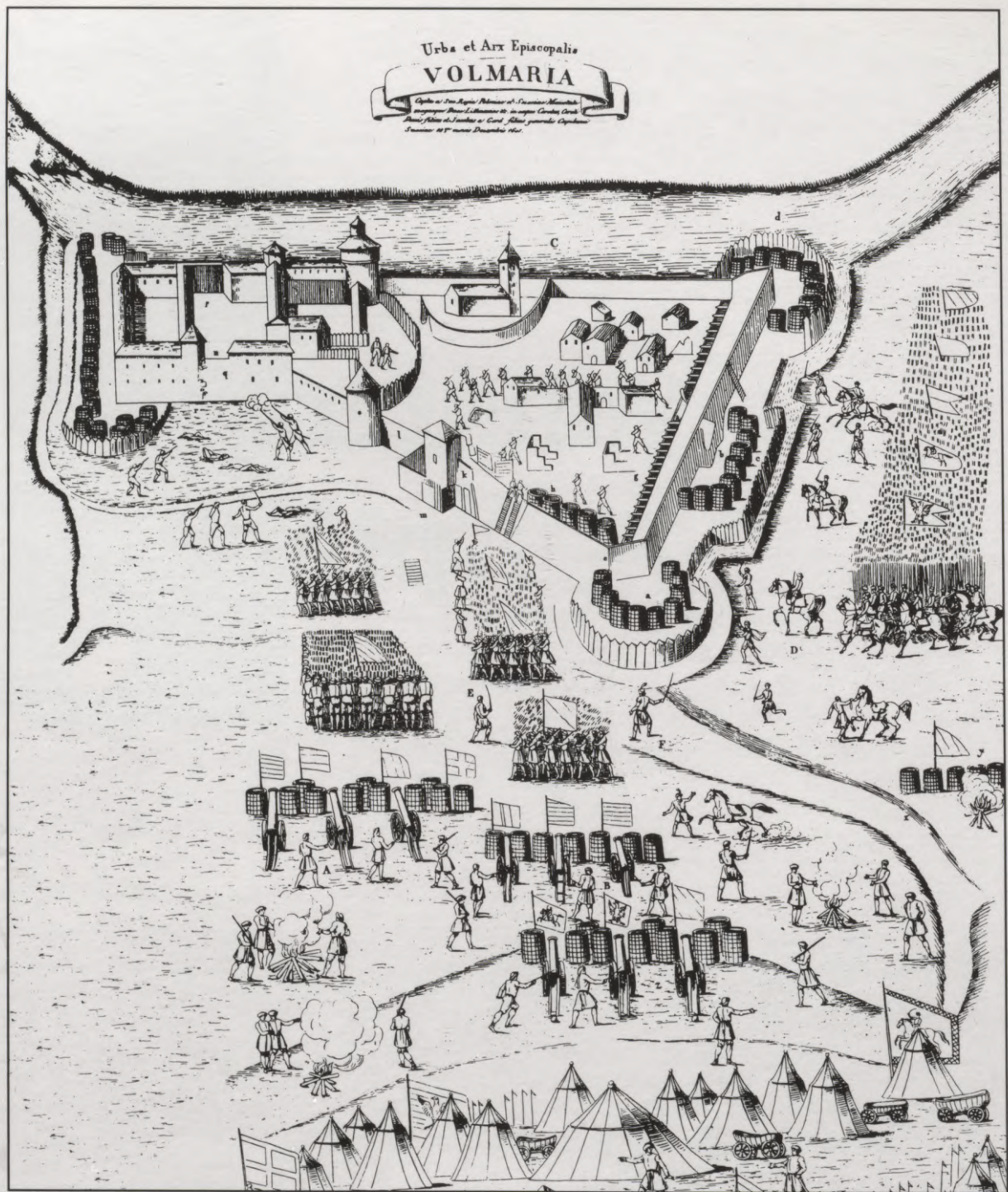
Jāatzīmē, ka Turaidas pils izrakumos, izpētot gan drīz visu viduslaika pils teritoriju, lībiešu virsaiša Kaupo pils kultūrslāņa nelielu fragmentu tomēr izdevās atrast.

Pētījumu rezultāti iegūti arheoloģisko ekspedīciju tehnisko darbinieku un strādnieku daudzu gadu neatlaidīgā darbā. Pils izrakumus 80.-90. gados fiksēja mākslinieki - zīmētāji Agija Jansone-Staka, Sandra Lapetrova, Dita Māsēna, Margarita Morozova. Ilgāku laiku stādājuši pils izrakumos Aija Bērziņa-Bērziņa, Inese Berga, Valentīna Berga, Pēteris Melnis, Sandra Jakoviča, Anda Sīmane. Lieli palīgi bija Valmieras vidusskolu skolēni, Latvijas Universitātes studenti un Rēzeknes mākslas koledžas audzēkņi. Astoņu gadu laikā izrakumos piedalījās ap 100 valmieriešu. Ikkatrs, kurš strādājis arheoloģiskajos izrakumos, ir pielicis roku pie Valmieras pils noslēpumu atklāšanas. Daži jaunieši - Andris Šnē, Ilze Melne, Roberts Līnis un Anda Sīmane - savu dzīvi vēlāk saistījuši ar vēsturi. Visciešākā sadarbība visā darba laikā arheologiem bijusi ar Valmieras novadpētniecības muzeja darbiniekiem un Latvijas Republikas Valsts kultūras pieminekļu inspekcijas Valmieras rajona galveno inspektoru Jāni Kalnaču.

Valmieras pils plāni

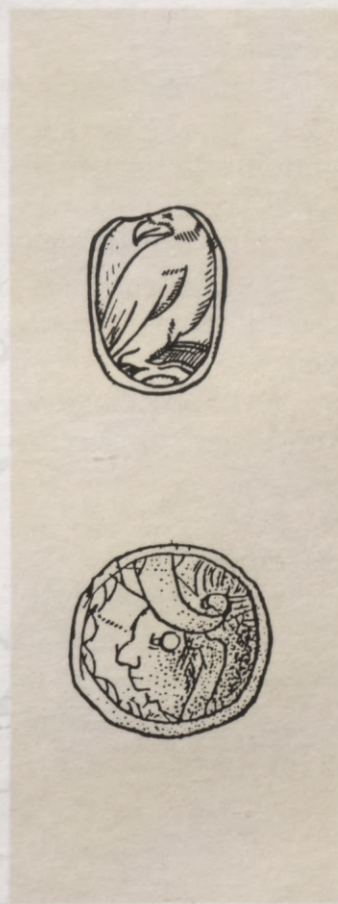
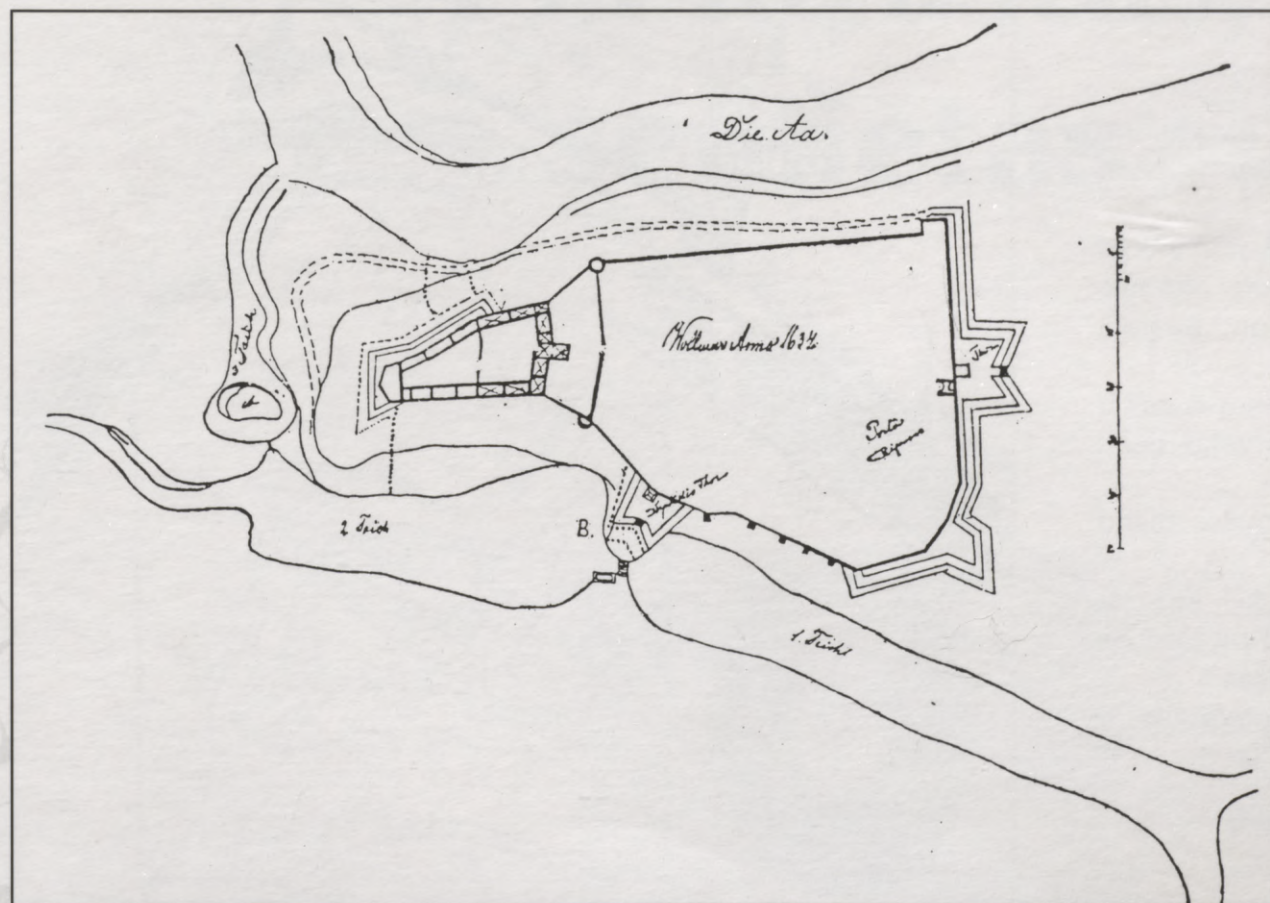

Arheoloģisko izpēti kā svarīgs vēstures avots papildina senākie pils plāni. Ir zināmi tikai pieci 17. gadsimta Valmieras pils un pilsētas plāni un viena gravīra. Vecākais pils attēls ir itāļu mākslinieka Džakomo Lauro gravīra, kas izgatavota 1603. gadā Romā pēc kāda aculiecinieka zīmējuma. Tajā attēlota poļu karaspēka aplenktā Valmiera 1601. gadā. Pils redzama nesagrautā veidā, bet, tā kā gravīras autors pili nav redzējis, zīmējuma ticamība mazinās. Pati gravīra nav saglabājusies, ir zināms litogrāfisks reproducējums grāfa Ādama Titus Dzialinska 1861. gadā izdotajā hetmaņa Jana Zamoiska dzīves aprakstā. Šo attēlu 1931. gadā pārpublicēja Arnolds Spekke.

Viduslaiku piļu pētniece Ieva Ose, strādājot Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā, apkopoja un publicēja visas ziņas par Valmieras plāniem. Vecākais zināmais Valmieras plāns izgatavots 1634. gadā kā pilsētas nocietinājumu projekts pēc Zviedrijas valsts kanclera Aksela Uksensērnas pasūtījuma. Plāna autors ir Ulofs Ēnehufvuds, kas 1634. gadā sekojis zviedru armijai uz Vidzemi, lai vadītu aizsargceltņu būvi. Viņa skiču grāmatā, kas glabājas Stokholmas Kara arhīvā, ir vairāku Vidzemes piļu plāni, to skaitā arī Valmieras pils plāns.

Vēsturniekam R. Malvesam nebija iespējams pašam strādāt Zviedrijā, tāpēc, atsaucoties uz Paula Kampes darbu (Campe P. Lexikon Liv- und Kurlandischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter. - Stockholm, 1951. - Bd.1.-34.), viņš kļūdaini uzskatīja, ka plāna autors bijis vaļņu meistars no Lībekas Heinrihs Dītrihs, kas 1635. gadā vadīja zviedru jaunās zemes nocietinājumu sistēmas izveides darbus Valmierā.

1688. gadā bija veikta Valmieras pils inventarizācija un izgatavots plāns ar paskaidrojumiem, kura autors ir mērnīeks Eberhards Tolks.

Paskaidrojums R. Malvesa pētījumā «Valmieras senatne» no zviedru valodas tulkojis Jānis Zemzaris:

A - pils priekšmūris, caur kuru iet vārti un kura abos galos atrodas lieli rondeļi jeb lielgabalu torņi, kas ir demolēti.

B - divi sakņu dārzi.

C - velve jeb vārti uz pili, no kuriem var uziet uz dažām telpām, kurās var dzīvot.

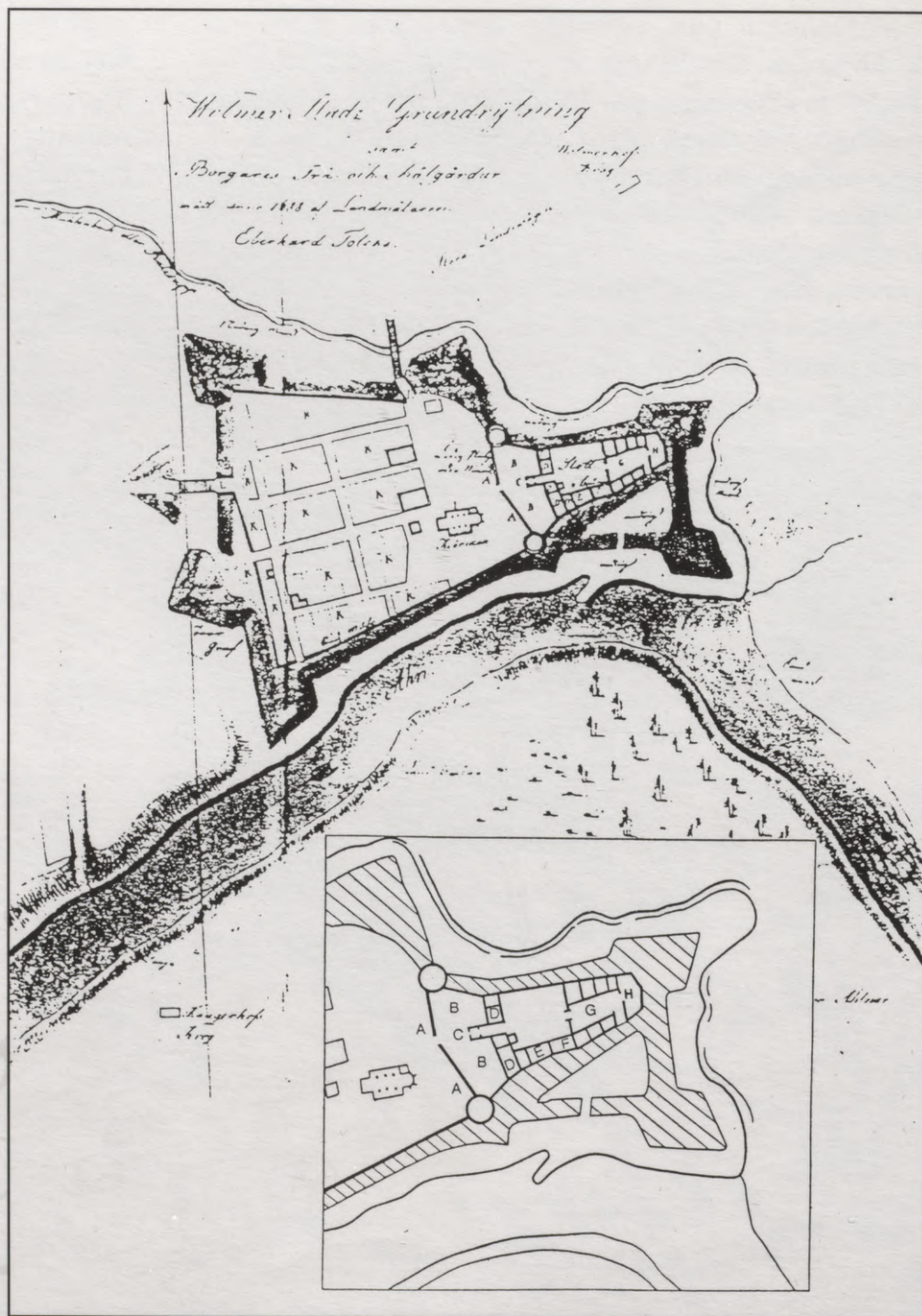
D - turpat telpas no lielām zālēm un kambariem, virs kuriem akmens griesti daļēji iegruvuši un pašlaik nelietojami.

E - ķēķa stallis, virs kura augšā ir viena zāle un kambaris, lielāko tiesu sagruvis.

F - kādreiz bijis stallis, tagad nelietojams.

G - pils daļa «Stock», kur pa abām pusēm bijuši dzīvokļi un labības klētis, tagad pilnīgi demolētas.

H - brīvs laukums, piegruvis ar mūri.

Pilī atrastās senlietas

(1)

(4)

Arheoloģiskajos izrakumos Valmieras pili ir iegūts vairāk nekā tūkstotis senlietu, vairāki tūkstoši keramikas lausku, krāsns podiņu, dakstiņu, dzīvnieku kaulu. No pils būvdetaļām zeme saglabājusi skavas, dzintales, naglas, durvju viras un apkalumus. Par kādreizējo karadarbību liecina atrastie zirgu kāju dzeloņi, šķēpu gali, zobena rokturi, loka un arbaleta bultas, liulgabala lodes, ložu lejamās standziņas, svina lodes. Par pils saimniecisko dzīvi stāsta darbarīki - naži, īleni, kaltiņi, galodiņas, vērpijamas vārpstas skriemeļi. Par zvejniecību liecina makšķerāķi, tiklu pludiņi. No sadzīves priekšmetiem atrastas atslēgas un piekaramās slēdzenes, grāmatu vāku rotājumi, kaula ruceņi, baltā māla pipiņu fragmenti - kāti un galviņas. No zirglietām jāatzīmē zirgu skrāpji, pakavi, pieši. Pilī atrasti arī mūzikas instrumenti.

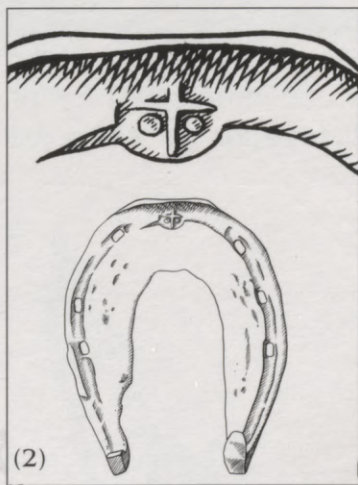
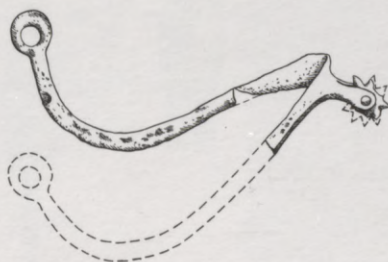
Viss 1937.-1938. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūtais materiāls glabājas Latvijas Vēstures muzejā, bet 1988.-1993. gada izrakumu materiāls - Valmieras novadpētniecības muzejā. Apskatīsim dažas no Valmieras pils interesantākajām senlietām.

Valmieras pils kalpoja galvenokārt militāriem mērķiem, tā pārdzīvoja vairākus karus, un tāpēc visbiežākie atradumi ir ieroči.

Dzeloņi zirgu kājām, dēvēti par dzelkšņiem vai ezišiem, neskatoties uz to nelielajiem izmēriem, bija nopietns ierocis (1)*. Parasti šādus dzelkšņus lielā daudzumā izkaisīja vietās, kur bija paredzēta jātnieku kauja; tie ievainoja kā zirgus, tā arī cilvēkus, kas nejauši uzkāpa tiem virsū. Dzeloņus kala ar trim vai četriem piramidāliem dzelkšņiem. Cīņā pret vietējām tautām 13. gs. sākumā vācieši izmantoja trīsdzelkšņu ezišus. Indriķa hronikā (X,12) stāstīts: «...atgriezās daži līvu izlūki un ziņoja, ka viss lauks un visi ceļi ap Rīgu esot pilni ar dzelzs trijzobu dzelkšņiem; dažus no tiem viņi parādīja.., stāstīdami, ka viņu zirgu kājas un arī pašu sāni un sēžamvietas esot viscaur ar šādiem dzelkšņiem briesmīgi sadurstītas.»

* Skaitļi iekavās norāda senlietu numerāciju attēlos.

Zirgi bija galvenais pārvietošanās līdzeklis, un, spriežot pēc plāniem un aprakstiem, pili bija daudz staļļu. Arī zirglietu atradumi liecina, ka pili dažādos laikos ir turēts liels skaits zirgu. Dārgākie bija kaujas zirgi, par tiem īpaši rūpējās. Atrasti vairāki skrāpji, ar kuriem tīrīja zirgus. Tie veidoti no ieapaļas izliektas dzelzs plāksnes ar sīkiem, asiem zobiem abās malās un piekniedētu rokturi. Atrasti dažādi piesi, kurus jātnieki izmantoja zirgu paskubināšanai, iespiežot tos dzīvniekiem sānos. Attēlā redzamais piesis ar dzelksni, ko veido ritenītis ar robiņiem (3), parādās 14. gs. un lietots līdz pat 17. gadsimtam. Piesus pie apaviem piestiprināja ar ādas siksnīņām. Atrasti arī kāpšļu fragmenti un laužņi (4). Bieži atradumi pili ir zirgu pakavi. Attēlā redzamā pakava augšējā daļā ir iesista meistarā zīme - krusts ar lodīti katrā stūrī (2).

(5)

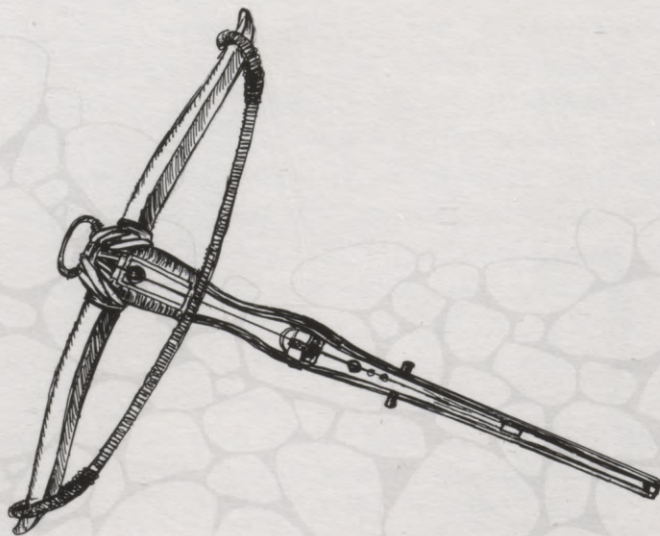

(6)

(7)

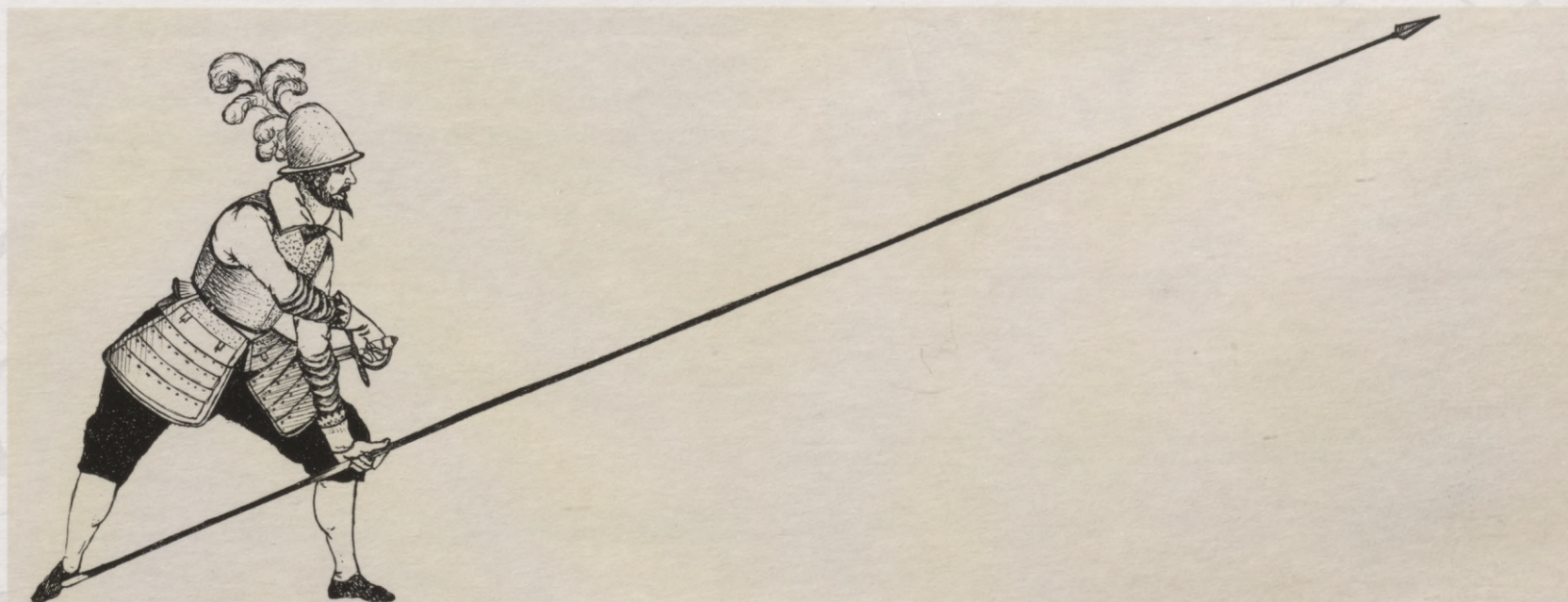
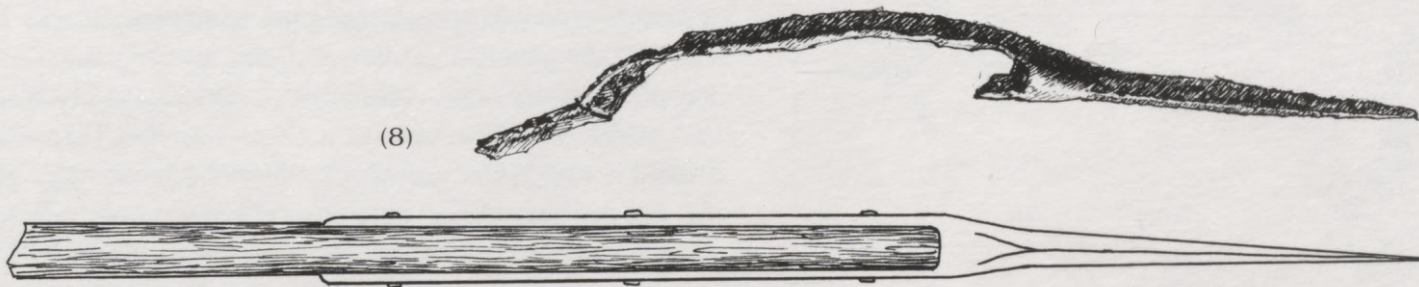
Viduslaikos Latvijas teritorijā loks ir bieži sastopams ierocis. Loka bultas garums Rietumeiropā 15. gs. bija ap 1,10 m, bet pats loks varēja būt no 1,30 līdz 2 m garš. Ar lielu loku varēja trāpīt līdz 300 m attālumam un caursaut kā jātnieka, tā zirga bruņas. Pili atrastajiem loka bultu galiem ir šķērsriezumā rombiska lapasveida smaile (5). Arbaleti kā vācu krustnešu ieroči vairākkārt pieminēti 13. gs. rakstītajos avotos, piemēram Indriķa hronikā: «Zemgaļi,.. stopnieku ievainoti un cietuši zaudējumus, atkāpās» (I, 6); «stopnieki ūzkāpa uz aizsargsienas un ļoti daudzus ievainoja» (X, 12). Smagās bultas varēja izšaut līdz 200 m tālu. Bija izplatīti divu veidu arbaleta bultu gali - uznavas (6) un iedzītņa (7). Arbaleta lietošana bija samērā vienkārša. Stiegru varēja uzvilkt ar īpašas ierīces palīdzību. Tā kā tie bija lēni pārlādējami, stopus visbiežāk izmantoja aplenkuma kaujās, kad stopnieki varēja paslēpties aiz pils mūriem. Arbaletus lietoja līdz pat 16. gadsimtam.

Sākot ar 16. gs., vienlaicīgi ar rokas šaujamieročiem viens no pazīstamākajiem ieročiem Rietumeiropas valstu armiju bruņojumā bija pīķis. Tas izveidojies no šķēpa. Pīķim bija smails gals bruņu caurduršanai un 4-6 m garš koka kāts. Plākšņu bruņas, kas nomainīja ķēžu bruņukreklu, padarīja bruņiniekus smagnējus un neveiklus, ar zobenu viņus bija grūti ievainot.

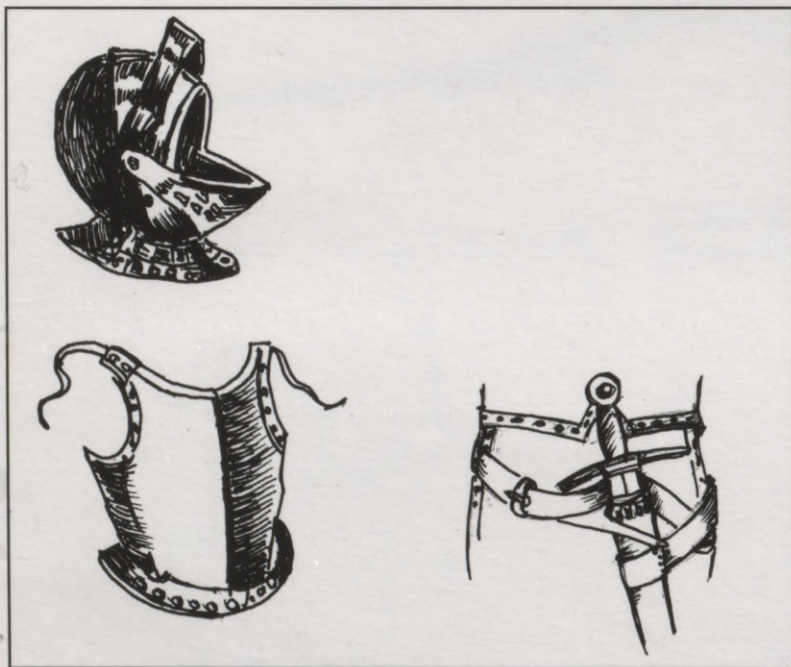
Bet ar pīķa palīdzību kājnieki bruņinieku varēja nogāzt no zirga un uzveikt. Izrakumos atrasts uznavas pīķa gals ar nelielu piramidālu, šķērsriezumā kvadrātisku smaili (8). Pīķa gala lejasdaļā atradās divi uznavas pagarinātāji, ar kuru palīdzību tas tika nostiprināts pie koka kāta.

(8)

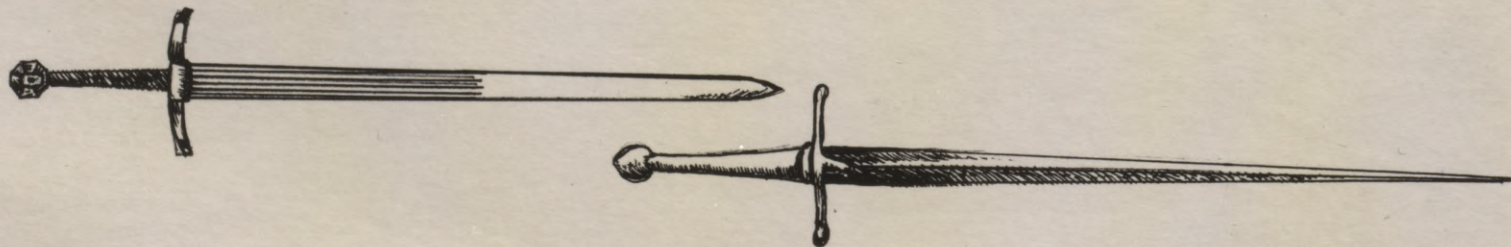

(9)

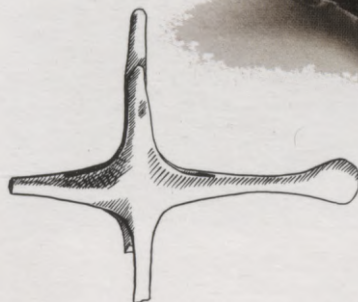

Valmieras pilī atrasti zobenu fragmenti un to rokturu aizsargdzelžu daļas. Zobens bija galvenais bruņinieka ierocis. Vienīgais veselais Valmieras pilī atrastais šaurais divasmeņu zobens, kas bija domāts bruņu un apģērba caurduršanai, attiecas uz 17. gs. (9). 45 cm garais zobena asmens rotāts ar skaistu inkrustāciju, tā augšējā daļā ir ieroču meistara zīme. Lai mazinātu zobena svaru, šķeltnim izveidota grope. Zobena rokturis un šķērsis (aizsargdzelzs) ar roktura pogu diemžēl nav saglabājies. Atrastais zobens, pēc speciālistu domām, nav kaujas ierocis, bet drīzāk kalpojis kādam dižciltīgajam kā greznumlieta. Karavīru krūšu aizsardzībai vēl pat 17. gs. plaši lietoja bruņas. To fragmenti atrasti arī izrakumos - tās ir četrstūrains, nedaudz izliektas dzelzs plāksnītes ar maziem caurumiņiem vai kniedītēm malās. Tādas plāksņu bruņas bija ļoti smagas, svēra ap 20-25 kg.

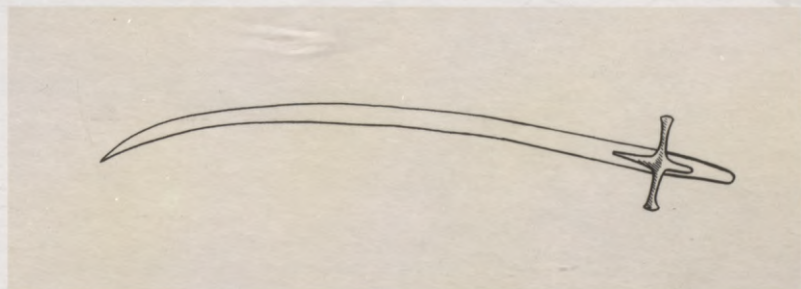

16. gs. maskaviešu galvenais uzbrukuma ierocis bija likais zobens - sabļa (*Sabelschert*). Cīņai ar tatāru jātniekiem stepēs smagi divasmeņu zobeni bija neērti. Pili atrasts sabļas roktura šķērsis, kas no visām pusēm labi aizsargāja kareivja roku no pretsitiena (10). Ir vēl viens atradums, kas liecina par krievu uzbrukumiem Valmieras pilij, - tā ir Krievijas cara Ivana Bargā 1547. gadā Novgorodā kaltā kapeika (11). Monētas aversā attēlots jātnieks, bet reversā lasāmi valdnieka tituli. Savas neparastas formas dēļ krievu kapeikas reizēm sauc par arbūza sēkliņām vai lāsesveida kapeikām. Krievi 14.-17. gs. izmantoja īpatnēju monētu kalšanas tehniku - kala nevis uz apaļām sagatavēm, kā bija pieņemts visā Rietumeiropā, bet uz sacirstas un saplacinātas sudraba stieples gabaliņiem.

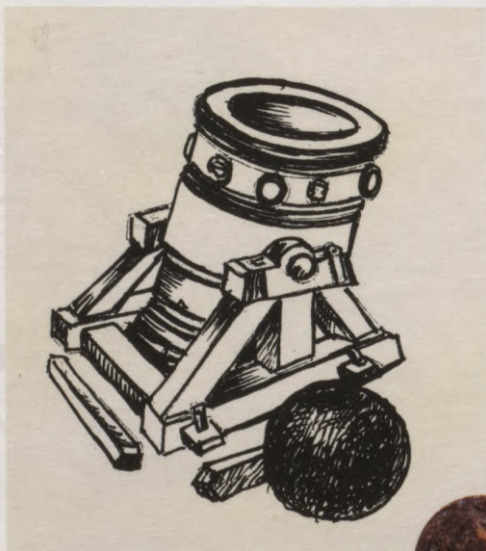
Cēsu pils izrakumos zem nobrukušas mūra sienas bija atrasts 1577. gadā Livonijas kara laikā bojā gājis krievu karavīrs, kuram maciņā bija 61 krievu monēta. Valmierā monēta bija nozaudēta kaujā pie pils vārtiem, iespējams, krievu uzbrukumā 1577. gadā.

(10)

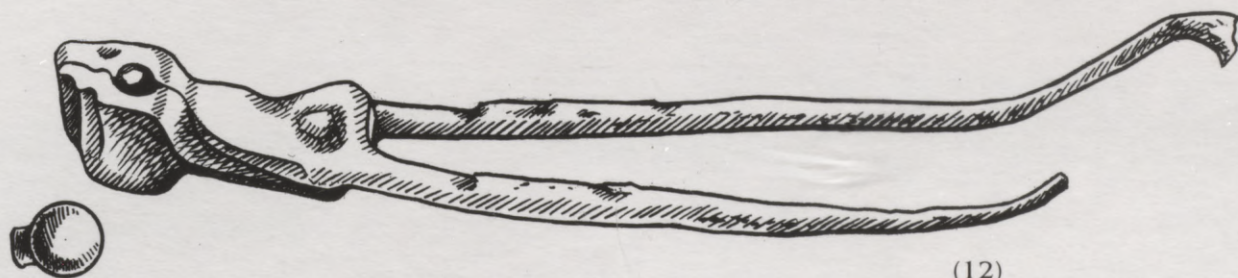

(11)

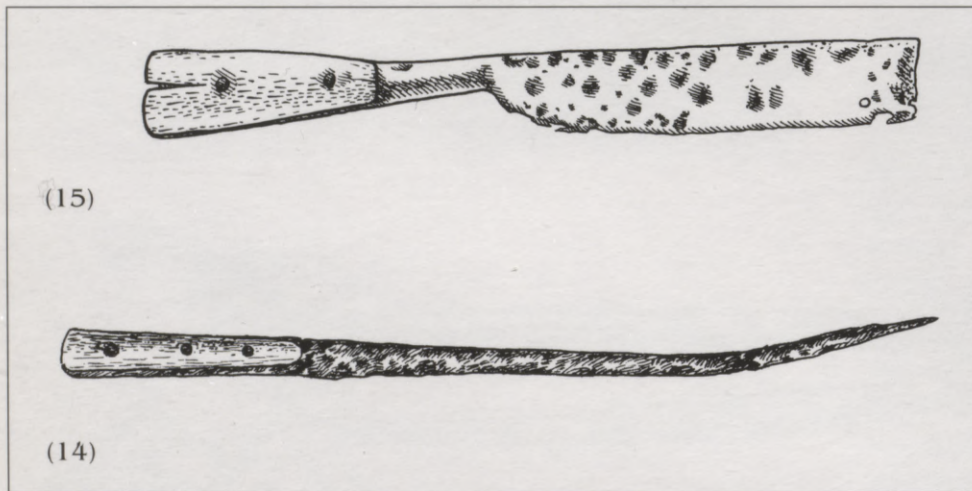
Lielā skaitā pils teritorijā atrastas liелgabala lodes. Monolitās lodes sāka izmantot jau līdz ar pirmo lielgabalu parādīšanos 14. gs. vidū. Lodes gatavotas no akmens (granīta vai dolomīta), dzelzs vai čuguna. Valmierā pili atrastas vieglāk apstrādājamās dolomīta lodes. Divas no tām iemūrētas baznīcas sienā. No 16. gs. sāka izmantot kaltās dzelzs, bet vēlāk - lietās čuguna lodes. Akmens lodes diametrs bija no 35 līdz 40 cm, tā svēra līdz 100 kg, čuguna lodes diametrs - no 3,6 līdz 14 cm. Smagākos lādījumus šāva no mortīrām - lielgabaliem ar īsu stobru un lielu kalibru. Visai bieži čuguna lodes pirms šaušanas uzkaršēja ugunskurā līdz sarkankvēlei un pēc tam ievietoja lielgabala stobrā. Šādi lode bez triecienspēka ieguva arī spēju aizdedzināt koka aizsardzības konstrukcijas. Dobās lielgabala lodes, kuras pareizāk būtu saucamas par granātām, izmantoja kopš 17. gadsimta. Granātas dobumā ievietoja dūmu pulveri, kuru pirms šāviena aizdedzināja ar caurumā ievietotā degļa palīdzību. Pulverim uzsprāgstot, granāta parasti sadalījās lielākos vai mazākos gabalos. Atkarībā no ložu smaguma 17. gs. ar lielgabaliem varēja aizšaut no 300 līdz 750 metriem tālu. 17. gs. Valmieras pils aprakstā teikts, ka ziemeļrietumu korpusa pagrabos un pirmā stāvā telpās glabājas trīs jaunas lafetes un 18 *«lieli lielgabalu riteņi, vēl neapkalti un ar neizurbtām rumbām»*.

Arbaletu 16. gs. nomainīja jauns kājnieku apbruņojumam raksturīgs šaujamerocis - muskete. Pili musketes daļas nav atrastas, toties iegūts daudz svina muskešu ložu, kā arī ložu lejamās standziņas (12). Standziņu rokturiem pretējā galā atrodas divdaļīga lejamā forma ar virspusē izveidotu piltuvi. Ielietajam izkausētajam metālam sastingstot, šajā piltuvītē pie lodītes veidojās t.s. lējuma austiņa. Lietojot šādas standziņas katrs karavīrs pats varēja izgatavot savam ierocim lodītes. Aplenkuma gadījumā, trūkstot izejvielām, ložu liešanai reizēm izmantoja logu rūšu svina ietvarus.

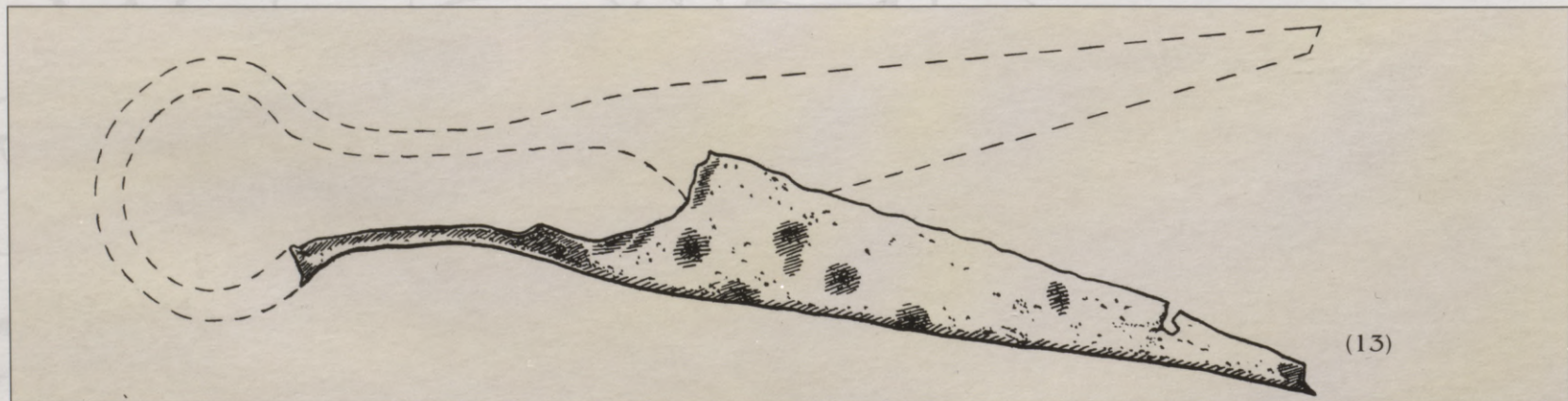

(12)

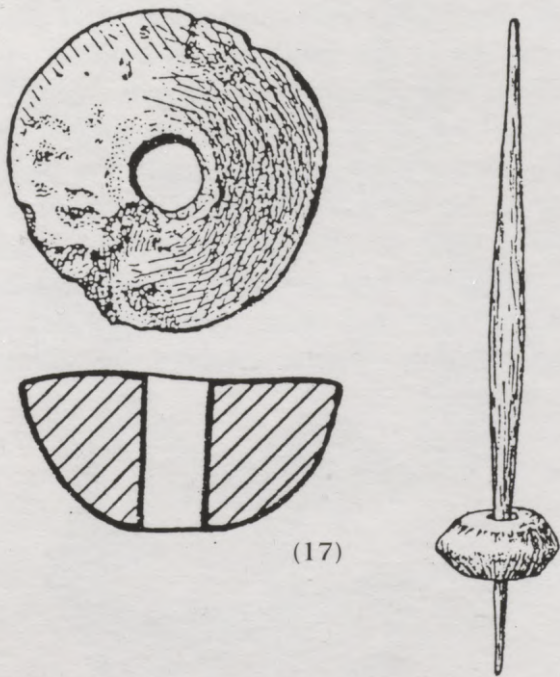

Pili atrada daudz dažādu dzelzs nažu (15, 16), īleņu (14), kaltiņu un dzirkļu. Nažiem un īleņiem bieži bija skaisti kaula spali. Nažu asināšanai lietoja akmens galodas, dažām no tām ir caurumiņi piekāršanai. Diezgan ilgi griešanai lietoja dzirkles (13). Šķēres, kurām asmeņi sastiprināti ar kniedīti, sāka lietot vēlāk, taču arī tās pili ir atrastas. Vēl no darbarīkiem jāatzīmē lielas stangas, kurus lietoja kalēji savā darbā. Tāpat atrastas lāpstas un sirpji.

Līdz 17. gadsimtam, kad Latvijā parādījās vērpjamais ratiņš, vilnu vērpa ar rokām. Arheoloģiskajos izrakumos atrasti vairāki vērpjamās vārpstas skriemeļi (17). Tiem bija mucīņveida vai bikoniska forma. Vērpjamās vārpstas skriemeļus gatavoja no māla, kaula, smilšakmens un šifera, Valmieras pilī atrasti māla un kaula vērpjamās vārpstas skriemeļi. Kaula skriemeļiem visbiežāk izmantoja dzīvnieku kaulu locītavas. Vērpšanu varēja veikt stāvot vai pat staigājot. Pils iemītnieki ikdienā valkāja pašaustās drānas, importa audumi bija liels retums.

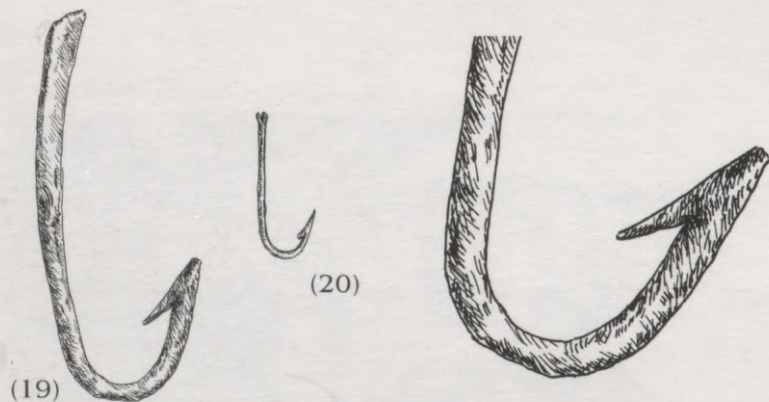

(17)

(18)

(19)

(20)

(21)

Gaujas tuvums Jāva pils iemītniekiem nodarboties ar zvejniecību. Pils dienvidrietumu korpusa pagrabā blakus sadegušajiem cilvēkiem tika atrastas zivju zvīņas un asakas, kā arī platspīļu upesvēža sīki spīļu fragmenti - liecības par iegūto lomu pirms pēdējā uzbrukuma pilij 1702. gada augustā. Zivju sugas 1989. gadā noteica ihtiologs Jānis Sloka. Zvīņas bija klājušas trīs 38, 70, 93 cm garas līdakas, vienu 55 cm garu sapala, vienu 60 cm garu salati, divus 38 un 40 cm garus plaužus un divus 14 un 17 cm garus asarus. Zivju garumu ihtiologs noteicis, rēķinot attālumu no zivs purna līdz astes spuras pamatnei. Pili atrasts arī zvejnieku darba inventārs - kaula rīks tīklu darināšanai (18), četrstūrveida tīklu pludiņš gatavots no šūnakmens (21), lielāki un mazāki maksšķerāķi (19, 20). Kaula rīks, kas tika izmantots tīklu pinēja darbā, gatavots no raga, augšpusē tam izurbts caurumiņš piekārsanai. Lai tīkla augšējā mala turētos virs ūdens, izmantoja pludiņus. Tīkla augšmalas virvi izvilka caur pludiņā izgriezto caurumiņu vai arī piesēja.

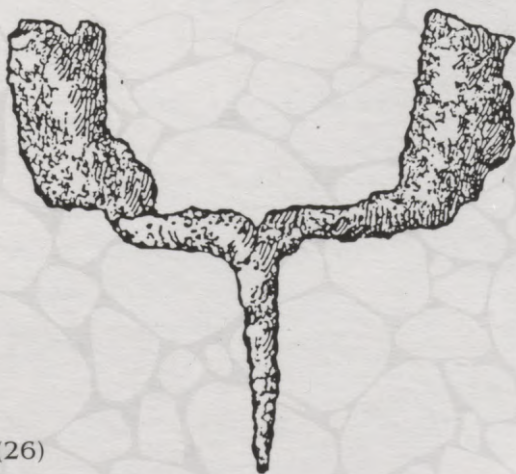
Pils iemītnieki uzturā lietojuši galvenokārt liellopu gaļu. Pārtikai audzētas arī cūkas un sīklopi. Salīdzinājumā ar lopkopību medībām viduslaikos bijusi otršķirīga nozīme. No visiem izrakumos atrastajiem dzīvnieku kauliem tikai piektā daļa piederēja medijamiem zvēriem. Visvairāk bija liellopu, cūkas, sīklopu kaulu. Gaļai un ādām medija aļņus, briežus, meža cūkas un zaķus, kažokādām - lapsas, vāveres un caunas.

Telpu apgaismošanai mēdza izmantot pārnēsājamus gaismekļus - svečturus un eļļas lampiņas. Valmieras pili atrasti sienā iedzenami svečturi vienai un divām svecēm (25, 26). Parasti tiem ir garš horizontāls vai vertikāls iedzītņis ar asu, bieži saplacinātu galu, ko varēja iespraust mūra šķirbā. Sveču kausiņš ir vertikāls, ap 3-5 cm augsts un atgādina pīpi. Sveces lēja no vaska. Ikdienas vajadzībām tās gatavoja no dzīvnieku, galenokārt aitu taukiem. Par daksti izmantoja diegu un niedres. Atrastas divas sveču šķēres, kurām bija speciāla kārbīņa, kurā palika nogrieztā daksts (27). Valmierā atrasta tikai viena fragmentāra eļļas lampiņa, kuru vēlāk izdevās restaurēt (24). Eļļas lampiņu daudzskaitlīgie atradumi Cēsu pils torņa cietumā liecina par to plašo pielietojumu. Uguni šķīla ar dažādas formas dzelzs šķiltavu un krama gabalu palīdzību.

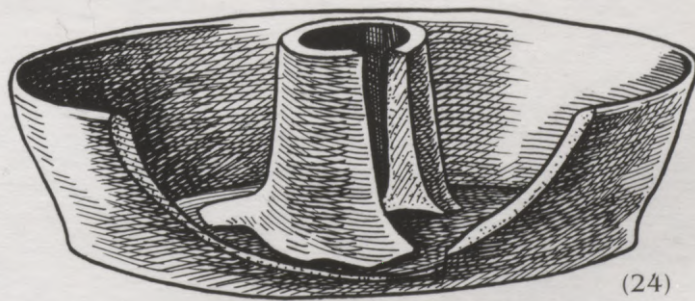
(25)

(26)

(27)

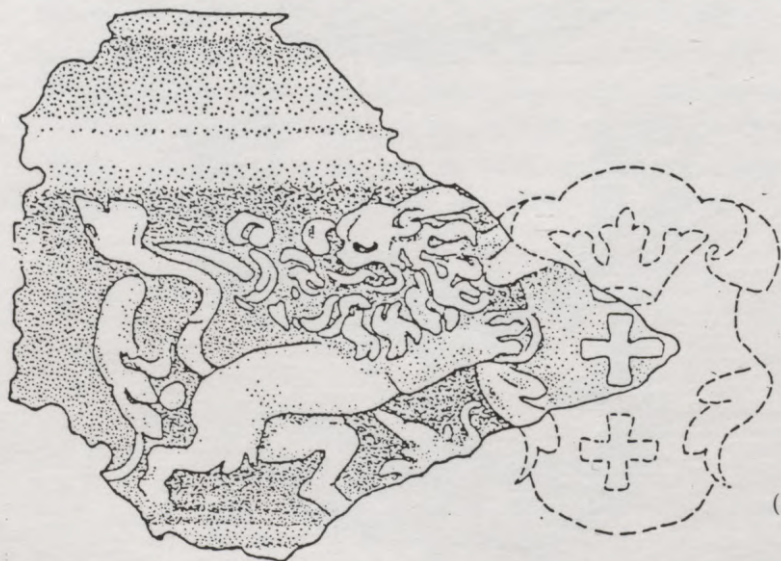
(24)

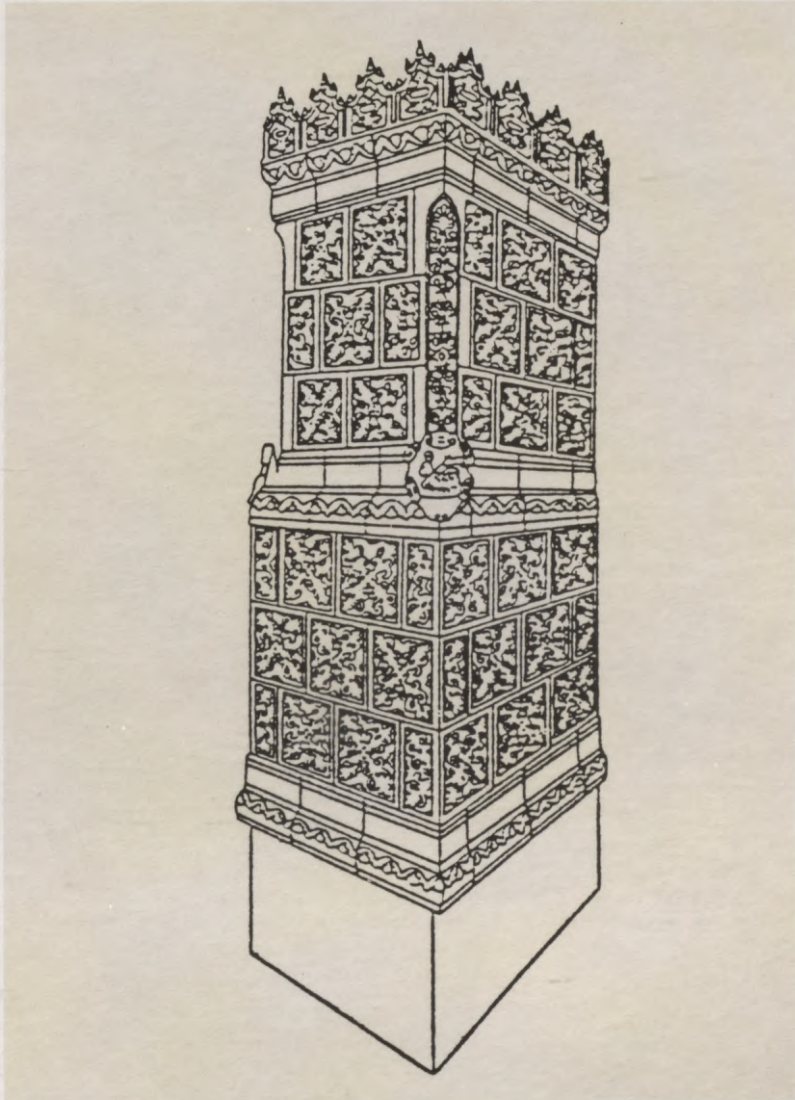
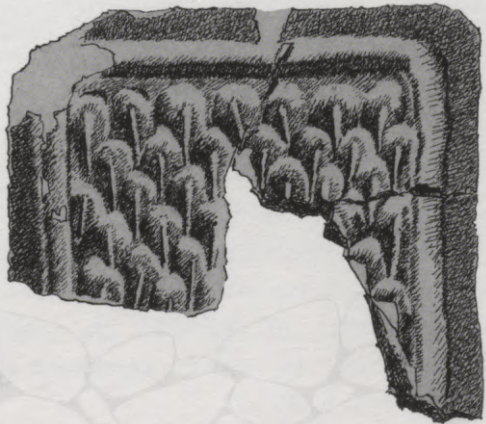
(22)

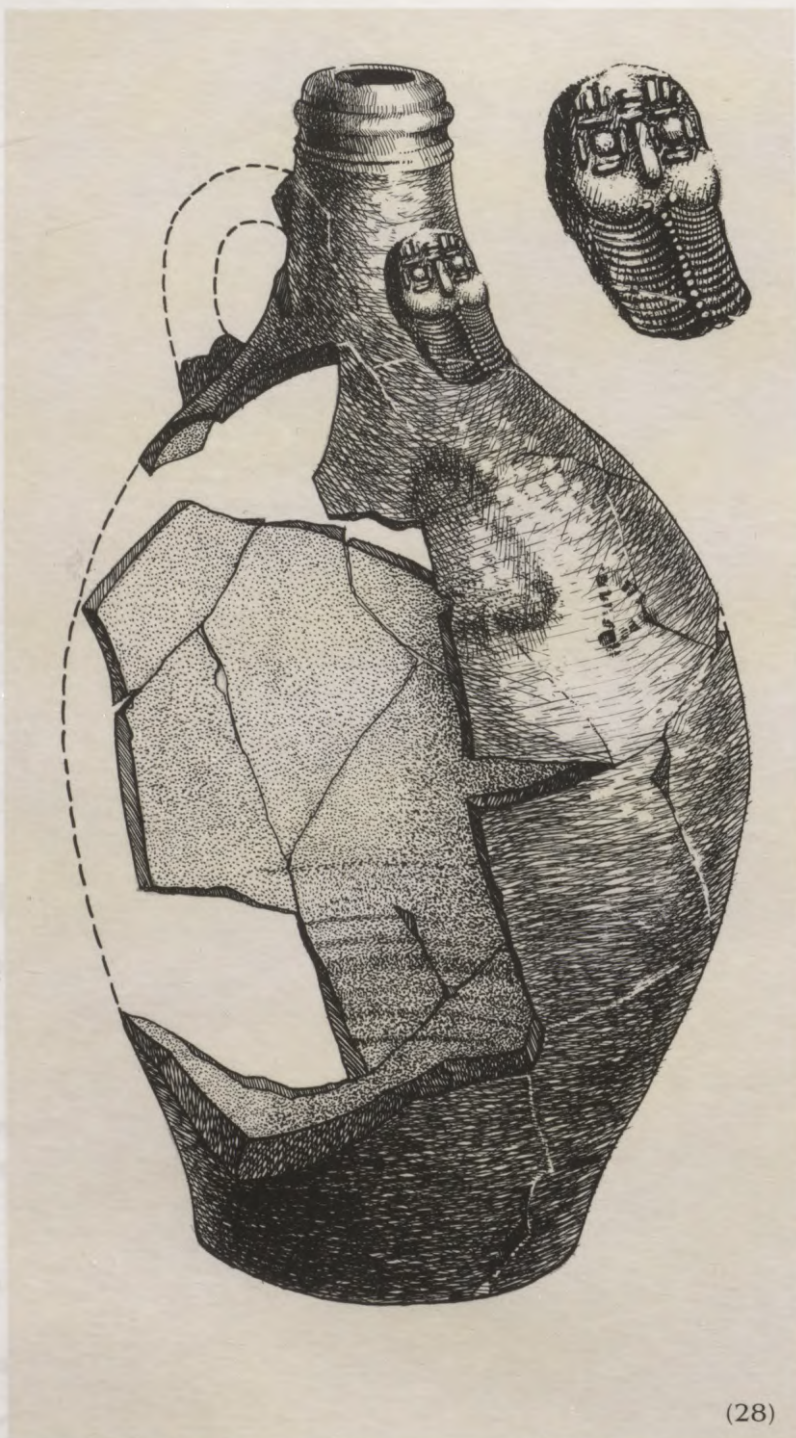

Senākās viduslaiku apkures ierīces ir hipokausti (apsilde ar siltu gaisu) un kamīni. 16. gs. tos pakāpeniski aizstāja podiņu krāsnis. Valmieras pilī atrasts simtiem dažāda veida 16.-17. gs. krāsns podiņu fragmentu. Pārsvarā tie ir klāti ar zaļu vāpējumu un rotāti ar reljefiem augu motīviem, piemēram, nelķu pušķi vai vīnogulāju. 16. gs. un 17. gs. sākumā uz krāsns podiņiem dominē heraldiskās kompozīcijas. Uz kāda no Valmieras pilī atrasta podiņa fragmenta redzam lauvu, kas tur ģerboņa vairogu ar Dancigas (Gdaņskas) ģerboni - diviem krustiem un kroni virs tiem (23). Vesels šī tipa krāsns podiņš atrasts Bauskas pilī. Pagaidām tikai Valmieras izrakumos ir iegūti trīs krāsns podiņu fragmenti ar Livonijas ordeņmestra Heinriha fon Gālena (1551-1557) ģerboni - krustu un trim kāšiem (22). Citur Latvijā tādi podiņi nav zināmi. Pils dienvidrietumu korpusa aprakstā minēti gan kamīni, gan krāsns, visbiežāk *«zaļa krāsns.. uz mūrētiem pamatiem»*. Krāsns 16.-17. gs. varēja izskatīties apmēram tā, kā redzams zīmējumā.

(23)

(28)

Pilī atrasti vairāki simti trauku lausku. Lauskas pieder tradicionālajiem viduslaiku traukiem - lēzenajiem šķīvjiem un podiem. Biežāk lietoti sarkanā māla trauki, kas iekšpusē klāti ar brūnu, dzeltenīgu vai zaļu glazūru. Ēdiens vārīts māla t.s.

trijkāju podos, kuru iekšpuse parasti vāpēta (28a), kā arī bronzas un dzelzs katlos. Veseli metāla katli nav atrasti, bet iegūti vairāki to fragmeti. Atrastas arī mazas bļodiņas, šķīvju fragmenti un lielu podu lauskas. Vietējie zemnieki darināja melnus ripas podus. Attirot aku, tika atrasts miniatūrs, ar gaišāku un tumšāku dzeltenas krāsas glazūru rotāts šķivītis (29). Pilī lietota arī importēta keramika. Sākot ar 13. gadsimtu no Zīgburgas un Dienvidlejšsaksijas ievada t.s. akmensmasas keramiku no gaiša, īpaši augstā temperatūrā apdedzināta smalkgraudaina māla. Tikai Reinas apgabalā ieguva tik kvalitatīvu mālu, kāds nepieciešams akmensmasai. Valmieras pils ziemeļrietumu korpusā atrasta un vēlāk restaurēta 17.gs. krūka ar platu vēderu, osu un reljefu bārdaina vīrieša galvas attēlu uz šaura pudelesveidīga kakla (28). «Bārdaina vīra krūka» (*Bartmannskrug*) un to lauskas atrastas vairākās vācu mūra pilīs Latvijā. Valmieras pilī iegūtas arī tumša stikla lauskas no dažāda izmēra un formas pudelēm.

(29)

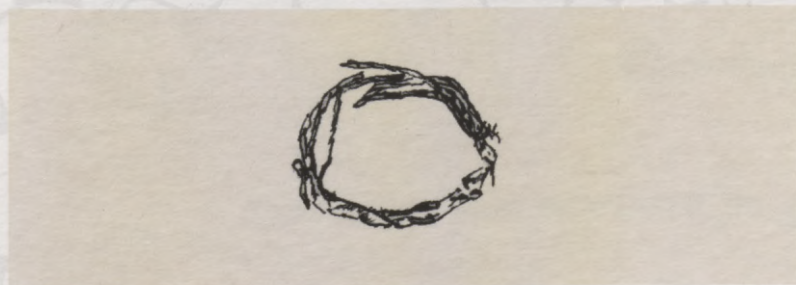
(28a)

No atrastajām rotām lielāko ievēribu pelna gredzeni. Pili iegūti divi bronzas zīmogredzeni. To paplatinātajai priekšpusei ir ovāla un apaļa forma. Uz viena gredzena attēlots putns ar slaidu, garu kaklu, vēdekļveida asti un divām kājām (31). Tas izskatās pēc pāva vai gulbja. Putna motīvs uz zīmogredzeniem ir plaši izplatīts. Uz otra gredzena, šķiet, attēlots spārnots eņģelis, kas cīnās ar čūsku (pūķi?) (30). Gredzena riņķis ornamentēts. Latvijā ir zināmi ar kristietību saistīti gredzeni, tikai uz tiem attēla vietā ir monogrammas. Zīmogredzenu gravējumi veidoti spoģattēlā. Lietojot paredzētajam nolūkam - paraksta vietā, tos iespieda vaskā vai citā materiālā. Zīmogredzeni Latvijas 16.-17. gs. arheoloģiskajā materiālā ir bieži sastopami. Taču daudziem atrastajiem eksemplāriem attēli ir vienādi, tātad to nospiedumus nevarētu atšķirt. Šķiet, ka zīmogredzenu izplatību vairāk noteikusi mode - kā sievietes, tā vīrieši tos valkājuši kā rotaslietu.

Pili atrasti arī latgaļu izcelsmes gredzeni. Tiem ir cita forma - trīs vijas un tordēts vidējais loks (32), vai vijums no vairākām smalkām bronzas stieplītēm.

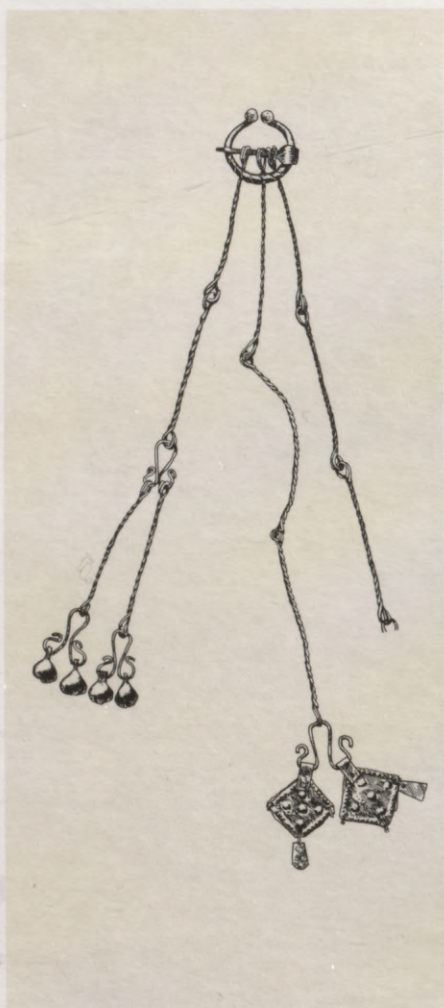

(30)

(32)

Īpaši jāatzīmē latgaļu izcelsmes senlietas, kas datējamas ar 15.- 16. gadsimtu. Pārsvārā tās ir rotas - bronzas stienišu važiņas no trim posmiem (33), pakavsaktas, dažādi trapecveida piekariņi (34-36), gredzeni. Piekariņi parasti bija bagātīgi pievienoti latgaļu sieviešu rotām - kaklariņķiem, saktām, vainagiem, lai, valkātājam staigājot, tie skanētu. Kreklu un virsdrēbju aizdarei līdz viduslaiku beigām lietoja saktas - kā pakavsaktas (37, 38), tā riņķasaktas. Biežāk šajā laikā lietoja gan vienkāršas, gan grezni rotātas bronzas riņķasaktas. Pili atrasta viena neliela sudraba riņķasaktiņa. No rotām jāatzīmē arī mazākas un lielākas dzintara krelles. Iegūtās latviskās senlietas liecina, ka pils saimniecībā strādāja vietējie iedzīvotāji.

(37)

(35)

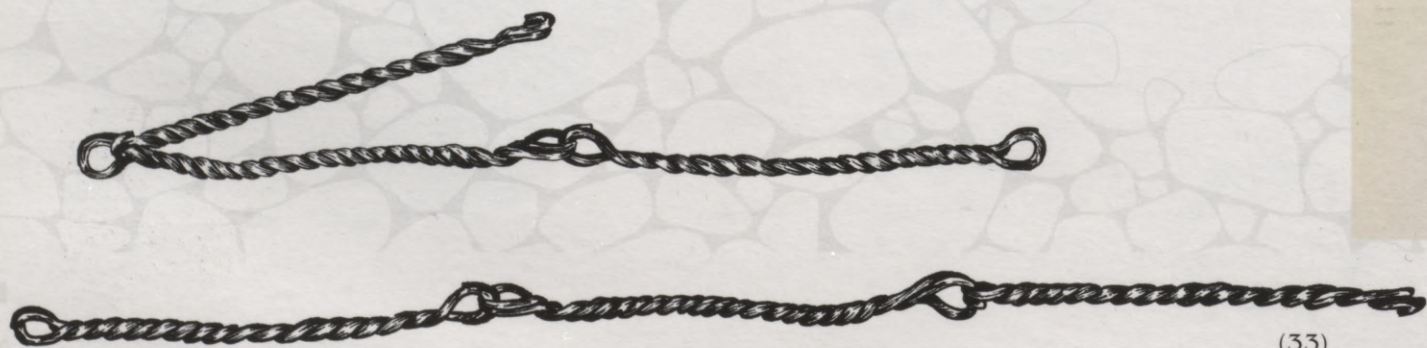

(38)

(36)

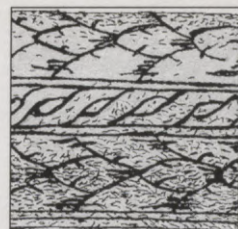
(34)

(33)

Atrastās kaula plāksnītes, iespējams, bija paredzētas ieroču izgreznošanai. Kaula plāksnītes rotāja dažādi ornamentī un pinuma motīvi (39). Uz vienas plāksnītes izgriezts vīrieša portrets - tam ir liels deguns un platas lūpas, galvā cepure (40). Kaut arī attēls nav mākslinieciski augstvērtīgs, drīzāk pat primitīvs, tomēr tipāzs ir spilgts, interesants un, iespējams, bija kāda konkrēta cilvēka portretējums. Toties perlamutra plāksnīte ar kāda plēsējputna attēlu (ērglis?) ir profesionāla darbs un, šķiet, bija importēta (41). Kaulu apstrādāja turpat Valmierā. Izrakumos senpilsētā blakus viduslaiku pilsētas tornim «Stārķa ligzda» Gaujas krastā atrastas vairākas kaula priekšmetu sagataves no kaula apstrādes darbnīcas. Daudzus Valmieras pils nažus un īlenus rotāja griezti kaula spali. Izrakumos atrasts izciļņiem rotāts pulvera raga fragments (42). Analogs 16. gs. pulvera rags glabājas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā, tas iegūts izrakumos Rīgā, bet ievests no Rietumeiropas (42a). Visbiežāk t.s. pulvernīcas gatavoja no govju ragiem. Musketieri tās nēsāja piekārtas pie jostas.

(39)

(41)

(40)

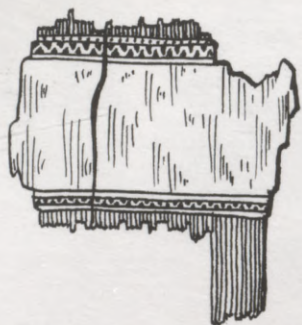
(42)

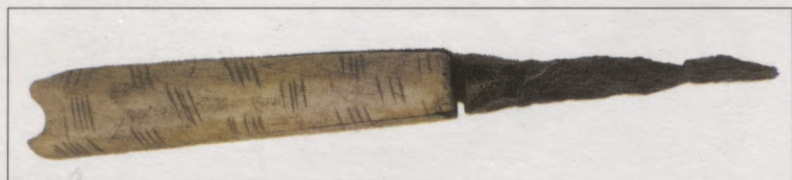
(42a)

(44)

(45)

(46)

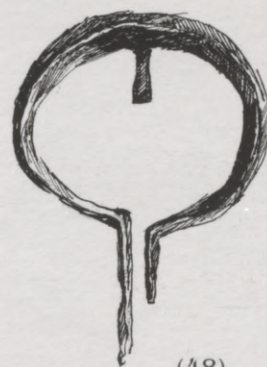

(43)

Kaula ķemmes gatavoja no liellopu garajiem kauliem, tos zāģējot, šķeļot un gludinot. Valmieras pilī atrastas divas divpusējas ķemmes ar smalkākiem un rupjākiem zobiem (44). Viena ķemme bija skaisti ornamentēta (45). Interesants atradums ir ausu tīrāmā karotīte - tai vienā galā ir maza sekla karotīte, otrā - lāpstīņa (43). Latvijā tādas karotītes atrastas tualetes piederumu komplektos Indricā, Cēsu un Sēlpils viduslaiku pilī un attiecināmas uz 16.gadsimtu. Šos tualetes piederumus darināja no liellopu kaula. Piederumu komplektu sastāvā parasti bija irbulītis, nazītis, dakšiņa, ausu tīrāmā karotīte, un tos nēsāja piekārtus pie jostas. 16. gs. tualetes piederumi un to komplekti varētu būt importēti no Nīderlandes. Valmieras pilī iegūtais mazais nazītis ar ornamentētu kaula spalvu un caurumiņu piekārsanai droši vien bija tualetes piederums, kas paredzēts nagu kopšanai (46).

Atrastie mūzikas instrumenti liecina, ka pili arī muzicēja. Pasaulē plaši pazīstamais vargans pieder pie strinkšķināmajiem mūzikas instrumentiem (47-49). To veido īpaši izliekta dzelzs vai bronzas stīpiņa ar atsperīgu tērauda mēlīti vidū. Spēlētājs varganu pietur ar lūpām un pūšot ar pirkstu strinkšķina mēlīti. Varganam ir klusa, vibrējoša skaņa. Valmieras pili atrasti seši vargani. Tas ir liels skaitlis, ja ņem vērā, ka Rīgā to atrasts tikai nedaudz vairāk - astoņi. Vargani iegūti arī izrakumos Vecdoles un Cēsu pili. No tautas mūzikas vargans sen pazudis - tas pazīstams tikai pēc arheoloģiskā materiāla. Tomēr pēdējā laikā varganu sāk izmantot etnogrāfiskajos ansambļos. Viens no senākajiem un izplatītākajiem latviešu pūšamajiem instrumentiem ir stabule (50). Tā pazīstama gandrīz visu pasaules tautu mūzikā. Valmieras stabule darināta no putna kaula, ar paplašinātu apakšējo galu, tai ir pieci skaņas caurumi. Par stabulēm Latvijā ir daudz arheoloģisko liecību - tās atrastas Āraišos, Cēsis, Daugmalē, Rīgā, Salaspilī un Turaidā. Izklaidējot pils iemītniekus, viduslaiku pils muzicēja īpaši spēlmaņi.

(48)

(47)

(49)

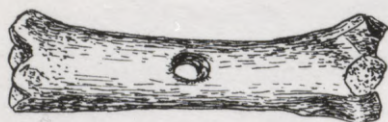

(50)

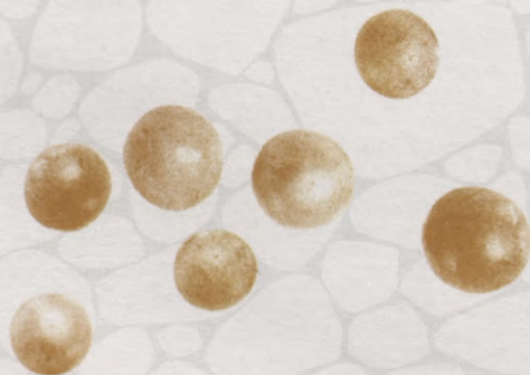
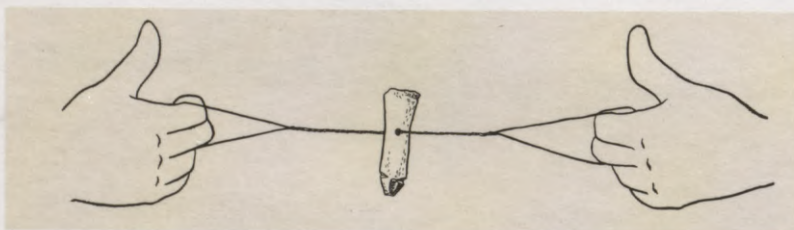

(51)

(52)

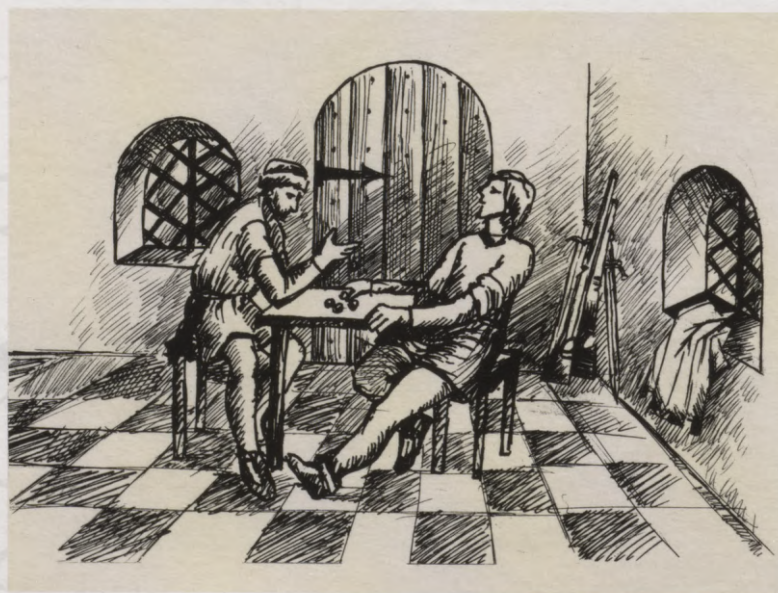

(53)

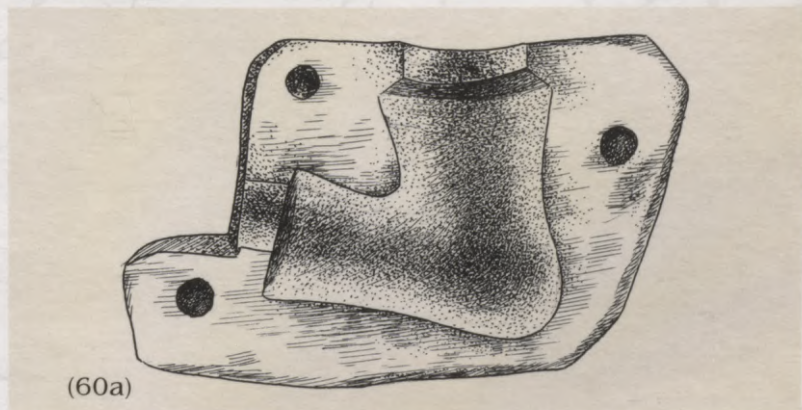
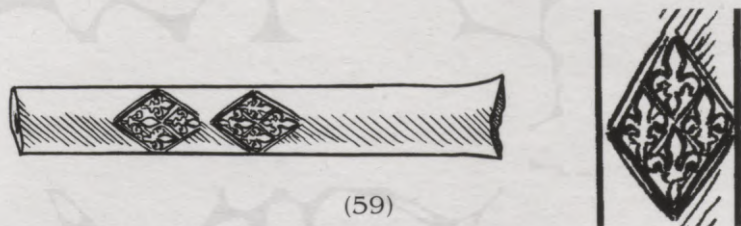
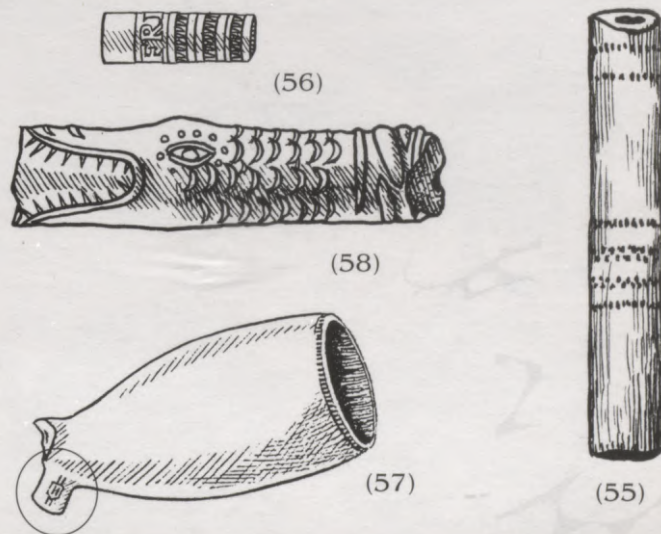
Valmieras pilī atrastas no dažādiem materiāliem - māla, akmensmasas izgatavotas nelielas spēļu lodītes (53). Savās spēlēs tās lietoja gan bērni, gan pieaugušie. Azartspēļu kaislība bija viduslaikiem raksturīga. Bieži izrakumos atrodami metamie spēļu kauliņi, toties šaha figūras zināmas tikai dažās Hanzas pilsētās.

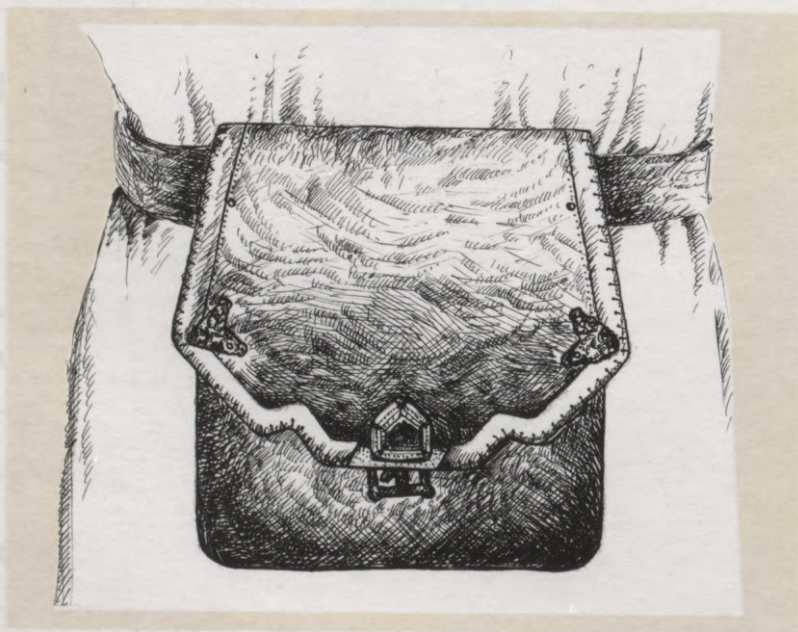
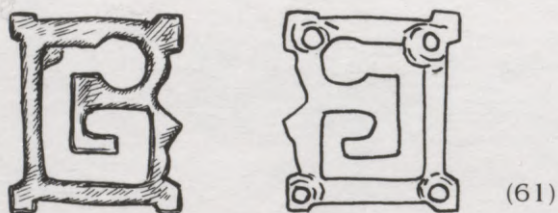
Pieaugušie spēlēja uz likmēm, laimējot vai zaudējot ievērojamas naudas summas.

Bērni rotaļājās ar rūceņiem, kas bija darināti no dzīvnieka kaula ar vidū izurbtu caurumiņu (51,52). Caur to izvēra savērptu diedziņu - un, izstiepjot un palaižot vaļīgāk abās pusēs izveidotās cilpas, rūceņi griezās un radīja rūcošu skaņu. Iespējams, ka rūceņus izmantoja arī diegu uztīšanai.

Par jauna, veselībai kaitīga ieraduma - smēķēšanas izplatību Valmieras pilī 17. gs. liecina daudzskaitlīgie baltā māla pīpīšu kātiņi (55, 56) un galviņu atradumi (54, 57). To ir vairāki simti. Sakarā ar tabakas importu un smēķēšanas izplatīšanos Latvijā, 17. gs. piemiņķļos pīpīšu atradumi veido vienu no lielākajām senlietu grupām. Kopā ar smēķējamo tabaku no Holandes un Anglijas, bet, sākot ar 18. gs. vidu, arī no Zviedrijas. Rīgā ieveda tabakas pīpes. Šie baltā t.s. pīpju māla izstrādājumi bieži ir marķēti ar manufaktūru zīmēm, kas norāda izgatavošanas vietu vai meistara vārdu. Piemēram, uz kādas lielas pīpes galviņas ir Holandes pilsētas Gaudas ģerbonis (57). Pīpīšu kāti bija ļoti gari, tāpēc bieži salūza. 17. gs. sākumā to garums bija 20-30 cm, bet 18. gs. tas sasniedza pat 1 metru! Dažus pīpīšu kātus rotāja franču ģerboņa lilijas (59) un krokodila galvas reljefi atveidojumi (58). Par krokodila galvas attēlu uz pīpes ir interesanta leģenda. Smēķēšanas netikumu Anglijas karaļa galmā Elizabetes I (1533-1603) laikā ievazājis sers Valters Reilijs - ceļotājs, Virdžīnijas kolonijas atklājējs. Kādā ceļojumā viņu esot sagrābis krokodils. Bet būdams kaislīgs smēķētājs, sers Valters Reilijs bija piesūcies ar tabakas smaku, tāpēc krokodils nepatīkā izspļāvis viņu ārā. Ar to arī skaidrojams krokodila atveidojums uz pīpīšu kātiem. Vēlāk pīpes Valmierā gatavoja vietējie amatnieki. (60) Pilī atrastas vairākas māla pīpes un pat to lejamā forma (60a).

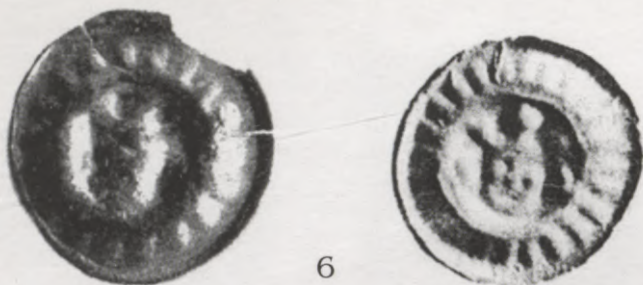
Ādas izstrādājumi Valmieras pili nav atrasti, bet tos iespējams rekonstruēt pēc metāla detaļām. Īpaši daudzveidīgas ir sprādzes no dažāda platuma jostām. Ādas apstrādes darbnīca atradusies Valmieras pilsētā blakus jau minētajam tornim «Stārķa ligzda». Tur tika iegūtas daudzas ādas apavu daļas. Interesantākais bija gandrīz vesela zābaciņa atradums. Savukārt bronzas slēdziša atradums pili ļāva spriest par viena ādas maka izskatu (61). Slēdzītis ir kvadrātveida, ar izvirzītiem stūriem un āķīti centrā. Tādi slēdziši raksturīgi tikai lieliem, taisnstūra formas ādas makiem, kādus 14. - 16.gs. lietoja lietuviešu vīrieši. Maki atrasti arī izrakumos Latvijā, un tos ir izdevies rekonstruēt. Tie ir taisnstūrveida (18 x 19 cm), sašūti no divām daļām. Viena maka daļa parasti bija vai nu piegriezta garāka, vai arī piesūta un kalpoja par klapi. Tās stūri bija apkalti ar bronzas trīsstūrīšiem, bet malas rotātas ar bronzas kniedītēm un izšuvumiem. Pie klapes bija piekniedēta maka slēdziša augšējā daļa - bronzas plāksnīte. Tādus makus parasti piekāra pie ādas jostām. Tā kā maki bija lieli, tajos varēja glabāt ne tikai naudu, bet arī citus vajadzīgus priekšmetus, piemēram, šķiltavas, šķīļamos kramus un diegus.

Valmieras pili atrasts vairāk nekā 100 dažādu monētu. Tās liecina par intensīvu naudas apgrozību, tirdzniecību, kā arī palīdz arheologiem precīzāk datēt dažādas celtnes un slāņus. Pārsvarā atrastas vietējās monētas, kas kaltas dažādās Livonijas pilsētās - Rīgā, Tallinā, Tartu. No svešzemju monētām visagrākās ir divas 14. gs. vienaspusīgā kaluma monētas - brakteāti, kalti vācu pilsētās Lībekā un Līneburgā. Kā zināms, Lībeka bija Hanzas pilsētu savienības «galvaspilsēta», savukārt Valmiera - viena no astoņām Hanzas pilsētām Latvijas teritorijā. Nedaudz vairāk atrasts 15. gs. monētu, no tām agrākās ir Tartu bīskapa Johana II Bertkova (1473-1485) šiliņš un divi Livonijas ordeņmestra Freitāga fon Loringhofena (1483-1494) Cēsis kaltie šiliņi (62:1-3). Interesanti, ka šīs trīs monētas ar ļoti tuviem kalšanas gadiem bija salipušas kopā un, iespējams, pazaudētas reizē ar maciņu vai no tā izkritušas. Salipušas bija vēl divas citas monētas - Tartu bīskapa Johana II Bertkova un Johana V Blankenfelda (1518-1527) feniņi. Visas šīs monētas savā laikā tikušas nozaudētas - mūsu rokās tās nonākušas pēc vairākiem gadsimtiem. Vēl viena 15. gs. monēta ir Rīgas arhibīskapijas šiliņš, kalts 1479. - 1484. gadā. Atrasta arī viltota monēta - Livonijas ordeņmestra Freitāga fon Loringhofena (1483- 1494) Cēsu šiliņš. 16. gs. pārstāv vairāki Livonijas ordeņmestra Voltera fon Pletenberga (1494 - 1535) un arhibīskapa Vilhelma Brandenburgas markgrāfa 1563. gada Rīgas šiliņi. Ļoti reta monēta ir Livonijas ordeņmestra Vilhelma fon Firstenbergas (1557-1559) feniņš. Atrasti četri 1571.-1577. gadā kaltie Rīgas brīvpilsētas šiliņi. Starp atradumiem ir vairāki Polijas karaļa Sigismunda III Rīgā no 1587. līdz 1622. gadam kaltie šiliņi un trīspelkeris.

(62)

6

4

5

Lielākā daļa atrasto monētu attiecas uz 17. gs. - tie ir zviedru valdīšanas laikā Rīgā kaltie šiliņi: Gustava II Ādolfa, karalienes Kristīnes Rīgas un Livonijas šiliņi, kalti 1635.-1654. gadā, Kārļa X Gustava 1654.-1660. gada Rīgas un Livonijas šiliņi un visvairāk - sešpadsmit - Kārļa XI Rīgas un Livonijas šiliņi, kalti 1660.-1665. gadā. Piecas monētas - Zviedrijas karaļa Kārļa XI Rīgas un Livonijas šiliņi, kalti 1660.-1665. gadā - atrastas salīpušas kopā. No svešzemju monētām jāmin Polijas karaļa Jāņa Olbrahta (1492 - 1501) pusgrasis un Zviedrijas ēres, kaltas 17. un 18. gs., kā arī dāņu šiliņi. Starp atradumiem ir četri skaitīšanas žetoni, ar kuru palīdzību 14.-18. gadsimtā uz rēķinu galdiņiem veica naudas uzskaiti tirdzniecības darījumos.

Monētu apraksti (attēlos monētas palielinātas):

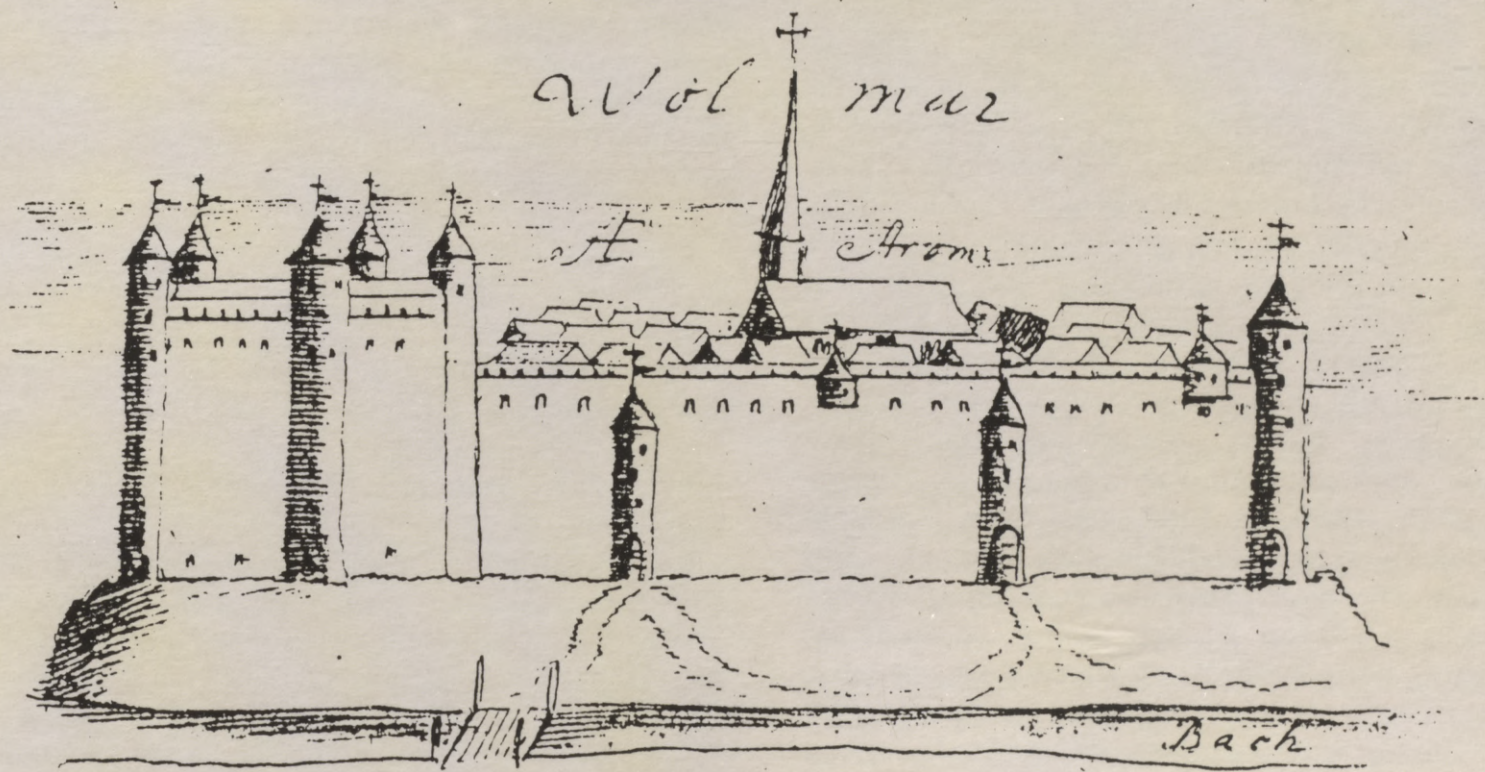
1. Tartu bīskapa Johana II Bertkova (1473-1485) šiliņš. Av. Bīskapa galva ar mitru (bīskapa galvassega), apkārtlēgenda - : JOHANNES: EPIS; Rv. Tartu bīskapijas ģerbonis: sakrustoti atslēga un zobens, virs tā bīskapa dzimtas ģerbonis - brieža ragi, starp tiem lode, apkārtlēgenda - : MONETA: TARPA

2. - 3. Livonijas ordeņmestra Freitagā fon Loringhofena (1483 - 1494) Cēsis kalti šiliņi. Av. Fon Loringhofenu dzimtas ģerbonis - trīs apļi vairogā, apkārtlēgenda - MAGISTRI - LIVONIE; Rv. Livonijas ordeņa krusts, kas daļa apkārtlēgendu četrās daļās - MON - ETA - WEN - ENS

4. Livonijas ordeņvalsts, laikā no 1422. gada līdz 1471. gadam Tallinā kalts šiliņš. Av. Livonijas ordeņa ģerbonis - krusts vairogā, apkārtlēgenda - MAGISTRI - LIVONIE; Rv. Livonijas ordeņa krusts, kas daļa apkārtlēgendu četrās daļās - MON - ETA - REV - ALI

5. Rīgas arhibīskapa Mihaela Hildebranda un Livonijas ordeņmestra Voltera fon Pletenberga kopkaluma šiliņš, 1500. - 1505. g. Av. Vairogā Hildebrandu dzimtas ģerbonis - enkurkruks, apkārtlēgenda - +ARCHIEPI: RIGENSIS; Rv. Uz Livonijas ordeņa garā krusta, kas daļa apkārtlēgendu četrās daļās, fon Pletenbergu dzimtas ģerbonis - skaldīts vairogš (ar režgotu vienu pusi), apkārtlēgenda - MAG - ISTR - I LIV - ONIE

6. Vācija, Libeka, holfeniņš (brakteāts), kalts 14. gadsimta 2. pusē. Monētas centrā kronēta cilvēka galva, apkārt staru loks. Valmierā atrasta monēta ir nodilusi, tāpēc blakus tai dots citas Libekas monētas attēls.

A^e 1283 fut Willh. v. Endorf durb Sloss Wolmar gēbauot.
 Chytr. M. Sam. Meyer Nucleus Historiarum, Ruffow. p 24. Münster p 1168.
 Din A. Efr. zinsend durb Sloss d' die Studl p. 128 ju ab, sein ju
 sin copiert ist.

Attēls no Jirgena Helmsa 17. gs. hronikas.

Origināls glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Literatūra par Valmieras pili

No pils pētniekiem īpaši jāatzīmē Vilhelms Frīdrihs Heine, kas 1893. gadā laikrakstā «Rigasche Stadtblätter» publicēja rakstu «Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar» (Piezīmes Valmieras vēsturei). Tas bija pirmais apkopjošais darbs par Valmieras vēsturi, nākamie autori lielā mērā balstījās uz V. F. Heines publicētajiem materiāliem. Šos apcerējumus 1994. gadā grāmatā «Senā Valmiera» pārpublicēja Valmieras Vācu kultūras biedrība, vēsturnieka un novadpētnieka Laimoņa Liepnieka tulkojumā, ar vēsturnieka Tāļa Pumpuriņa ievadu un skaidrojumiem. 1911. gadā iznāca Voldemāra Baloža vēsturiskais apcerējums «Valmiera», kurā publicēti Valmieras pils un pilsētas 1634., 1673., 1680. un 1688. gada plāni. Plašākam lasītāju lokam tie kļuvuši zināmi, tieši pateicoties šim izdevumam. Pirmo reizi latviešu valodā bija pastāstīts par Valmieras pils un pilsētas vēsturi. Jāatzīmē arī 1932. izdotā Hermaņa Enzeliņa grāmata par Valmieru, kas gan atkārtoja jau iepriekšējās publikācijas par pili, bet, pēc autora atzinuma, «nav arī domāta pētnieku vajadzībām, bet galvenokārt tautai». Igaunijas mākslas vēsturnieks, piļu pētnieks A. Tūlse darbā par Latvijas un Igaunijas pilīm sniedza Valmieras pils vispārējo raksturojumu, virs zemes redzamos pils aizsargmūrus datējot ar 14. gadsimtu. Nākamais lielais un nopietnais darbs - mākslas vēsturnieka Roberta Malvesa pētījums «Valmieras senatne», kas diemžēl palika npublicēts. Galvenā uzmanība pētījumā veltīta baznīcas arhitektūrai, taču apskatīta arī pils un pilsētas arhitektūra un vēsture. Darbā izvērtēti visi zināmie pils plāni, doti uzrakstu tulkojumi, kā arī detalizēti pārtulkoti 1688. gada pils inventarizācijas teksts ar pils dienvidrietumu korpusa telpu, pagrabu un ziemeļrietumu korpusa celšanas aprakstiem. Par vērtīgākajām Valmieras pils

daļām, kas saglabājušās laikā gaitā, R. Malvess uzskatīja ziemeļrietumu stūri un ziemeļu aizsargmūri ar šaujamlūkām. Arheologi Elvira Šnore, Hugo Riekstiņš, Pēteris Stepiņš, Tatjana Berga, Viktorija Bebre publicējuši zinātniskajos izdevumos īsus pārskatus par izrakumu rezultātiem. Valmieriešiem informācija par izrakumiem regulāri bija pieejama populārzinātniskos rakstos Valmieras rajona avīzē «Liesma».

«Indriķa hronika» Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. - Rīga, 1993.

Rusovs Baltasars. Livonijas hronika. Tulkojis E. Veispals. - Rīga, 1926.

Balodis V. Valmiera. Vēsturisks apcerējums. - Valmiera, 1911.

Bebre V. Arheoloģiskā uzraudzība Valmieras pili // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1996. un 1997. gada pētījumu rezultātiem (turpmāk - ZASM). - Rīga, 1998. - 15.-18. lpp.

Bebre V., Berga T. Arheoloģiskās uzraudzības darbi Valmieras senpilsētā // ZASM 1994 un 1995. - Rīga, 1996. - 25.-27. lpp.

Berga T. Izrakumi Valmieras mūra pili // ZASM 1988 un 1989. - Rīga, 1990. - 56.-61. lpp.

Berga T. Arheoloģiskie izrakumi Valmierā // ZASM 1990 un 1991. - Rīga, 1992. - 30. - 34. lpp.

Berga T. Arheoloģiskie izrakumi Valmierā // ZASM 1992 un 1993. - Rīga, 1994. - 31. - 34. lpp.

Berga T. Valmieras ordeņpils arheoloģiskā izpēte (1988-1996) // Latvijas viduslaiku pilis, III. - Rīga, 2002. - 269.-295. lpp.

Cukurs R. Valmiera - Burtnieki - Mazsalaca. Ceļojumu vadonis Ziemeļrietumlatvijas interesantākām vietām // Tūristu bibliotēka. - Rīga, 1936. - Nr.4.

Enzeliņš H. Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē. - Valmiera, 1932.

Enzeliņš H. Valmieras senatnes pētišanas lieta. Glabājas Valmieras novadpētniecības muzejā. - VN/M Nr. 32374.

Heine W. Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar // Rigasche Stadtblätter. -1893. Nr. 43 - 51.

Heine V. Piezīmes Valmieras vēsturei. // Senā Valmiera. - Valmiera, 1994

Liepnieks L. Tēvu zemes novadā. Stāsti par Valmieras pilsētas un novada pagātni. - Valmiera, 1997.

Malvess R. Valmieras senatne.- Rīga, 1981. Manuskripts. Glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvā, Nr. 4022.

Ose I. Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.- 20.gad-simtā // Latvijas viduslaiku pilis, II.- Rīga, 2001.

Riekstiņš H., Stepiņš P. 1938. g. izrakumi Valmieras pilskalnā // Senatne un Māksla.- 1938. - Nr. 3.

Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs.- Rīga, 1935.- 297. lpp.

Šnore E. 1937. g. izrakumi Valmieras pilskalnā // Senatne un Māksla. - 1938.- Nr. 3.

Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland.- Dorpat, 1942

Valmieras novada teikas. - Valmiera, 1999.

Vēsture zem sliedīša. Stāsti par veco Valmieru. - Valmiera, 1993.

Pilī atrastās senlietas zīmēja mākslinieces Daiga Pjatkovska un Dzintra Zemīte. Pārējie attēli ņemti no grāmatām: J. H. Hefner-Alteneck. Trachten des christlichen Mittelalters. Nach gleichzeitigen Kunstdenkmalen. - Zweite Abteilung: Vierzehntes und fünfzehntes Jahrhundert.- Dritte Abteilung: Sechzehntes Jahrhundert. Frankfurt a/M; Dormstadt, 1840 - 1854; O. Henne am Rhyn. Kulturgeschichte des

deutschen Volkes. - Berlin, 1886; W. Reid. Buch der Waffen. Von der Steinzeit bis zur Gegenwart. Dusseldorf; Wien, 1976; I. Ose. Podiņu krāsnis Kurzemes un Zemgales pilis. 15. gs. beigas - 18. gs. sākums. - Rīga, 1996; Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs. Reprodukciju albums, Rīga, 1990; A. H. Киричников. Военное дело на Руси в XIII - XV вв. - Ленинград, 1976.

Attēlos sniegto senlietu inventāra numuri

Senlietas ar šifru (CVVM) A glabājas Latvijas Vēstures muzejā, senlietas ar šifru VI - Valmieras novadpētniecības muzejā. Autore pateicas Latvijas Vēstures muzejam par iespēju izmantot to Valmieras pils arheoloģisko materiālu, kas glabājas muzeja arheoloģijas nodaļā.

1 - VI 294: 89, A 9965: 498; 2 - VI 294: 345; 3 - VI 294: 271; 4 - A 9965: 286; 5 - VI 294: 571; 6 - A 9965: 497; 7 - A 9965: 9; 8 - VI 294: 139; 9 - A 9965: 138; 10 - VI 294: 276; 11 - VI 294:; 12 - VI 294: 195; 13 - VI 294: 313; 14 - A 9965: 32; 15 - VI 294: 309; 16 - VI 294: 49; 17 - VI 294: 270; 18 - VI 294: 181; 19 - A 9965: 28; 20 - A 9965: 480; 21 - VI 294: 57; 22 - A 9965: 81; 23 - VI 294; 24 - A 9965; 25 - VI 294: 622; 26 - VI 294: 285; 27 - VI 294: 103; 28 - VI 294; 28a - VI 294; 29 - A 9965: 499; 30 - A 9965: 17; 31 - A 9965: 531; 32 - VI 294: 225; 33 - VI 294: 596; 34 - VI 294: 246; 35 - VI 294: 629; 36 - VI 294: 634; 37 - A 9965: 495; 38 - VI 294: 647; 39 - VI 294: 209; 40 - VI 294: 286; 41 - A 9965: 474; 42 - A 9965: 72; 43 - A 9965: 355; 44 - VI 294: 482; 45 - VI 294: 604; 46 - VI 294: 655; 47 - A 9965: 539; 48 - VI 294: 112; 49 - A 9965: 546; 50 - VI 294: 417; 51 - VI 294: 282; 52 - A 9965: 662; 53 - VI 294: 919; 54 - VI 294: 508; 55 - VI 294: 526; 56 - VI 294: 641; 57 - VI 294: 438; 58 - VI 236: 191; 59 - VI 294: 657; 60 - VI 294: 471; 61 - A 9965: 22; 62 - VI 294: 247 - 249, A 9965: 161, A 9965: 88, A 9965: 199.

VALMIERA CASTLE.

An archaeologist's story

The castle of the Livonian Order at Valmiera was built as the order's first fortification on the right bank of the River Gauja. There is no definite information about the year of construction. Possibly, it was built soon after the division of the land of Tālava in 1224, when the Order of Swordbrothers obtained possession of the area on both banks of the upper course of the Gauja. From the Chronicle of Balthasar Russow, it transpires that the castle was built half a century later, when Willekin von Endorp was Master of the Livonian Order (1281-1287). The chronicle of Hermann von Wartberge states that Valmiera Church was built in 1283. Thus, one could conclude that the castle was either built simultaneously with the church, or else later. However, construction of a castle usually preceded the building of a church. For the brothers of the order, the castle was essential both as a base for subjugating the indigenous peoples, and as a fortified residence and administrative centre. The highest official in the Livonian Order was the master, and the core of the order consisted of brother-knights. The master's residence was Riga Castle, later relocated to Cēsis Castle. The state ruled by the Livonian Order was divided into several regions, governed by commanders, who represented military power, or bailiffs, representing civil, legal power. The centre of a region was a strongly fortified castle, and a commandery could include several castles. Altogether, the Livonian Order had around 60 castles. The castles of Valmiera, Āraiši, Burtnieki, Cēsis, Lugaži and Trikāta

belonged to Cēsis Commandery and were directly subject to the master. In the opinion of Estonian researcher on Medieval castles A. Tuulse, in the 13th century the Germans first built temporary wooden defences at Valmiera and only later began the construction of a stone castle. If the wooden defences were already in existence earlier, it becomes clear why the building of the stone castle and the church took place simultaneously. Unfortunately, archaeological excavation has so far not permitted the time of building of the castle to be determined, and no remains of wooden defences have been found.

A tour of the castle

Nowadays only ruins remain of the once mighty and inaccessible Valmiera Castle. Only the standing defensive walls, the walls and cellars of the residential blocks uncovered by archaeologists and 17th century plans and descriptions permit an idea of the former appearance of the castle. In order not to lose our way, we shall take with us on the tour a plan of the castle, prepared by the author on the basis of historic plans of the castle and the results of excavation. Those parts of the castle that are visible above ground today or have been uncovered in the course of archaeological excavation are shown hatched or black in the plan. Dashed lines mark the parts of the castle reconstructed by the author (p. 8). The castle was built with military purposes in mind, strategically located on a triangular hill delimited by the high bank of the

River Gauja and the deep ravine of the Rātsupīte Stream. The castle structure was adapted to the configuration of the hill. The castle has been altered, extended and reinforced several times. We know quite a lot about the castle as it was in the 17th century, with less information about the 16th century and very sparse data concerning the 13th-15th century, so here the main source of information is the archaeological material. Researchers date the preserved defensive walls to the 14th century. We can only gain a general impression of the castle's appearance starting with the 16th century. In ancient times, the castle gate was located where the road now enters the castle ruins. The passage to the gate was barred by a 30 m wide and 5.50 m deep moat connecting the Gauja and the Rātsupīte, which in antiquity may have been full of water. The moat was filled in only in the late 16th century. The moat in front of the castle was discovered by archaeologists in the course of excavation between the castle walls and the church. As at all medieval castles, there would have been a drawbridge spanning the moat at the gate. Some remains of the stone supports for the bridge were also revealed in excavation. Imagining that by means of heavy chains the bridge has been lowered across the moat, we enter the First Outer Bailey. This is surrounded by defensive walls 2 m thick and approximately 10 m high. There are regularly rectangular residential and ancillary blocks ranged around the Outer Bailey, with walled cellars used as storerooms and crafts workshops. In the 16th century, the castle had two courtyards: that of the First Outer Bailey and the main castle yard. These were separated by a masonry dividing wall running north-south, marked on all of the castle plans, but its exact location remains unknown until

archaeologists succeeded in finding the N end of the wall, preserved underground to a height of 1.25 m. This lay at the limit of the present building of the Old Pharmacy. The wall had been 2 m thick and just as high as the castle's defensive walls. Behind this dividing wall was the Inner Bailey of the castle, accessible via a small gate. The courtyard of the First Outer Bailey was cobbled, with open drains. At the centre of the yard was a large funnel-shaped well with a diameter of 2 m, the walls being sloping, faced with large stones. Archaeologists succeeded in excavating the well to a depth of 4 m, the total depth reaching perhaps around 7 metres. A 17th century description indicates that the well had a roof standing on six posts. Since the ground here is clayey, next to the well there was a drain laid out with flagstones. The well served for watering horses and washing, and the dirty water was channelled under the walls to the Gauja. The well was always of great importance in a medieval castle, since it provided drinking water for the defenders if they were besieged.

To the right of the castle gate was the castle's largest, south-western residential block. This was built along the castle's western wall. The windows of the hall on the second floor of this block can still be seen in the wall. Archaeological excavation has uncovered the northern part of the block, with walls preserved to a height of only 0.5-1 m, and the location of the entrance. In 1688, during the time of Swedish rule, an inventory of Valmiera Castle was conducted, and the description is an excellent source for studying the castle. At the time of the inventory, the south-western block was already in very poor condition: the roof was leaking and the stoves, the open fireplaces and chimney flues had collapsed. Most of the block lay alongside the west

wall, with a smaller section along the south wall, on the side facing the Gauja. The description implies that the building had served for at least two or three centuries. It is concluded that the block had two floors with a number of rooms on different levels. On the first floor were several rooms with tile, brick or log floors, and with vaulted ceilings in many parts. Some of the windows had iron bars and wooden shutters. Excavation has produced fragments of window panes and some intact rhombic glass panes. These small panes were connected by lead comes. The rooms were heated by open fireplaces or tile stoves. Some rooms had cupboards with doors, recessed into the walls. There was a chancery with a brick floor, a stove of green tiles and a wall cupboard with various compartments, where 'old writings' were kept. Next to the chancery was the kitchen, with a bread oven and a masonry open fireplace. Large wheels and carriages for cannon were kept in certain rooms on the first floor.

There was a narrow masonry staircase leading to the second floor of the block. Two steps remaining from it were uncovered to the left of the entrance. On the second floor there were several rooms and at least two vaulted halls: a large hall facing the church with three windows and a green tile stove, and a hall facing the Gauja, with four windows divided into several sections. It is precisely in this hall that the Landtage (diets) were held-meetings of representatives from the small states making up Livonia, where the essential questions pertaining to Livonia were decided. In the 16th century, the Landtag was usually summoned by the Master of the Order together with the archbishop, most commonly in Valmiera, less often in Valka. Since Valmiera lay virtually at the geographical centre of Livonia, the castle could be reached equally quickly

from Tallinn or Riga, or from the bishoprics of Osel-Wiek (Saaremaa-Laanemaa) or Couronia. The fortified castle with several residential blocks and ancillary buildings was very suitable for such events. Many important foreign and domestic policy decisions in the history of Livonia were made at Valmiera Castle. Next to the east wall of the south-western block archaeologists uncovered a small extension. At the south-western corner of the extension was a separate entrance from the yard. In the course of excavation, two steps were uncovered at the entrance, leading to the cellar, and a niche in the north wall—one of the cupboards described in the inventory, the sides of which were faced with brick. Judging from the double-thickness walls and the separate entrances, it is possible that this extension is the powder cellar mentioned in the description of 1688, above which was the ammunition store. The description mentions that the roofs of the south-western block were tiled. In the 17th century, the ceilings of several rooms had already collapsed, and the roofs were leaking. The block had several cellars. In this block, not far from the kitchen, were the stables, sheds and stores for hay and grain. The cultural layer in the yard and next to the wall of the south-western block reached a depth of 3.50 m. The artefacts found here indicate that the building may have been constructed already in the 14th or 15th century.

We have seen the southern part of the First Outer Bailey, but what was in the northern part of the outer bailey, to the left of the gate? Judging from an engraving made in 1603 and a map from 1634, in the early 17th century, and evidently in the 16th century too, there was a block to the left of the castle gate as well. It is hard to say whether this was a continuation of the south-western block or a

continuation of the south-western block or a separate building, since in 1680 the building was demolished and construction of a new block began on this site. Still visible at a height of five metres in the north wall are two narrow, vertical loopholes faced with dolomite slabs, evidence that there was once a wall-walk for defence here, which is, however, not seen in any of the 17th century plans. If we look carefully at plans of Valmiera Castle, then we see that next to the north wall of the castle there was also previously a block, no longer marked in the 1688 plan. In the defensive wall one metre below the loopholes we see four regularly arranged square recesses for the ends of timbers, which may originally have supported the floor of the wall-walk and later may have spanned the ceiling of the block constructed here. In the late 17th century, the upper part of the wall of the former block was demolished and the lower part was used for an underground passage, with the construction of a second, parallel wall. The existence of a north block in the 15th-16th century is also attested by a stone oven uncovered at the level of the cellars, at a depth of 1.8 m. Beyond the dividing wall was the Inner Bailey of the castle, which could be entered by means of a small gate. This part of the castle has suffered the most in the many wars, so that not even the defensive walls are preserved. In one of the trenches excavated here, part of the cobbling of the yard was revealed along with a drain. Judging from an engraving of 1603, there were three blocks ranged along the walls, possibly earlier having a wall-walk with loopholes on the upper floors. The high walls, the steep riverbanks and the strongly fortified outer bailey to the west made the main castle quite impregnable. However, the situation changed with the appearance of firearms. Attackers

made use of the adjacent Luca Hill to station their cannon. In 1688, the castle inventory documents mention that the walls of the eastern part of the castle had been destroyed down to ground level. Large-scale archaeological excavation has not been undertaken in this part of the castle. Only small trial trenches have been dug in the course of supervision work. Already in the 14th century, a town of craftworkers and merchants had grown up next to Valmiera Castle, first mentioned in documents in 1323. Valmiera was among a small number of towns in Livonia surrounded by a defensive wall. The thick walls of the castle and the town wall formed a joint defensive system, and so accounts of military activities always mention the castle and the town together. During the Livonian War (1558-1583) Valmiera went through serious trials. In August 1560, the Russian forces under Prince Peter Shuisky surrounded the castle and town. Although around a hundred defenders of the castle were killed and several prisoners taken to Moscow, the attackers failed to take the castle and the town. In 1561, Livonia ceased to exist and Valmiera was seized by Polish forces. Living for a time at Valmiera Castle was the military figure and opposition leader Andrei Kurbsky, who had fled from Russia in 1564, and in the castle he wrote his missals to Tsar Ivan the Terrible. In 1577, Ivan invaded Vidzeme and captured several castles. Prince Bogdan Belsky arrived at Valmiera with 3000 men in September. The garrison of Valmiera Castle was annihilated and the town burned down. At the close of the Livonian War, Valmiera was regained by the Poles.

How did the castle look in the 17th century? It had been extended: a Second Outer Bailey had been built on the western side, consisting of a defensive wall and two round towers. In a 1603

defensive wall and two round towers. In a 1603 engraving, we see the castle with two outer baileys, and so the moat must already have been filled in. It is concluded that the Second Outer Bailey was built at the end of the 16th or in the early part of the 17th century. Such a conclusion is also confirmed by archaeological excavation. Because of the spread of firearms in Europe, cannon towers were added to castles in Latvia as well, mainly in the late 15th and early 16th century. Judging from the description, the castle gate projected outwards and consisted of three arches, with a double door under the middle arch. The castle had two residential blocks in the 17th century—the north-west block and the south-west block, both of them partly within the First Outer Bailey along the west wall. The south-western block was in very poor condition. In the 17th century the well was no longer usable and, judging from archaeological finds, served as a refuse pit. In 1680, construction began of the north-west block to the left of the entrance gate. The 1688 inventory shows that by this year five cellars had already been created, above which were four rooms and four chambers, with a low loft above these. There was a tiled roof. The walls of the block are no longer preserved above ground, but archaeological excavation has revealed five cellar rooms. There were two entrances to the cellar: the first had brick steps leading from the yard to the first cellar, while the second entrance was in the east wall—the exit from the underground passage. The south wall of the first cellar had been almost entirely demolished. Quite a large number of artefacts were found right at the floor level, covered by fine gravel. From the first cellar one could enter the small second cellar. Food was stored here. A segmental area paved with small stones was uncovered in the north-west

corner, possibly intended as footing for a barrel. An area of the same size was uncovered in the opposite, south-western corner. From the first cellar there was another door leading to the third cellar. In the south wall of this cellar we see a window opening. This was a window in the cellar looking out to the yard. A doorway was found next to the window, the underground passage beginning behind this door. From the third cellar one could reach the fourth cellar, where the archaeologists found partially burned human and horse bones. At least two people had died in a fire here—a man and a woman, judging from the bones. Found next to them were three burned horse skulls. Among the calcined bones and next to them was an iron awl with a bone handle, an iron belt buckle, a burnt tufa float, an iron chisel, nails, an iron bar, pot-sherds, rhombic glass windowpanes and lead comes. Next to the float were scales and bones of pike, chub, asp, bream and perch. Judging from the situation, the people had been burned in the living quarters on the upper floor, and when the floor below the stove collapsed they fell into the cellar, where they continued to burn. The horses may have been in the cellar, where they would probably have been herded in case of danger. A 1661-1665 Riga shilling of Karl XI was found on the floor under the layer of ash and charcoal. The burnt human and horse bones indicate that the block was destroyed in a fire. When could there have been such a great fire in the castle? In the early 18th century the Northern War (1700-1721) broke out. Already in the second year, the fighting came to affect Valmiera. In 1702, a large Russian force under the command of Count Boris Sheremetev attacked the city. The sources tell that Valmiera was defended by Swedish Colonel I. Brandt with about 1000 men. The Russians arrived

at Valmiera along a byroad. Many people drowned in the Gauja, and many were killed or captured. The castle and town was burned down. It is certain that the finds in the north-west block reflect the tragic events of August 1702. In medieval castles, cellars were often used by craftworkers. In the fifth cellar, a craftworker's hearth was uncovered. This was piled up from medium-sized and small boulders. Next to the hearth was a small millstone of red granite. Additional exits and hidden underground passages were often provided at medieval castles and towns. Such passages began in cellars and ended outside the town wall. During a siege, the underground passages could be used to escape or send out scouts. Other passages, serving everyday practical needs, connected the cellars of adjacent buildings. Archaeological excavation showed that there was an underground passage linking the cellars of the castle's north-western block with the cellars of some other building. The passage has been uncovered to a length of 16 m. So far, it is not known whether the passage uncovered in Valmiera Castle simply connected the cellars or whether it passed outside the castle walls. The passage began in the third cellar of the north-western block. A doorway is preserved in the east wall. The eastern end of the passage has been destroyed in constructing the pharmacy building, so unfortunately its further course cannot be traced. In the 17th century, Vidzeme became a battleground between the Poles and Swedes. During the Swedish-Polish War, Valmiera was attacked five times. Thus, in 1600 Valmiera was taken by the Swedes, and in autumn 1601 by the Poles. Both written accounts and a drawing of this event are preserved. The Poles brought 40 cannon, which they set up on Luca Hill. The castle was bombarded day and night, until one

night a large section of the defensive wall on the eastern side collapsed, burying many of the defenders. Both western towers were still usable. With heavy cannon-fire from these towers, the Polish attacks against the Tartu Gate could be repelled. During the siege, many of the defending soldiers died of starvation. On 19 December the Swedes capitulated and the army of Jan Zamojski, having suffered great losses, took Valmiera. This siege of the castle is depicted in an engraving by the Italian Giacomo Lauro. Later, Valmiera changed hands several times between the Poles and the Swedes.

On 4 January 1622, Valmiera was taken by the Swedes. Gustav II Adolf, King of Sweden (1611-1632), rode into town victorious and held a thanksgiving service at St Simon's Church. During the time of Swedish rule a new Swedish system of defences was created, with earthen ramparts and six projecting redoubts or bastions. Two of the six bastions were created on the eastern side of the castle-one on the north-eastern side behind the present museum building, and the other, now known as Valterkalniņš Hill, on the south-western side. Judging from the existing plans and descriptions of the castle, in the 17th century along the walls of the castle's Inner Bailey were the residential quarters that were already derelict, the ancillary buildings, granaries and horse stables. The castle was destroyed and lost its military significance in 1702, when Russian forces took Valmiera and burned down the castle along with the town. Unfortunately, the town archive was also destroyed in the fire, so that much information concerning the history of Valmiera Castle and town has been lost. Later, buildings were erected in the area of the castle, utilising stone from the ruined walls. The intensive construction work that has

taken place in the territory of the castle sometimes makes archaeological excavation very difficult.

The first archaeological excavation in the territory of Valmiera Castle was conducted already in 1937, directed by the first female Latvian archaeologist Elvīra Šnore. The research was undertaken at the instigation of local historian Hermanis Enzeliņš. At his initiative, in 1938 in the Society for the Study of the History of Tālava was established in Valmiera, and considerable funds were collected for further excavation at Valmiera Castle and for scientific research in the Tālava district—a sum of 5000 lats. In 1938 and 1939, excavation was continued by archaeologists Hugo Riekstiņš and Pēteris Stepiņš. The main aim of the 1937-1939 excavations was to find evidence that an ancient Latgallian hillfort, Beverīna or Autīne, had existed on the site of Valmiera Castle before the arrival of the Germans. However, no evidence of any ancient Latvian hillfort was obtained. The rich excavated material relates only to the time of the castle of the order, mainly the 15th-17th century. Excavation recommenced in 1988, i.e. almost 50 years later. The work was directed by Tatjana Berga, archaeologist from the Latvian Institute of History. The excavation was initiated and financed by Valmiera local authority, but this time the idea was to conduct a systematic excavation of the whole territory of the castle. After 1993, when financial support was reduced, archaeological excavation had to be interrupted. Thereafter only archaeological supervision work with trial trenches has been conducted at the castle.

In order to determine more precisely the time of construction of the castle and reconstruct the chronological sequence of building, further archaeological excavation would be required in the

Inner Bailey of the castle. It is precisely here, in the strongly fortified Inner Bailey that the first wooden defences may have been erected by the Germans in the 13th century. The possibility cannot be excluded that the legendary Beverīna, or perhaps some other Latgallian castle, was in fact located here in the 10th-12th century, the cultural layer of which may have been destroyed in the course of building the walls and deep cellars of the German castle.

Only five 17th century plans of Valmiera Castle are known, and a single engraving. The oldest image of the castle is an engraving by Italian artist Giacomo Lauro, made in Rome in 1603 after a drawing by an eyewitness. It shows Valmiera besieged by Polish forces in 1601 (p. 28). The oldest known plan of Valmiera dates from 1634 (p. 29). On the page 30-th there is reproduced plan of Valmiera from 1688. A - the front wall of the castle, through which the gate passes, with cannon towers at both ends, ruined. B - two vegetable gardens. C - vaulting or the gate to the castle, from which one may pass to various rooms that are habitable. D - next to this are rooms with large halls and chambers, above which is a masonry ceiling, partly collapsed and unusable at present. E - the kitchen stables, above which there is a hall and a chamber, mostly collapsed. F - a former stables, now unusable (p. 30).

Archaeological excavation in Valmiera Castle has produced over a thousand artefacts, as well as several thousand pot-sherds, stove and roof tiles and animal bones. Let's take a look at some of the most interesting finds from Valmiera Castle.

Caltrops, used to maim horses feet, in spite of their small size, were a serious weapon. Usually they were scattered in large numbers in places where cavalry combat was anticipated; they injured

horses, as well as people who chanced to tread on them (p. 32). Horses were the main means of transport and, judging from plans and descriptions, there were many stables in the castle. Finds of horse-trappings also indicate that many horses were stalled in the castle at various times. A variety of spurs, stirrup fragments, bridle bits and horseshoes have been found (p. 33). In the Middle Ages, the bow was a very common weapon. A longbow could hit a target at up to 300 m and pierce the armour of both riders and horses. Crossbows, used by the German crusaders, are mentioned repeatedly in 13th century written sources. They remained in use until the 16th century (p. 34). From the 16th century, along with hand-held firearms, one of the weapons most widely used by Western European armies was the pike, which had developed from the spear. The pike had a pointed tip for piercing armour and a 4-6 m long wooden shaft (p. 35). Fragmentary swords and parts of the iron guards for the grips have been found in Valmiera Castle. The only intact narrow double-bladed sword found at Valmiera Castle, intended for piercing armour and dress, dates from the 17th century. According to specialists, the sword was not a weapon for battle, but more likely would have been decorative, worn by a nobleman (p. 36). The main offensive weapon of the Muscovites in the 16th century was the curved sword-the sabre. Found at the castle was the crossbar of a sabre handle, which provided good protection for the soldier's hand from all directions. There is another find relating to Russian attacks against Valmiera Castle- a 1547 kopeck of Russian Tsar Ivan the Terrible, minted in Novgorod. Because of their unusual form, Russian kopecks were sometimes called 'watermelon seeds' or 'droplet kopecks'. The Russians used an unusual technique

for minting their coinage in the 14th-17th century: they struck the coins not on round blanks, as was customary in the whole of Western Europe, but on hacked and flattened sections of silver wire. The coin found at Valmiera had been lost in the battle at the castle gate, perhaps during the Russian attack of 1577 (p. 37). Recovered in the territory of the castle were a large number of cannonballs, including balls of dolomite, forged and cast iron. The heaviest rounds were fired from mortars-cannon with short barrels and of large calibre. Very commonly, before firing the cast iron balls were heated in a fire to red-heat and then placed in the barrel of the cannon. In addition to the force of impact, such a cannonball could set fire to wooden defensive structures. Hollow cannonballs, more accurately described as grenades, were used from the 17th century. The hollow of the grenade was filled with gunpowder, lit before firing by a fuse placed in a hole. When the powder exploded, the grenade usually broke into various-sized fragments (p. 38). In the 16th century, the crossbow was replaced by a new form of infantry weapon- the musket. No muskets have been found in the castle, but there are a large number of lead musket balls, and special tongs for casting them. Using such tongs, each soldier could make shot for his own weapon. Under conditions of siege, if there was a shortage of raw material, the lead comes of windows were sometimes used for casting musket balls (p. 39). A large number of different iron knives, awls, chisels and shears were found in the castle. The knives and awls often have beautiful bone handles. Used to sharpen knives were whetstones, some of which have perforations for suspension. Shears remained in use for cutting until comparatively recent times (p. 40). Scissors, whose

blades were fixed together with a rivet, appeared later, and these too have been found in the castle. Other tools include large tongs used by smiths. Also found were spades and sickles. Up to the 17th century, when the spinning wheel came into use in Latvia, wool was spun by hand. Several spindle whorls of clay or bone have been found at Valmiera Castle. For everyday wear the residents of the castle had home-woven dress, imported cloth being very rare (p. 41). The proximity of the River Gauja allowed the castle residents to engage in fishing. In the cellar of the south-western block of the castle, next to the burned human remains there were fish scales and bones, as well as small pincer fragments of broad-fingered crayfish-the catch obtained by a fisherman before the final attack on the castle in August 1702. The fish species were determined by ichthyologist J. Sloka. The scales came from three pike, one chub, one asp, two bream and two perch. Also found in the castle was fishing equipment-a bone net-making tool, a net float and fish-hooks of various sizes (p. 42).

The residents of the castle ate mainly beef. Also kept were pigs, sheep and goats. Compared with stock-keeping, hunting played a secondary role in the Middle Ages. Of all the excavated animal bones, only a fifth was game. The largest numbers of bones are from cattle, pig, sheep and goats. For meat and skins, elk, red deer, wild boar and hare were hunted, with foxes, squirrels and martens providing furs.

The oldest medieval heating installations were hypocaust systems (hot air heating) and open fireplaces, gradually replaced in the 16th century by tile stoves. Excavation at Valmiera Castle has produced hundreds of stove tiles of different forms. Most of these are green glazed and decorated with relief floral motifs or heraldic designs. So far unique to Valmiera are three stove tile fragments with the

arms of Master of the Livonian Order Heinrich von Galen (1551-1557) - a cross and three hooks (p. 44, 45). Used for lighting were portable lighting fixtures-candlesticks and oil lamps. Found at Valmiera Castle were candlesticks that were fixed into the wall, holding one or two candles. The candles were cast of wax, but for everyday needs they were made of fat, mainly sheep tallow. Thread or reeds were used for wicks. Two candle scissors were found, with a special box attached to catch the cut length of wick. Fire was lit using striking irons of various forms, together with pieces of flint (p. 43). Several hundreds of pot-sherds were found in the castle. These were from traditional medieval vessel forms: plates and pots. Most commonly used were vessels of red clay, covered inside with brown, yellowish or green glaze. Food was cooked in so-called 'tripod skillets', as well as in bronze and iron pots. Also used at the castle were imported ceramics. Found at Valmiera Castle and later restored was a 17th century wide-bellied jug with a relief design of a bearded man's head on the narrow bottle-neck (p. 46). Most interesting among the recovered ornaments are the seal rings. One ring shows a bird, another seems to have a winged angel fighting with a snake (or dragon?) (p. 47). Special mention should be made of the Latgallian artefacts, dating from the 15th-16th century. These are mostly ornaments: chains of bronze bars, penannular brooches, various trapezoidal pendants and finger-rings. The pendants were usually attached in large numbers to Latgallian women's jewellery-neck-rings, brooches and headdress ornaments-so that they jingled when the wearer walked. The Latvian artefacts indicate that local people worked at the castle (p. 28). Bone plaques were found, which may have decorated weapons. Bone was

worked in Valmiera itself. In the course of excavation work in the old town next to the 'Stork's Nest' tower of the medieval town on the Gauja riverbank, several semi-manufactured items were found, deriving from a bone workshop. Many of the knives and awls from Valmiera Castle had carved bone handles. Also found in the course of excavation was a fragmentary powder horn with a relief design, a Western European import. Musketeers wore such powder horns at their belts. A mother-of-pearl plaque with an image of a bird of prey (an eagle?) is a professional piece, probably imported (p. 49). Two double bone combs were found in Valmiera Castle. An interesting find is an ear cleaning spoon, having a small, shallow spoon at one end and a spatula at the other end. In Latvia, such spoons have been found as items in toiletry sets and date from the 16th century, possibly imported from the Netherlands. A small knife was found at the castle with an ornamented bone handle and a perforation for suspension, probably also a toiletry item-for the nails (p. 50).

Finds of musical instruments show that music was also played at the castle. The Jew's harp, widely known in the world, is a form of plucked instrument producing a soft, vibrating sound. Six have been found at Valmiera Castle. One of the oldest and most widespread Latvian wind instruments is the pipe. A pipe from Valmiera is made of bird bone, with five sound holes (p. 51). Small gaming balls have been found at Valmiera Castle, made from various materials-clay and stoneware. These were used in games by both children and adults. Children played with bull-roarers, made from animal bones with a hole bored in the middle. They may also have been used for winding thread (p. 52). Indicative of the spread of a new, unhealthy custom-smoking-at Valmiera Castle in the 17th century are the many

finds of stems and bowls of white clay pipes. These number several hundred. The pipes were imported to Riga from the Netherlands and England, and starting with the mid-18th century also from Sweden. The pipe stems were very long, and often broke. In the early 17th century they measured 20-30 cm, but by the 18th century the length extended to as much as a metre! Some pipe stems were decorated with the lilies of the arms of France or with relief mouldings of crocodile heads. Later, pipes were made in Valmiera by local craftworkers. Several clay pipes have been found in the castle, and even a mould for casting them (p. 53).

Leatherwork has not been found at Valmiera Castle, but such items can be reconstructed from the metal elements. Particularly diverse are buckles from belts of various widths. There was a leather workshop in the town of Valmiera. A find of a bronze clasp in the castle indicates the appearance of a leather purse. Such clasps occurred only on large, rectangular leather purses, used in the 14th-16th century by Lithuanian men. The purses have also been found in excavations in Latvia and have been reconstructed (p. 54). More than a hundred different coins have been found at Valmiera Castle. Mostly these are coins of local origin, minted in various cities of Livonia-Riga, Tallinn and Tartu. The earliest foreign coins are two 14th century one-sided coins-bracteates-minted in the German towns of Lubeck and Luneburg. As is known, Lubeck was the 'capital' of the Hanseatic League, while Valmiera was one of eight Hanseatic towns in the territory of Latvia (p. 55, 56). All of these coins were lost at some time and have reached us after several centuries. They represent evidence of coinage circulation and trade, and help archaeologists to date structures and layers more precisely.

Валмиерский замок

Рассказ археолога

Валмиерский орденский замок был первым укреплением Ливонского ордена на правом берегу Гауи. Год его строительства неизвестен. Вполне возможно, что замок был построен вскоре после 1224 года, когда орден Меченосцев получил в свое владение земли на обоих берегах верховья Гауи.

Но хроника Балтазара Русова свидетельствует о том, что замок был построен на полстолетие позже, когда магистром Ливонского ордена был Вилекин фон Эндорп (1281 - 1287). В то же время хроника Ливонии Германа Ватберга свидетельствует, что в 1283 году была построена Валмиерская церковь. Следовательно, замок был построен или одновременно с церковью, или даже позже. Но, как правило, прежде всего строили замок и только потом церковь. Замок был необходим завоевателям и как опорный пункт для покорения местного населения и как укрепленное место и центр управления. Верховным правителем Ливонского ордена был магистр, но основу ордена составляли монахи – рыцари. Резиденцией магистра был Рижский замок, позже – Цесисский. Ливонское орденское государство было разделено на несколько областей, которыми правили комтуры, представлявшие военную власть и фогты, представлявшие гражданскую, судебную власть. Центром области был сильный укрепленный замок, но в комтурстве могло быть несколько замков. Ливонскому

ордену принадлежало всего около 60 замков. К Цесисскому комтурству относились Валмиерский, а также Арайшский, Буртниецкий, Лугажский, Трикатский и Цесисский замки, бывшие в прямом подчинении у магистра ордена. Эстонский исследователь средневековых замков А. Тулсе полагает, что в XIII веке немцами сначала было построено временное деревянное укрепление, и только позже было начато строительство каменного замка. В таком случае становится понятным, почему, судя по хроникам, каменный замок и церковь строились одновременно. К сожалению, археологические раскопки пока не уточнили время строительства замка, остатки деревянного замка пока не найдены.

Путешествие по замку.

От когда-то недоступного и мощного Валмиерского орденского замка сейчас остались только развалины. Но о том, как выглядел замок, можно судить по сохранившимся защитным стенам, раскопанным археологами стенам жилых корпусов и погребов, а также по планам XVII века.

В путешествие возьмем с собой план замка, который составлен автором книги на основе всех имеющихся данных. Сохранившиеся и раскопанные части замка заштрихованы или закрашены, прерывистыми линиями

обозначены реконструированные части (с. 8).

Замок был построен в военных целях, на стратегически выгодном месте, там где высокий берег Гауи и глубокий овраг речки Ратес образуют треугольный холм. Валмиерский замок неоднократно перестраивался, расширялся и укреплялся. Если даже о том, каким был замок в XVII веке нам известно немного, то о XVI веке сведения еще более скудные, а для XIII – XV веков главным источником информации являются только археологические раскопки. Сохранившиеся защитные стены замка ученые датируют XIV веком. Более или менее достоверно представить, каким выглядел замок, мы можем только начиная с XVI века. В древности ворота находились там, где сейчас подъездная дорога к музею. Но попасть к воротам было не так просто – перед замком находился защитный ров, шириной 30 и глубиной 5,5 м, который соединял Гаюю с речкой Ратес, и, возможно, был заполнен водой. Ров был засыпан только в конце XVI века, о его существовании стало известно только благодаря археологическим раскопкам. Через ров был перекинут подъемный мост, при раскопках были найдены его каменные основы. Представим себе, что при помощи тяжелых цепей мост опущен и мы входим в замок. Вокруг нас десятиметровой высоты и двухметровой толщины крепостные стены 1-го форбурга. Вдоль стен расположены четырехугольной формы жилые и хозяйственные корпуса, погреба которых использовались как складские и ремесленные

помещения. В XVI веке в замке было два двора – 1-й форбург и главный замок. Их отделяла каменная поперечная стена, которая была отмечена во всех планах замка, но точное местонахождение которой известно не было. Археологам удалось найти северную часть этой стены, сохранившейся под землей на высоту 1,25 метра. Стена начинается там, где находится юго-восточный угол здания старой аптеки. Она была двухметровой толщины и такой же высоты, как крепостные стены. За этой стеной находился главный замок, куда можно было попасть через небольшие ворота. 1-й форбург был замощенным, со сточными канавками. В середине его находился большой воронкообразный колодец диаметром 2 м, стены его выложены большими камнями. Археологам удалось раскопать колодец до 4 м, а общая глубина его была около 7 метров. Судя по описанию известно, что над колодцем была крыша, опиравшаяся на 6 столбов. Поскольку земля здесь глинистая, рядом с колодцем находилась сточная канавка, выложенная из больших плоских камней. У колодца поили лошадей, мылись и лишняя, использованная вода отводилась под стенами замка в Гаюю. Для средневековых замков колодец всегда был очень важен, поскольку в случае осады обеспечивал защитников питьевой водой. В 1-м форбурге направо от ворот находился самый большой жилой корпус замка – юго-западный. Он был пристроен к западной крепостной стене замка. В этой стене сейчас еще можно видеть проемы окон зала второго этажа. Были раскопаны северная часть этого корпуса, стены которого сохранились на высоте 0,5-1 м,

территория Латвии находилась под властью Швеции, была проведена инвентаризация Валмиерского замка, описания которой являются отличным источником для его исследователей. Судя по описаниям, техническое состояние юго-западного корпуса было очень плохим – крыши протекали, печи, камины и дымоходы развалились. Большая часть корпуса располагалась вдоль западной стены замка, меньшая – вдоль южной стены, со стороны Гауи. Судя по описанию, можно было понять, что здание служило уже по крайней мере почти два – три столетия. У корпуса было два этажа с множеством помещений, располагавшихся не на одном уровне. На первом этаже находилось несколько помещений с полами из плит, кирпичными или дощатыми, потолки чаще всего сводчатые. Некоторые окна были зарешечены, с деревянными ставнями. При раскопках были найдены фрагменты и целые ромбовидные стекла окон и свинцовые оправы. Помещения отапливались каминами или изразцовыми печами. В некоторых помещениях в стены были встроены шкафчики с дверцами. На первом этаже находилась канцелярия с кирпичным полом, печью с зелеными изразцами и встроенным стенным шкафом, в котором хранились «древние письма». Рядом с канцелярией находилась кухня с печью для выпечки хлеба и каменным очагом. В нескольких помещениях хранились большие колеса для пушек и лафеты. На второй этаж вела узкая лестница в северной стене корпуса, от нее сохранились две ступени. На втором этаже было несколько помещений и по

меньшей мере два зала со сводчатыми потолками: большой зал с тремя обращенными к церкви окнами и печью с зелеными изразцами, а также зал с четырьмя окнами, обращенными к Гауе. Именно в этом зале, вероятно, в XV и XVI веках проходили заседания ландтагов – собрания всех представителей государств Ливонии, на которых решались важнейшие вопросы политики и экономики. В XVI веке ландтаги созывались обычно магистром Ливонского ордена и архиепископом, чаще всего в Валмиере, реже в Валке. Так как Валмиера находится почти в географическом центре Ливонии, сюда одинаково быстро можно было добраться как из Риги и Таллина, так и из Тарту, и епископства Саарема и Курземского. Укрепленный замок с несколькими жилыми корпусами и хозяйственными постройками хорошо подходил для таких собраний. В Валмиерском замке были приняты многие важные в истории Ливонии решения относительно внутренней и внешней политики. У восточной стены юго-западного корпуса археологи раскопали остатки стен небольшой пристройки. Вход в пристройку был со двора. Сохранились две ступеньки, ведущие в погреб, а в северной стене – один из упомянутых в описании встроенных шкафчиков, стенки которого были выложены кирпичами. Судя по толстым двойным стенам и отдельному входу, возможно, что в этой пристройке находился упомянутый в описаниях пороховой погреб, а над ним – склад оружия. Крыши юго-западного корпуса были крыты черепицей. В XVII веке потолки во многих помещениях обрушились,

крыши протекали. Подвальные помещения корпуса еще не исследованы. Рядом с кухней корпуса располагались конюшни, сараи для сена и амбары, в которых хранили зерно. Толщина культурного слоя во дворе и рядом с стенами корпуса достигала глубины 3,5 метра. Найденные здесь предметы позволили сделать вывод, что корпус был построен в XIV – XV веках.

Мы обошли южную часть 1-го форбурга, но что же находилось в его северной части, налево от входных ворот? Об этом мы можем судить только лишь по гравюру 1603 года и карте, составленной в 1634 году. В начале XVII века, и, следовательно, в XVI веке здесь находился также жилой корпус. Трудно определить, было ли это отдельное здание или же продолжение юго-западного корпуса, поскольку в 1680 году здание снесли и на этом месте стали строить новый корпус. До сих пор в северной защитной стене замка примерно на пятиметровой высоте можно видеть две узкие вертикальные бойницы, выложенные доломитовыми плитами. Это свидетельствует о том, что когда-то здесь была галерея, которая не обозначена ни на одном плане XVII века. В этой же северной защитной стене, на метр ниже бойниц, видны симметрично расположенные квадратные углубления для концов балочных перекрытий. Эти перекрытия первоначально могли служить основой пола галереи, а позднее их могли использовать в качестве крыши вновь выстроенного корпуса. В конце XVII века корпус был снесен, но нижнюю часть внешней, южной стены сохранили и в дальнейшем использовали для

подземного хода, построив параллельно вторую стену. В пользу того, что в XV – XVI веках у северной стены находился жилой корпус, свидетельствует и найденная на уровне подвальных помещений на глубине 1,8 м каменная печь. Из 1-го форбурга в главный замок можно было попасть через небольшие ворота в стене, разделяющей обе части замка. Эта часть замка в многочисленных войнах пострадала более всего, не сохранились даже крепостные стены. В одной из траншей здесь удалось вскрыть часть мощеного двора с водостоком. Судя по гравюру 1603 года, вдоль стен были расположены три корпуса, возможно здесь были галереи с бойницами. Высокие крепостные стены, обрывистые берега обеих рек и хорошо укрепленный 1-й форбург делали главный замок недоступным. Но ситуация изменилась когда началось применение огнестрельного оружия. Для установки пушек нападающие использовали расположенный рядом холм Луцас. В инвентаризационных актах 1688 года указывается, что стены восточной части замка уже были разрушены до основания. Поскольку археологические исследования большими площадями здесь не проводились, а копались лишь шурфы и траншеи, то остатки стен в главном замке вскрыты только небольшими фрагментами.

Рядом с Валмиерским замком уже в XIV веке образовался город ремесленников и торговцев, который в документах впервые упоминается в 1323 году. Валмиера была в числе тех немногих городов Ливонии, которые были окружены крепостными стенами. Мощные стены замка и

городские крепостные стены с башнями образовывали единую оборонную систему, поэтому при описании военных действий город и замок всегда упоминаются вместе. В Ливонской войне (1558 – 1583) Валмиера выдержала серьезные испытания. Так, в августе 1560 года русские войска под предводительством князя Петра Шуйского осадили город и замок. И хотя около 100 защитников были убиты, а многие пленные были угнаны в Москву, взять город и замок не удалось. В 1561 году конфедерация Ливонских государств закончила свое существование и Валмиеру заняли польские войска. Во время Ливонской войны в Валмиерском замке некоторое время скрывался бежавший из Руси князь Андрей Курбский, именно здесь были написаны его знаменитые письма Ивану Грозному. В 1577 году в Видземе вторглись войска Ивана Грозного и заняли несколько замков. Князь Богдан Бельский с трехтысячным войском подошел к Валмиере в сентябре этого же года. Весь гарнизон Валмиерского замка был уничтожен, а город сожжен. В конце Ливонской войны Валмиеру опять заняли польские войска.

Как выглядел замок в XVII веке? Площадь его увеличилась. В его западной части, на месте защитного рва был построен 2-й форбург с двумя низкими круглыми башнями. На гравюре 1603 года мы видим замок с двумя форбургами, следовательно ров уже тогда был засыпан. То, что 2-й форбург построен в конце XVI – начале XVII века, подтверждается и археологическими раскопками. В связи с появлением огнестрельного оружия две башни 2-го

форбурга были специально построены для установки здесь пушечных орудий. Судя по описанию, в XVII веке вход в замок состоял из трех арок, ворота находились под средней из них. В замке было два жилых корпуса, расположенных вдоль западной стены 1-го форбурга. Старый юго-западный корпус был уже в очень плохом состоянии, колодец замка был заброшен и использовался, как показали археологические раскопки, в качестве мусорной ямы. В 1680 году слева от входа началось строительство северо-западного корпуса. Известно, что в 1688 году здесь было построено фахверковое здание с 4 комнатами и 4 каморками, 5 погребам и низким чердаком, крыша была покрыта черепицей. Стены этого корпуса не сохранились, но раскопками вскрыты его погреба. К погребам вели два входа: первый – кирпичная лестница, ведущая со двора вниз, и второй – выход из подземного хода. Спустимся в погреба. Первый погреб небольшой, но здесь было найдено много различных предметов. Небольшая дверь вела во второй погребок, в котором хранили продукты – его два угла были вымощены для хранения бочек. Из первого погреба вела еще одна дверь – в третий погреб. У этого погреба было небольшое окно во двор и рядом дверь, которая вела в подземный ход. Из этого погреба мы проходим в следующий. Здесь при раскопках археологи нашли останки сгоревших людей и лошадей. При пожаре погибли по крайней мере два человека – мужчина и женщина, рядом с их обгоревшими костями лежали три обгоревших лошадиных черепа. Здесь были найдены различные

предметы: шило с костяной рукояткой, железная поясная пряжка, обгорелый поплавок, долото, гвозди, железный прут, черепки посуды, ромбовидные стекла окон и их свинцовые оправы. Рядом с поплавком найдены остатки улова. По всей вероятности, люди сгорели в жилых помещениях наверху и вместе с печью провалились в погреб, где пожар продолжался. Лошади же находились в погребе, куда их, вероятно, согнали в минуту опасности. Под слоем пепла и угля был найден шиллинг шведского короля Карла XI, чеканенный в Риге в 1661 – 1665 годах. Когда же в замке мог быть такой большой пожар? Это могло произойти во время Северной войны в 1702 году, когда русские войска под предводительством Бориса Шереметьева напали на Валмиеру. Город защищали почти 1000 шведов под командованием полковника И. Бранта. Но русские войска неожиданно подошли не по той дороге, как ожидалось. Множество воинов утонули в Гауе, многие были убиты или взяты в плен. Город и замок были сожжены. Отголоском этих трагических событий августа 1702 года и были находки в погребах северо-западного корпуса. В средневековых замках погреба часто использовались для мастерских ремесленников. В последнем, пятом погребе корпуса была обнаружена печь ремесленника, сложенная из средней величины и небольших камней. Рядом с печью был найден жернов из красного гранита. Вернемся в третий погреб, где был обнаружен дверной проем, ведущий в подземный ход. Подземные тайные ходы часто строили в средневековых замках и городах.

Обычно такие ходы начинались в погребах замка и имели выход за крепостные стены. При осаде по этим ходам можно было посылать разведку или уйти от неприятеля. Ходы могли соединять соседние корпуса замка, служили и для хозяйственных целей. Как показали раскопки, подземный ход связывал погреб северо-западного корпуса с каким-то другим корпусом. Сохранились только 16 м этого хода. Соединял ли подземный ход только погреб или имел выход за крепостными стенами, мы, к сожалению не знаем. В XVII веке Видземе становится полем боя поляков и шведов. Во время этой войны Валмиера пять раз подвергается нападению. Так, в 1600 году город заняли шведы, осенью 1601 года – поляки. О последнем событии сохранились как описания, так и гравюра Джакомо Лауро. Поляки привезли 40 пушек и установили их на холме Лукас. Замок обстреливался и днем, и ночью, пока большая часть восточной крепостной стены не обрушилась, погребая под собой защитников замка. Обе круглые башни 1-го форбурга замка использовались для того, чтобы отбить нападение на Дерптские ворота. При осаде многие защитники замка умерли от голода. 19 сентября шведы капитулировали и войско Яна Замойского, неся большие потери, заняло Валмиеру. Позже Валмиера несколько раз переходила из рук в руки. 4 января 1622 года Валмиеру окончательно завоевали шведы. Король Швеции Густав II Адольф верхом на коне въехал в город и принял участие в благодарственном богослужении в церкви Святого Симана. Во время шведского правления была создана

новая, шведская система защитных сооружений, состоящая из земельных валов и шести выдвинутых вперед бастионов – редутов. Два бастиона были сооружены и в восточной части замка: один в северо-восточной части, за современным зданием музея, второй – это холм Валтеркалниньш. Судя по планам и описаниям, в главной части замка вдоль крепостных стен находились хозяйственные постройки, конюшни, клетки для зерна, жилые же корпуса уже тогда были разрушены. В 1702 году, когда русские войска заняли и сожгли город и замок, последний был полностью разрушен и навсегда потерял свое военное значение. К сожалению, тогда же сгорел и городской архив Валмиеры, а вместе с ним и документы об истории замка и города. Позднее на территории замка начали строить различные здания, используя при этом камни его разрушенных стен. Интенсивная застройка замка иногда затрудняет здесь археологические исследования.

Первые раскопки в Валмиерском орденом замке были проведены в 1937 году. Ими руководила Э. Шноре – первый в Латвии археолог-женщина. Исследования проводились по инициативе исследователя старины Х. Эндзелина. В 1938 году им было основано общество исследования древней истории Талавы, и для дальнейших исследований как в замке, так и во всем округе, жители Валмиеры собрали по тем временам очень большие средства – 5000 латов. В 1938 и 1939 годах раскопки были продолжены видными латышскими археологами Х. Риекстиньшем и П. Степиньшем. Главной задачей раскопок

1937–1939 годов было найти свидетельство нахождения в древности на месте орденом замка древнего латгальского городища – Беверины или Аутине. К сожалению, такие свидетельства не были найдены. Найденный многочисленный материал относился только лишь к периоду Валмиерского орденом замка и датировался в основном XV-XVII веками. В 1988 году, т.е., почти через 50 лет, раскопки были возобновлены, руководила ими археолог Института истории Латвии Т. Берга. Инициатива и финансирование раскопок опять исходили от Валмиерского самоуправления. На этот раз целью исследования был сам замок, предусмотрено было раскопать всю его территорию. Однако из-за отсутствия средств раскопки были прерваны. После 1993 года раскопки в замке проводятся при необходимости только траншеями и шурфами. В будущем раскопки необходимы прежде всего на территории главного замка. Ведь именно здесь в XIII веке мог быть построен немцами первый – деревянный Валмиерский замок. Не исключено, что до этого, в X-XII веках здесь находился замок латгалов, легендарная Беверина, культурный слой которого мог быть уничтожен при строительстве мощных крепостных стен и глубоких погребов зданий орденом замка.

Важным источником для исследования замка являются его древние планы. Всего известно пять планов, составленных в XVII веке и одна гравюра. Древнейшее изображение замка известно по гравюре итальянского мастера Джакомо Лауро, изготовленной им в Риме, в 1603 году по рисунку очевидца осады

поляками Валмиеры в 1601 году (с. 28). Старейший же известный план Валмиеры был сделан в 1634 году (с. 29). План Валмиеры 1688 года дается на 30 стр. А – крепостная стена 2-го форбурга с двумя разрушенными башнями и воротами. В – огороды. С – ворота замка. D – помещения корпусов. E – конюшня с кухней, над ними разрушенный зал и другие помещения. F – бывшая конюшня, разрушена. G – главный замок, вдоль стен были жилые корпуса и амбары, разрушены. H – полностью разрушенная часть замка.

При археологических раскопках замка найдено более тысячи различных предметов, несколько тысяч фрагментов керамики, печных изразцов, черепицы, костей животных. Посмотрим самые интересные из них.

Вот так называемые ежи – жала для ног коней. В средневековье, несмотря на небольшие размеры, они были серьезным оружием. В больших количествах их обычно разбрасывали на дорогах или полях битвы – наступив на них и кони, и всадники получали тяжелые ранения (с. 32). Главным средством передвижения была лошадь. В замке было много конюшен и найдено много соответствующих предметов – удила, подковы, шпоры, стремена (с. 33). В средневековье наиболее распространенным оружием были лук и арбалет, в замке найдены различные стрелы к ним (с. 34). Начиная с XVI века, вместе с огнестрельным оружием в вооружении армий Западной Европы появляются пики. На одном конце пики было острое копье, само же древко было очень длинным – от 4 до 6 м (с. 35). В замке найдены

фрагменты мечей и их рукояток. Единственный целый меч XVII века, по мнению специалистов, не был боевым оружием, а служил предметом роскоши (с. 36). Главным оружием москвитянина в XVI веке была сабля. В замке найдена часть ее рукоятки. Еще одна находка, свидетельствующая о нападении русских войск, это новгородская копейка чеканки 1547 года. Монета была найдена у самых ворот замка, где ее, видимо, во время атаки в 1577 году обронил русский воин (с. 37). Пушечные ядра найдены при раскопках в большом количестве. Это и каменные, и кованые железные и литые чугунные ядра. Более тяжелыми ядрами стреляли из мортир. Часто перед выстрелом ядра докрасна нагревали на огне. Такие ядра не только разрушали, но и поджигали деревянные конструкции. Начиная с XVII века использовали ядра-гранаты, в них помещали порох и перед выстрелом поджигали фитиль. Порох взрывался и граната разрывалась на части (с. 38). Арбалет в XVI веке сменился на характерное для пехотинцев огнестрельное оружие – мушкет. Детали мушкетов в замке не найдены, но свинцовых пуль много, есть даже щипцы для их отливки (с. 39). В замке найдено много различных ножей, шил, долот, пружинных и обычных ножниц (с. 40). Из орудий труда нужно упомянуть клещи кузнеца, лопаты, серпы. При раскопках найдено несколько пряслиц – вплоть до XVII века, когда на территории Латвии появилась прялка, шерсть пряли вручную. Обитатели замка в повседневной жизни носили домотканную одежду, импортные ткани были большой редкостью (с. 41). О том, что

обитатели замка занимались рыболовством, свидетельствуют находки в погребе юго-западного корпуса, где рядом со сгоревшими людьми были найдены чешуя рыб. Каким же был улов рыбака в августе 1702 года? Ихтиолог Я. Слока определил, что в сеть попали три щуки, один голавль, один жерех, два окуня, рядом найдены и клешни речного рака. В замке найдены также рыболовные крючки, поплавки, костяные орудия для плетения сетей (с. 42). Судя по найденным костям животных, обитатели замка в основном питались говядиной, меньше – свининой и бараниной. Только лишь 1/5 найденных костей принадлежали лесным зверям. Охотились в основном на лосей, оленей, кабанов, зайцев, лис и белок.

Помещения в замке отапливались каминами и печами. В замке найдено несколько сотен фрагментов печных изразцов. Больше всего печных изразцов с зеленой глазурью, украшенных рельефными изображениями цветов или геральдических композиций. Пока только лишь в Валмиере были найдены изразцы с гербом магистра Ливонского ордена Генриха фон Галена (1551-1557) – крест и три крючка (с. 44-45). Для освещения помещений использовали подсвечники и масляные лампы. В замке найдены подсвечники для одной и двух свечей, крепились они в стенах. Свечи делали из воска или из овечьего жира. Найдены специальные ножницы с коробочкой для отрезания фитилей. Огонь высекали ударяя кремнем по огниву (с. 43). В замке найдены несколько сотен фрагментов керамики – сосудов самой различной формы. Чаще всего

эта керамика была покрыта с внутренней стороны коричневой, желтой или зеленой поливой. Еду готовили в треногих горшках и в бронзовых и железных котлах. Пользовались и дорогой импортной посудой, привезенной с берегов Рейна (с. 46). Среди найденных украшений интересны кольца, особенно кольца-печатки, на одном из них изображена птица, на другом ангел, борющийся со змеей (с. 47). Следует особо отметить украшения латгальского происхождения, датирующиеся XV-XVI веками. В основном это прутиковые цепочки из трех звеньев, подковообразные фибулы, трапециевидные подвески, кольца. Многочисленные трапециевидные подвески латгальских женских украшений – гривн и головных венков – были шумящими, по поверью, отгоняющими злых духов. Все найденные латгальские украшения свидетельствуют о том, что в замке работали также и местные жители (с. 48). Различными резными костяными пластинками украшали оружие. Мастерская по изготовлению костяных изделий была не в самом замке, а рядом, в городе, где была обнаружена в ходе раскопок. У многих ножей были красивые резные костяные рукоятки. Найденный фрагмент резного рога для пороха, которые мушкетеры обычно носили у пояса, был привезен из Западной Европы. Перламутровая пластинка с изображением хищной птицы также была, вероятно, импортным изделием (с. 49). Из туалетных принадлежностей следует отметить костяные гребни, копоушки, ножичек для ухода за ногтями. Копоушки, подобные найденной в замке, обычно входили в состав

туалетных наборов, их в XVI веке импортировали из Нидерландов (с. 50). Найденные музыкальные инструменты свидетельствуют о том, что в замке музицировали. Найдено довольно много – шесть варганов, у которых был вибрирующий тихий звук. Свирель была одним из самых распространенных инструментов в Латвии. Валмиерская свирель сделана из птичьей кости, у нее пять звуковых отверстий (с. 51). В замке найдены игральные кости, их в своих играх использовали и взрослые, и дети. Дети играли с жужжалками, сделанными из костей животных с высверленным отверстием. Возможно, такие жужжалки использовались и как катушки для ниток (с. 52). В XVII веке обитатели замка пристрастились к вредной привычке – курению. Об этом свидетельствуют находки сотен фрагментов глиняных мундштуков и головок трубок. В Ригу трубки привозили из Голландии и Англии, позже также из Швеции. Мундштуки у этих трубок были очень длинными, если в начале XVII века они были около 20-30 см, то в XVIII веке они достигали даже одного метра! Мундштуки украшались и лилиями французского герба, и рельефным изображением головы крокодила, и другими узорами. Позже трубки изготавливались уже местными, валмиерскими ремесленниками, причем, найдены не только сами трубки, но и формочки для их изготовления (с. 53). Кожаные изделия в замке не найдены, но найдены металлические детали, по которым эти изделия можно было реконструировать. Мастерская по обработке кожи располагалась рядом с замком, в городе.

Найдено много пряжек от различной ширины поясов, бронзовая застежка кошелька, которая позволила реконструировать его форму. Такие застежки были только у больших кошельков, которые в XIV-XVI веках носили литовцы (с. 54). При раскопках найдено более 100 монет. Преобладают монеты, чеканенные в различных городах Ливонии – Риге, Цесисе, Таллине, Тарту. Из иноземных монет самыми ранними являются брактеаты из немецких городов Любека и Люнебурга. Любек был столицей Ганзейского союза городов, а Валмиера была одним из восьми ганзейских городов на территории Латвии (с. 55, 56). Все найденные монеты были когда-то потеряны их владельцами, мы находим их спустя несколько столетий. Они свидетельствуют и об экономической жизни в замке, и о торговых связях, а также помогают археологом датировать культурные слои замка.

SATURS

Ievads	3
Ceļojums pa pili	7
Arheoloģisko izrakumu vēsture Valmieras pili	23
Valmieras pils plāni	27
Pilī atrastās senlietas	31
Literatūra par Valmieras pili	58
Valmiera castle. An archeologist's story. Summary	60
Валмиерский замок. Рассказ археолога. Резюме	70

Valmieras novadpētniecības muzejs,
Valmiera, Bruņinieku 3, LV-4201,
e-pasts: muzejs@valmiera.lv

- © Valmieras novadpētniecības muzejs
- © Tatjana Berga
- © Ārija Pakere
- © Ivars Bivalovs

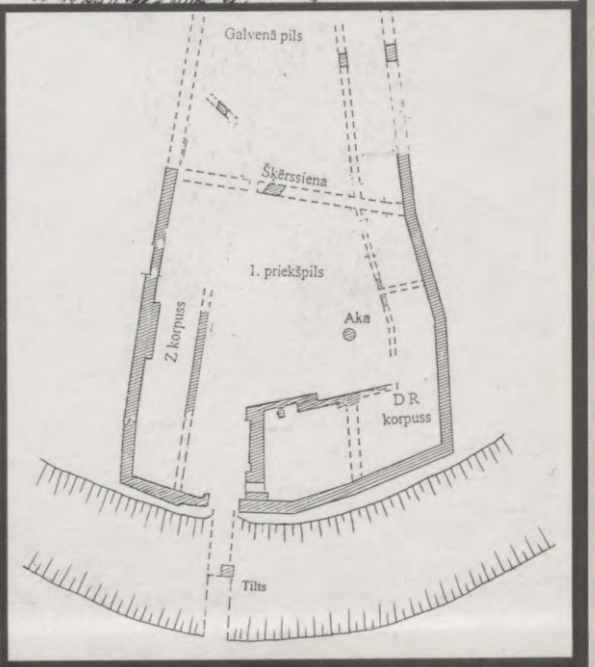
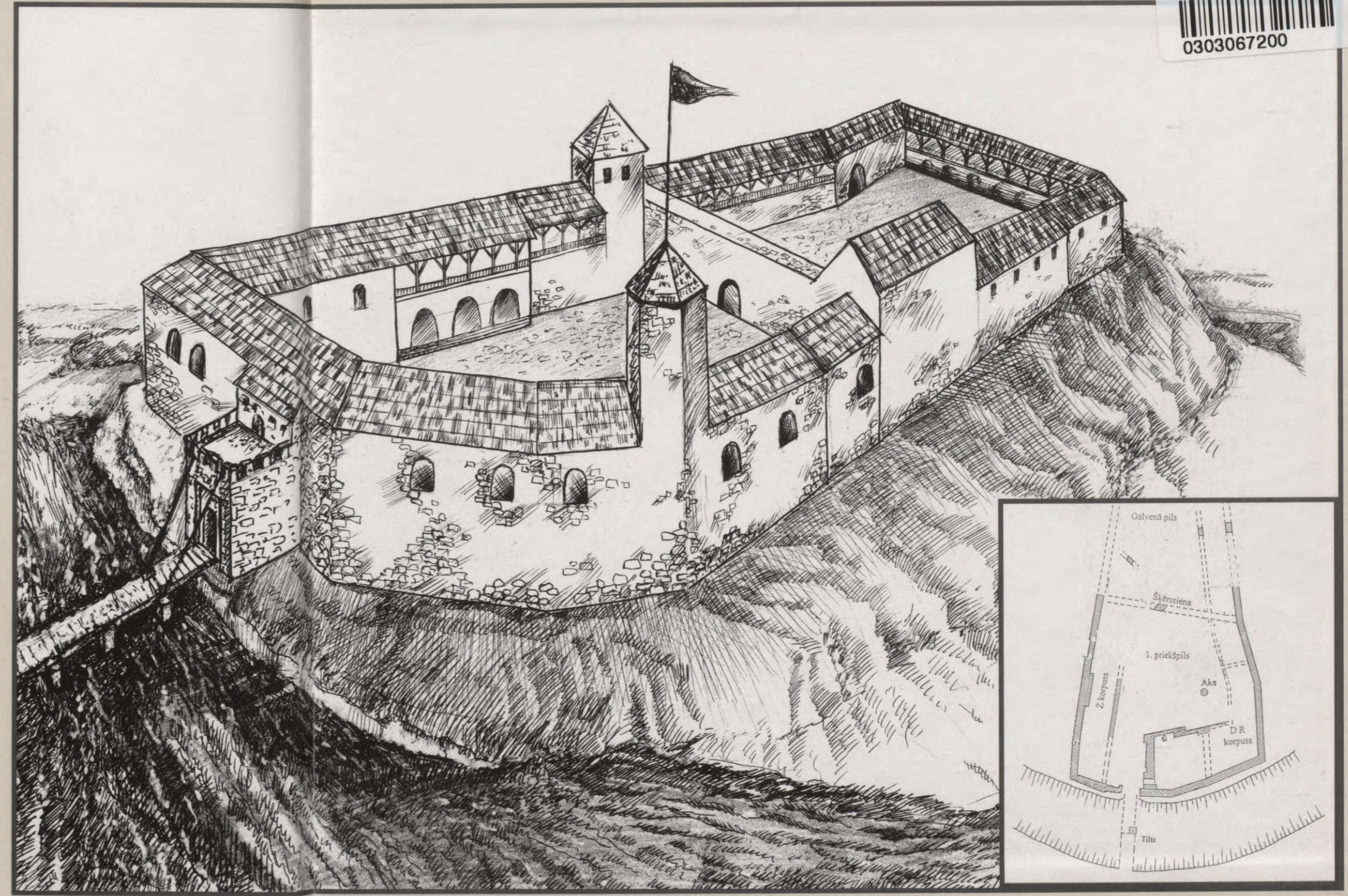
I ISBN 9984-19-489-2

9 789984 194899

OLINGÄTTIS
EXEMPLÄRS

3.-

Tatjana Berga (09.12.1944.), arheoloģe, numismāte, vēstures zinātņu doktore, beigusi LVU vēstures un filozofijas fakultāti. Kopš 1967. gada strādā Latvijas Vēstures institūta arheoloģijas nodaļā. No 1974. līdz 1977. gadam mācījusies aspirantūrā numismātikas specialitātē Sanktpēterburgas Valsts Ermitāžā. Kopš 1978. gada jaunākā zinātniskā līdzstrādniece Latvijas Vēstures Institutā, vēlāk vadošā pētniece. Vēstures zinātņu kandidāte (1980), vēstures zinātņu doktore (1992).

Piedalījusies izrakumos Salaspils Laukskolas kapulauka un ciema vietā, Ikskiles pils un lībiešu ciema vietā, Āraišu ezerpili, vairākās Latgales apzināšanas ekspedīcijās. Pirmie patstāvīgie izrakumi notika 1979. gadā Valmierā, Lucas kalnā. Kopumā Valmieras izrakumos pavadīti 12 gadi. No 1979. līdz 2002. gadam vadījusi arheoloģiskos izrakumus Valmieras senpilsētā un pili, Mūrmuižā, Liepkalnā un Umurgas Stūru senkapos, Ormāņkalnā, Misjūnū, Augustīnišķu, Slutišķu, Kapulovas senkapos un dzīves vietās, Vecračiņas pilskalnā. Paralēli darbam institūtā strādā Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja numismātikas nodaļā.

Publicējusi 120 zinātniskos rakstus, tai skaitā 3 monogrāfijas un 1 populārzinātnisko grāmatu: Monētas Latvijā arheoloģiskajos pieminekļos IX.– XII. gs. Rīga, 1988; Sylloge of Coins of the British Isles. 45. Latvian Collections. Anglo-Saxon and Later British Coins. Oxford, 1996; Rīgas monētu kolekcija Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā. Livonijas periods (13.-16. gs.) Rīga, 2003; Numismātika par Latvijas senatni. Rīga, 1992.

